

Praca z uczniem zdolnym na zajęciach z przedmiotów artystycznych Poradnik dla nauczycieli

Celina Zbrzeźna, Anita Przybyszewska-Pietrasiak
Grażyna Ratajczak-Nadolska

Praca z uczniem zdolnym na zajęciach z przedmiotów artystycznych Poradnik dla nauczycieli

Celina Zbrzeźna

Anita Przybyszewska-Pietrasiak

Grażyna Ratajczak-Nadolska

Warszawa 2014

Wydawca:

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. +48 22 345 37 00
fax +48 22 345 37 70

Publikacja powstała w ramach projektu
„Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym”

Autorzy:

Celina Zbrzeźna
Anita Przybyszewska-Pietrasiak
Grażyna Ratajczak-Nadolska

Recenzent:

Zbigniew Żuchowski

Projekt graficzny:

Agencja Reklamowa FORMS GROUP

Warszawa 2014

Nakład: 5000 egz.

ISBN 978-83-62360-62-8

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Przygotowanie do druku, druk i oprawa:
Pracownia C&C Sp. z o.o.
www.pracowniacc.pl

Spis treści

Wstęp	5
1. Podstawa prawna pracy z uczniem zdolnym	7
2. Teoretyczne podstawy pracy z uczniem zdolnym	11
3. Uczeń zdolny a podstawa programowa edukacji artystycznej i kulturalnej	19
4. Kompetencje nauczyciela w zakresie pracy z uczniem zdolnym	27
5. Identyfikacja ucznia zdolnego na poszczególnych etapach edukacyjnych ze szczególnym uwzględnieniem uzdolnień artystycznych i kulturalnych	33
6. Stosowanie indywidualizacji kształcenia	47
7. Metody, formy i sposoby pracy z uczniami uzdolnionymi artystycznie na I i II etapie edukacyjnym	51
8. Metody, formy i sposoby pracy z uczniami uzdolnionymi artystycznie na III i IV etapie edukacyjnym	93
9. Twórczość uczniów uzdolnionych artystycznie. Praca uczniów zdolnych z tekstami kultury	137
Zakończenie	154
Bibliografia	155
Wykaz olimpiad i konkursów	157
Wykaz stron internetowych	157

Wstęp

*Powiedz mi, a zapomnę.
Pokaż mi, a zapamiętam.
Pozwól mi zrobić, a zrozumiem.*

Konfucjusz

Kultura i sztuka są nieodzownymi elementami rozwoju ludzkości – społeczeństw i jednostek.

Współczesna edukacja artystyczna jest realizowana w formie kilku aktywności. W podstawie programowej określono je następująco: percepcja i recepcja sztuki oraz ekspresja przez sztukę. Podczas właściwie prowadzonych zajęć plastycznych i muzycznych rozwijany jest potencjał twórczy uczniów, wrażliwość percepcyjna, umiejętność wyrażania swoich uczuć i emocji. Dzieci od najmłodszych lat poznają różnorodne konteksty kulturowe swojego rejonu, kraju, Europy, świata.

Edukacja artystyczna powinna także odnosić się do aktualnych wydarzeń społecznych i artystycznych, kształcąc zdolność krytycznego odbioru telewizyjnych i internetowych przekazów medialnych. Warunkiem realizacji wymienionych założeń są wysokie kompetencje i osobowość nauczyciela wprowadzającego uczniów w świadomie odbierany i rozumiany świat sztuki.

Motto naszego poradnika, pochodzące od chińskiego filozofa Konfucjusza, jest dobrze znane każdemu praktykującemu pedagogowi. Inspiruje ono nauczyciela do pracy z uczniem przede wszystkim aktywizującymi metodami nauczania. Dla nas, autorek poradnika, sentencja ta niesie jeszcze jeden nakaz. W trakcie pracy nad poradnikiem przyświecała nam bowiem przede wszystkim jedna myśl – stworzyć praktyczne narzędzie ułatwiające nauczycielom przedmiotów artystycznych pracę z uczniem zdolnym.

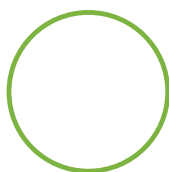
Poradnik w swojej istocie jest połączeniem dwóch elementów: podstawy teoretycznej, dotyczącej ucznia zdolnego oraz praktyki i pracy z takim uczniem. Jednym z najbardziej istotnych założeń, przyjętych przez autorki podczas pracy nad poradnikiem, była prostota wykładu. Z tego powodu punktem wyjścia wielu rozdziałów jest próba klarownego zdefiniowania stosowanych terminów i – na podstawie tego – również przejrzyste sformułowanie metod pracy. Uważamy, że w zalewie literatury, która metodologicznym bagażem przytłacza doświadczenia pedagogiczne, wyniesione bezpośrednio z sal lekcyjnych, taka postawa znaleźć może pozytywny oddźwięk wśród praktyków naszego zawodu, będących głównymi odbiorcami tej serii wydawniczej.

W naszym opracowaniu zwracamy uwagę na dwa podstawowe zagadnienia. Pierwsze to przede wszystkim wielość przedmiotów i zajęć pozalekcyjnych, na których można wykorzystać uzdolnienia artystyczne uczniów. Są to przede wszystkim plastyka, muzyka, zajęcia artystyczne, historia muzyki, historia sztuki, ale także język polski, wiedza o kulturze oraz historia. Drugi problem dotyczy wykorzystania różnych uzdolnień uczniowskich (oprócz oczywistych artystycznych) w przedmiotach artystycznych.

Zadaniem poradnika staje się w ramach wyżej wymienionych konieczności wybór przykładów dobrych praktyk, wykorzystujących szeroki wachlarz uzdolnień uczniów, do częstego zastosowania na dowolnych zajęciach lekcyjnych.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego z zakresu przedmiotów artystycznych na wszystkich etapach edukacyjnych wskazuje na obowiązek kształcenia świadomego odbiorcy sztuki. Mamy nadzieję, że nasz poradnik będzie doświadczeniem sztuki w jej różnorodnych formach i pozwoli na dostarczenie uczniom wiedzy na temat sztuki, pomoże w rozwijaniu umiejętności i zdolności artystycznych oraz wskaże możliwości kształtowania postawy świadomego odbiorcy sztuki dzięki szeroko rozumianemu uczestnictwu w życiu kulturalnym.

Rozdział 1
Podstawa prawna pracy
z uczniem zdolnym

Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. w art. 29 pkt 1 lit. a zawiera następujący zapis:

Państwa – Strony są zgodne, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na:

Art. 29.1a) rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka¹.

Najnowsze zmiany systemowe w oświacie wprowadzone przez Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz działania Ośrodka Rozwoju Edukacji wspierają obowiązujące dotychczas możliwości działania na rzecz uczniów zdolnych. Oficjalne wytyczne w zakresie wspierania ucznia zdolnego, zaliczanego do grupy **uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych**, zawiera Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach². Normuje i wskazuje ono rozwiązania w zakresie kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym także uczniów ze szczególnymi uzdolnieniami.

§ 3.1. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających w szczególności:

4) ze szczególnych uzdolnień

§ 7.1. W szkole pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest udzielana w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz w formie:

2) zajęć rozwijających uzdolnienia;

5) zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej – w przypadku uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych;

6) warsztatów;

7) porad i konsultacji.

§ 19.1. Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści w przedszkolu, szkole i placówce rozpoznają odpowiednio indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz indywidualne możliwości psychofizyczne uczniów, w tym ich zainteresowania i uzdolnienia.

2. Nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści w przedszkolu, szkole i placówce prowadzą w szczególności:

2) w szkole – obserwację pedagogiczną, w trakcie bieżącej pracy z uczniami, mającą na celu rozpoznanie u uczniów

b) szczególnych uzdolnień

3) w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej – doradztwo edukacyjno-zawodowe.

Rolą poradni psychologiczno-pedagogicznej w stosunku do tej grupy uczniów staje się specjalistyczna, pogłębiona diagnoza uczniów, w szczególności w sytuacjach, gdy udzielone w przedszkolu, szkole czy placówce wsparcie okaże się niewystarczające.

¹ Konwencja o prawach dziecka z 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526.

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. 2013, poz. 532.

Kształcenie uczniów uzdolnionych regulowane jest przepisami zawartymi w ustawie o systemie oświaty, która zapewnia: *opiekę nad uczniami szczególnie uzdolnionymi poprzez umożliwienie realizowania indywidualnych programów nauczania oraz ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie*³ (art. 1 pkt 6).

Pojęcia **indywidualnego programu nauczania** oraz **indywidualnego toku nauki** zostały zdefiniowane w przepisach Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki⁴. Uczeń ma prawo realizować indywidualny program nauczania lub indywidualny tok nauki na każdym etapie edukacyjnym i w każdym typie szkoły.

Nauczyciel prowadzący zajęcia edukacyjne w ramach **indywidualnego programu nauczania** tworzy program dostosowany do uzdolnień, zainteresowań i możliwości edukacyjnych ucznia. Rolą indywidualnego programu nauczania jest umożliwienie rozwijania wiedzy ucznia w określonych obszarach, w których wykazuje on szczególne – wyższe od przeciętnych – predyspozycje do nauki.

Indywidualny tok nauki uczeń może realizować z jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych według systemu innego niż udział w obowiązkowych zajęciach edukacyjnych przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy. Dużym udogodnieniem dla ucznia jest możliwość uczęszczania na wybrane zajęcia edukacyjne do danej klasy lub do klasy programowo wyższej, w swojej lub innej szkole, na wybrane zajęcia edukacyjne w szkole wyższego stopnia, albo realizacji programu w całości lub w części we własnym zakresie. Uczeń może realizować w ciągu jednego roku szkolnego program nauczania z zakresu dwóch klas lub więcej oraz może być klasyfikowany i promowany w czasie całego roku szkolnego. Jest to zatem taka forma realizacji obowiązku szkolnego lub nauki, której celem jest przede wszystkim umożliwienie uczniom szczególnie uzdolnionym przyspieszonego ukończenia poszczególnych etapów kształcenia.

W charakterystyce ucznia zdolnego uwzględniono również grupę tzw. **uczniów podwójnie wyjątkowych**, czyli uczniów, którzy posiadają wybitne zdolności i towarzyszące im określone deficyty rozwojowe⁵.

Kolejnym dokumentem oświatowym dotyczącym ucznia zdolnego jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół⁶.

Traktuje ono **każde dziecko jako uzdolnione**, wskazując jednocześnie nauczyciela jako odkrywcę uzdolnień i osobę rozwijającą je. Nauczyciel ma za zadanie kształtować czynności intelektualne potrzebne w sytuacjach codziennych i w dalszej edukacji.

Reforma programowa z 1 września 2009 r. dotycząca ramowych planów nauczania w szkołach publicznych pozwala również na **indywidualizację kształcenia uczniów** zdolnych i daje większą możliwość **uczestnictwa ucznia w zajęciach fakultatywnych**. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia

³ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 2004, nr 256, poz. 2572, z późniejszymi zmianami.

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki, Dz.U. 2002, nr 3, poz. 28.

⁵ Więcej informacji na ten temat zawiera raport N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych. Raport opracowany dla ORE w ramach projektu „Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym”* Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012. Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. 2004, nr 256, poz. 2572, z późniejszymi zmianami.

7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych⁷ daje możliwość realizacji **dodatkowych** (w wymiarze nie więcej niż 3 godziny tygodniowo) **zajęć edukacyjnych** rozwijających zainteresowania i uzdolnienia uczniów z języka obcego nowożytnego innego niż język obcy nowożytny nauczany obowiązkowo w szkole lub zajęć edukacyjnych, dla których nie została ustalona podstawa programowa, lecz program nauczania tych zajęć został włączony do szkolnego zestawu programów nauczania.

Nauczyciele mają także możliwość wyboru lub modyfikacji programu nauczania bądź też samodzielnego (lub we współpracy z innymi nauczycielami) opracowania programu nauczania dostosowanego do potrzeb i możliwości uczniów, dla których jest przeznaczony. Reguluje to Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników⁸, które wskazuje dyrektora szkoły lub placówki jako osobę uprawnioną do dopuszczenia danego programu w szkole lub placówce. W praktyce nauczyciele często tworzą własne programy nauczania dla uczniów szczególnie uzdolnionych, z którymi pracują.

Oprócz uregulowań prawnych, na uwagę zasługuje **stypendium** Prezesa Rady Ministrów i Ministra Edukacji Narodowej⁹ przyznawane uczniom osiągającym bardzo wysokie wyniki w nauce, często laureatom i finalistom olimpiad i konkursów przedmiotowych. Stypendium skierowane jest do uczniów wykazujących szczególne uzdolnienia z jednej lub kilku dziedzin.

Najnowszą pomocą w pracy z uczniem zdolnym jest **projekt** *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym* realizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji¹⁰. Projekt zakłada powstanie publikacji i materiałów dydaktycznych dotyczących różnych obszarów pracy z uczniem zdolnym. W ramach tegoż projektu odbywają się konferencje, seminaria, spotkania dla nauczycieli.

W ramach projektu realizowane jest także **zadanie** *Odkrywamy talenty*. Szkole, która podejmuje działania na rzecz ucznia zdolnego przyznawany jest tytuł „Szkoły Odkrywców Talentów”. Więcej informacji na stronie:

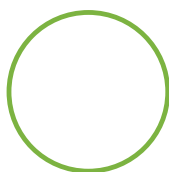
http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=3655:jeli-twoja-szkoła-prowadzi-zajęcia-rozwijające-uzdolnienia-i-zainteresowania-uczniów-ju-dzi-aplikuj-o-tytuł-szkoly-odkrywcow-talentow&catid=135:odkrywamy-talentyaktualnoci&Itemid=1489&Itemid=1489 (dostęp z dnia 9.07.2014 r.)

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz.U. 2012, poz. 204.

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników, Dz.U. 2012, poz. 752.

⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 czerwca 2005 r. w sprawie stypendiów prezesa Rady Ministrów, ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania oraz ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Dz.U. 2005, nr 106, poz. 890.

¹⁰ Projekt *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym* jest współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Publikacje i materiały dydaktyczne dla nauczycieli są dostępne na stronach ORE: www.ore.edu.pl.

Rozdział 2
Teoretyczne podstawy pracy
z uczniem zdolnym

I. Kim jest uczeń zdolny?

Zagadnienia związane z uzdolnieniami, zdolnościami i talentem stały się obiektem zainteresowania oraz intensywnych badań w wiekach XX i XXI.

Badacze stworzyli liczne modele funkcjonowania ucznia zdolnego, które można znaleźć w publikacjach związanych z tematyką zdolności. Sformułowano definicje i charakterystyki zdolnych dzieci i zdolnej młodzieży. W dalszej części tego rozdziału zostaną przedstawione te, które wydają się autorkom poradnika najbardziej trafne.

Zgodnie z definicją sformułowaną przez ekspertów w projekcie *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu w pracy z uczniem zdolnym* realizowanym przez Ośrodek Rozwoju Edukacji¹¹, **uczeń zdolny charakteryzuje się co najmniej jedną z trzech wymienionych cech:**

- wysokim poziomem osiągnięć lub możliwością takich osiągnięć związanych z potencjałem w dziedzinach nauki, twórczości lub działalności społecznej (charytatywnej, obywatelskiej, wolontariatu itp.);
- wysokim poziomem uzdolnień specjalnych/kierunkowych (np. artystycznych, sportowych, organizacyjnych, poznawczych związanych często z przedmiotami szkolnymi);
- wysokim poziomem zdolności ogólnych (wysokie IQ – 120 i więcej).

Odpowiedź na pytanie *Kim jest uczeń zdolny?* daje w swojej pracy Edward Ćwiok¹², wskazując trzy podejścia.

Podejście pedagogiczne

Uczeń wybitnie zdolny osiąga celujące i bardzo dobre wyniki w nauce oraz jest laureatem olimpiad i konkursów.

Podejście pedagogiczno-psychologiczne

Uczeń zdolny osiąga celujące i bardzo dobre wyniki w nauce, jest laureatem olimpiad i konkursów oraz posiada określone cechy psychiczne związane z motywacją (aktywność, wytrwałość, otwartość) i dobrym funkcjonowaniem społecznym.

Podejście psychologiczne

Opisanie ucznia zdolnego oparte jest na diagnozie cech osobowości, intelektu i temperamentu.

W dziedzinie badań twórczości i zdolności Wiesława Limont prezentuje dwie definicje ucznia zdolnego¹³.

Definicja elitarna – tylko nieliczni są wybitni

Osoby szczególnie utalentowane stanowią ok. 3–5% populacji. Potencjał intelektualny tych osób mierzony jest za pomocą IQ.

¹¹ Projekt *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym* jest współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_content&view=article&id=2824:ucze-zdolny-w-systemie-edukacji-zapraszamy-do-lektury&catid=120:efs-uczen-zdolny-aktualnosc&Itemid=1353 (dostęp z dnia 9.07.2014 r.).

¹² E. Ćwiok, *Motywy uczenia się młodzieży wybitnie uzdolnionej i przeciętnie zdolnej*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 41, 1998, z. 1–2, s. 39–57.

¹³ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010, s. 49.

Definicja egalitarna – twórczy może być każdy

Definicja egalitarna podkreśla duże zróżnicowanie zdolności wśród uczniów.

Wskazuje osoby o dużych zdolnościach poznawczych, określanych poziomem inteligencji, ale także posiadających różnego rodzaju zdolności specjalne. Definicja egalitarna obejmuje swym zakresem 25%–30% populacji.

Definicje: zdolność, uzdolnienie, talent¹⁴

Na wstępie rozważań dotyczących pracy z uczniem zdolnym niezbędne jest określenie przenikających się pojęć:

1. **Zdolność** dotyczy zdolności ogólnych i odnoszących się do inteligencji, łączy się ze zdolnościami szkolnymi i akademickimi. Przez zdolność rozumiemy *różnice indywidualne w funkcjonowaniu procesów poznawczych, angażujących takie funkcje, jak pamięć, uwaga, a także obejmujących strategie rozumowania i przetwarzania informacji.*
2. **Uzdolnienie** to zdolność kierunkowa, specjalna, dająca możliwość wysokich osiągnięć w konkretnej dziedzinie. Warunkuje ona ponadprzeciętny poziom wykonania w obrębie określonej dziedziny, np. naukowej, artystycznej, fizycznej czy technicznej. Wśród uzdolnień specjalnych wskazać można np. poznawcze, językowe, literackie, matematyczne, techniczne, muzyczne, sportowe, plastyczne, pedagogiczne, społeczne i inne.
3. **Talent** to specyficzny kompleks cech indywidualnych, ujawniających się najczęściej już w okresie wczesnego dzieciństwa u niewielu osób, prowadzący do szczególnego mistrzostwa w określonej dziedzinie. Talent *sugeruje bardzo wysoki poziom określonej zdolności specjalnej lub wiązki uzdolnień, które przejawiają się w ponadprzeciętnej łatwości nabywania wiedzy lub sprawności w danej dziedzinie.*

II. Teoretyczne podstawy pracy z uczniem zdolnym

Wśród wielu wartościowych teorii, koncepcji i modeli zdolności wyróżnia się kilka, które w praktyce identyfikacji zdolności znajdują zastosowanie. Są to zwłaszcza teorie Joy'a Paula Guilforda, Roberta J. Sternberga, Howarda Gardnera, Josepha Renzulliego, Franza Mönksa, Abrahama J. Tannenbauma, Calwina W. Taylora, Daniela Golemana, Alberta Zieglera, Johna F. Feldhusena. Ponieważ identyfikacja ucznia zdolnego w późniejszych rozdziałach będzie opierała się przede wszystkim na teoriach wyżej wymienionych autorów, zasadne staje się więc przypomnienie tychże teorii. Przewijają się one również jako najbardziej popularne w wielu publikacjach dotyczących pracy z uczniem zdolnym.

Pojęcie „inteligencja” oraz badania nad inteligencją, jej strukturą, zależnościami między poziomem inteligencji a sukcesem życiowym, są przedmiotem zainteresowania wielu badaczy.

Paul Guilford uznał, że na inteligencję składa się wiele równorzędnych czynników.

Każda ze zdolności umysłowych wyzwala proces poznawczy, który pozwala dojść do rozwiązania.

„(...) twórczość, odnosi się do zachowań związanych z procesem kreacji i sposobami dochodzenia do rozwiązań. Osoby twórcze charakteryzują się płynnością, giętkością, oryginalnością i otwartością myślenia oraz ciekawością poznawczą.

*Wszystkie elementy modelu są ważne, ale **inteligencja i zdolności twórcze umożliwiają osiągnięcie wysokiej jakości wytworu, natomiast motywacja decyduje o kierunku i konsekwencji działania.***

¹⁴ N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych. Raport opracowany dla ORE w ramach projektu „Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym”, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012, s.15–16.*

O rozwoju tzw. *gifted behaviors*, czyli wybitnych zdolności decyduje interakcja między nimi, co innymi słowami oznacza, że ponadprzeciętne zdolności pojawiają się: 1) czasem; 2) u pewnych osób; 3) pod pewnymi warunkami.¹⁵

Triadowa Teoria Inteligencji Roberta J. Sternberga

Koncepcja inteligencji Roberta J. Sternberga zakłada, że inteligencja mierzona za pomocą testów nie jest gwarancją sukcesu w życiu zawodowym i osobistym. Sternberg określił mianem **inteligencji praktycznej** umiejętność adaptacji do środowiska oraz uczenie się nowych doświadczeń. Czynniki, które składają się na model R.J. Sternberga, to inteligencja, kreatywność, mądrość.

„Według Roberta J. Sternberga inteligencji nie można określić za pomocą jednego wskaźnika, jakim jest iloraz inteligencji. Badacz ten uważa, że w kontekście analiz zdolności ważny jest nie tyle posiadany potencjał, ile osiągany sukces, dlatego też zaproponował koncepcję **inteligencji sukcesu**. Jest to zdolność osiągania założonych celów w konkretnym środowisku socjokulturowym dzięki odpowiedniemu wykorzystaniu silnych i słabych stron swojej osobowości i uzdolnień. Cele te zdobywane są poprzez adaptację do zastanego środowiska, a także przez jego modyfikację oraz tworzenie najbardziej korzystnego kontekstu dla własnego rozwoju, z możliwością wybrania innego, lepszego rozwiązania. Osoba tworzy odpowiednie dla siebie środowisko rozwojowe dzięki równowadze posiadanych zdolności analitycznych, twórczych i praktycznych.”¹⁶

Koncepcja Inteligencji Wielorakiej Howarda Gardnera¹⁷

Howard Gardner w swoich pracach badawczych podkreśla, że inteligencja nie jest czymś jednopłaszczyznowym. Wyróżnia osiem rodzajów inteligencji, które dane są człowiekowi od urodzenia. To jednak, w jakim stopniu i które z nich się rozwijają, zależy w dużej mierze od rodziny, otoczenia, szkoły, a także kultury, w której dana osoba się wychowuje. Dodaje także, że nie ma dwóch ludzi, którzy mają dokładnie taką samą kombinację inteligencji. Duża część badaczy zaznacza, że koncepcja inteligencji H. Gardnera tak naprawdę nie mierzy poziomu inteligencji, a jedynie zdolności (sam H. Gardner kwestionuje klasyczną miarę ilorazu inteligencji).

Proponuje on wyróżnienie następujących inteligencji:

- **językowej** (umiejętność posługiwania się językiem, wzorami i systemami);
- **logiczno-matematycznej** (umiłowanie precyzji oraz myślenia abstrakcyjnego i strukturalizowanego);
- **muzycznej** (wrażliwość emocjonalna, poczucie rytmu, zrozumienie złożoności muzyki);
- **cielesno-kinestetycznej** (dobre wyczucie czasu, uzdolnienia manualne, duże znaczenie zmysłu dotyku, ruchliwość, dobra organizacja przestrzenna);
- **przestrzenno-wizualnej** (myślenie obrazowe, umiejętne korzystanie z map, diagramów i tabel, wykorzystanie ruchu towarzyszącego procesowi uczenia się);

¹⁵ N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych. Raport opracowany dla ORE w ramach projektu „Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym”*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012, s. 25.

¹⁶ R.J. Sternberg, *Wisdom, intelligence, and creativity synthesized*, op.cit.: idem, *The WICS model of giftedness*, w: *Conceptions of giftedness*, op.cit.; idem, *The theory of successful intelligence*, „*Review of General Psychology*” 1999, nr 3, s. 292–316; idem, *WICS: A Model of Leadership*, „*The Psychologist-Manager Journal*” 2005, t. 8, nr 1, s. 29–43 za: W. Li-mont, *Uczeń zdolny...*, op.cit., s. 59–60.

¹⁷ N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny...*, op.cit., s. 21–22.

- **inter- i intrapersonalnej** (automotywacja, wysoki poziom wiedzy o samym sobie, silne poczucie wartości, łatwy kontakt z innymi ludźmi, umiejętności mediacyjne, dobra komunikatywność);
- **przyrodniczej** (wrażliwość na zjawiska przyrodnicze, obserwacja natury, umiejętność odróżniania gatunków i sfer przyrody).

H. Gardner pozostawia jednak wyżej wymienioną listę ośmiu inteligencji otwartą, dodając, że można ją poszerzyć jeszcze o **egzystencjalną** (tendencja do myślenia refleksyjnego, koncentracja na pytaniach o sens istnienia), **duchową** (przeżycia wewnętrzne) i **moralną**.

Trójpierścieniowy Model Zdolności Josepha S. Renzulliego¹⁸

Według Josepha Renzulliego o uzdolnieniach specjalnych można mówić wtedy, gdy dochodzi do interakcji między zespołami 3 cech: ponadprzeciętnych zdolności, twórczości oraz zaangażowania w pracę.

1. **Ponadprzeciętne zdolności** to zdolności ogólne, których pomiar dokonywany jest za pomocą testów do badania inteligencji ogólnej, oraz zdolności specyficzne, dotyczące specyficznych dziedzin i nawiązujące do konkretnych działań.
2. **Zaangażowanie w pracę** jest ukierunkowane na działanie, związane jest z takimi cechami osobowości, jak:
  - wytrwałość;
  - wytrzymałość;
  - pracowitość;
  - motywacja;
  - gotowość do poświęceń;
  - sumienność;
  - pewność siebie.
3. **Twórczość** odnosi się do cech związanych z procesem kreacji i sposobami dochodzenia do rozwiązań. Osoby twórcze charakteryzuje:
  - płynność;
  - giętkość;
  - oryginalność myślenia;
  - ciekawość poznawcza;
  - wrażliwość na szczegóły;
  - estetyzm w rozwiązywaniu problemów;
  - tworzenie własnych idei;
  - preferencja ryzyka w myśleniu i działaniu;
  - poszukiwanie przygód i gier umysłowych;
  - gotowość na odbiór bodźców zewnętrznych.

Wszystkie elementy modelu są ważne, ale inteligencja i zdolności twórcze umożliwiają osiągnięcie wysokiej jakości wytworu, natomiast motywacja decyduje o kierunku i konsekwencji działania.

¹⁸ L. Pasich, *Koncepcja rozwoju zdolności Josepha Renzulliego jako podstawa programów edukacyjnych wspierania uczniów zdolnych*, [w:] T. Giza, I. Pałgan (red.), *Praca z uczniem zdolnym w środowisku lokalnym. Teoria i praktyka*, WSNSit, Radom 2011, s. 21.

Wieloczynnikowy Model Zdolności Franza Mönksa¹⁹

Franz Mönks uważa, że rozwój zdolności jest wynikiem interakcji takich podstawowych czynników, jak:

- uzdolnienia ogólne i uzdolnienia specjalne;
- czynniki motywacyjne i osobowościowe;
- środowisko (rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza).

W przypadku, gdy któryś z czynników nie współdziała z pozostałymi, występuje utrudnienie bądź hamowanie rozwoju zdolności.

Model Zdolności Abrahama J. Tannenbauma²⁰

Abraham J. Tannenbaum wskazuje, że proces identyfikacji zdolności powinien być podzielony na etapy:

- **przesiewowy**, który dopuszcza wielu uczniów z oznakami uzdolnień. Na tym etapie zbierane są dane dotyczące ilorazu inteligencji, zdolności kierunkowych, twórczych, osiągnięć w danej dziedzinie, cech osobowościowych oraz aktywności ucznia podejmowanych poza programem nauczania;
- **selekcyjny**, dający możliwość wyłonienia uczniów zdolnych z wcześniej zdiagnozowanej grupy;
- **różnicowania**, będący już procesem identyfikacji uczniów wybranych.

Model Abrahama J. Tannenbauma zakłada, że wybitne zdolności pojawiają się w efekcie interakcji pięciu czynników:

- zdolności ogólnych;
- uzdolnień kierunkowych;
- czynników środowiskowych;
- cech osobowości (temperament, emocjonalność itp.);
- czynnika „przypadku”.

Koncepcja Totemu Wielorakich Talentów Calwina W. Taylora²¹

Model ten jest prawdopodobnie najbardziej obrazowym przedstawieniem uczniów zdolnych. Sześć totemów oznacza poszczególne zdolności:

- akademickie;
- twórcze;
- planowania;
- komunikacji;
- przewidywania;
- podejmowania decyzji.

Totemy zbudowane są z twarzy siedmiorga dzieci. Twarze dzieci na górze są najbardziej radosne, co odnosi się do najwyższej poziomu zdolności. I odwrotnie – twarze dzieci u dołu są smutne i oznaczają najniższy poziom zdolności. Jednak układ twarzy w każdym totemie jest inny, co odnieść można do sytuacji, gdy dziecko jest uzdolnione w jednej dziedzinie, a w innych nie odnosi sukcesów. Teoria identyfikuje mocne i słabe strony każdego ucznia. Podkreśla też wagę różnicowania uzdolnień każdego z uczniów w trakcie pracy w grupie.

¹⁹ F. Mönks, I.H. Ypenburg, *Jak rozpoznać uzdolnione dziecko? Poradnik dla rodziców*, WAM, Kraków 2007.

²⁰ N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny...*, op.cit., s. 22.

²¹ Teoria wyłożona w: C.W. Taylor, *How many types of giftedness can your program tolerate?*, „The Journal of Creative Behavior”, nr 12, 1978, z. 1, s. 39–51, cyt. za: N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny...*, s. 22–23.

Koncepcja inteligencji emocjonalnej Daniela Golemana²²

Według Daniela Golemana inteligencja emocjonalna obejmuje zdolność rozumienia siebie i własnych emocji, kierowania nimi i ich kontrolę. Zakłada również zdolność automotywacji, empatię oraz umiejętności o charakterze społecznym.

Koncepcja Aktywnej Jednostki i Aktiotopowy Model Zdolności Alberta Zieglera²³

Ten z modeli zakłada działanie jednostki w środowisku zewnętrznym, kładzie nacisk na działanie w konkretnej dziedzinie. W nazwie modelu kryje się klucz zrozumienia idei, bowiem stworzone na potrzeby koncepcji słowo *actiotop* łączy słowa *action* i *biotop* oraz oznacza właśnie aktywność jednostki w środowisku zewnętrznym. Jednostka taka spełnia następujące warunki:

- ma potrzebę i zdolność samooceny;
- posiada samowiedzę;
- świadomie podejmuje działania i je selekcjonuje zgodnie z realizacją celów;
- ma umiejętność reagowania na wyzwania;
- wchodzi w interakcję ze środowiskiem.

Koncepcja Wybitnych Zdolności Johna F. Feldhusena²⁴

Koncepcja J. F. Feldhusena wskazuje główne elementy wpływające na zdolności. Są to:

- ogólne zdolności poznawcze;
- pozytywny obraz siebie;
- motywacja osiągnięć (zaangażowanie ucznia, ciekawość poznawcza, wytrwałość);
- motywacja osiągnięć kształtowana przez wpływ rodziców i innych uczniów zdolnych;
- talent.

Autor teorii podkreśla, że talent jest zmienną trudną do obiektywnej identyfikacji, więc oceny talentu powinni dokonywać eksperci w danej dziedzinie, np. artystycznej, oraz ocena powinna być zbudowana z kilku komponentów: ocen wytworów, testów, obserwacji.

Feldhusen jest też zwolennikiem budzącej kontrowersje teorii tworzenia oddzielnych grup zajęciowych dla uczniów zdolnych, co motywować ma uczniów słabszych do wzorowania się na lepszych i do prób dorównania im.

Idea współczesnych teorii zdolności

Modele zdolności mają znaczenie aplikacyjne w edukacji, zaznaczają bowiem, jak istotną rolę w rozwoju zdolności odgrywają takie czynniki, jak:

- działanie związane z procesem uczenia się;
- aktywność własna jednostki w określonej dziedzinie;
- stymulujące środowisko.

²² D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna*, Media Rodzina, Poznań 1997.

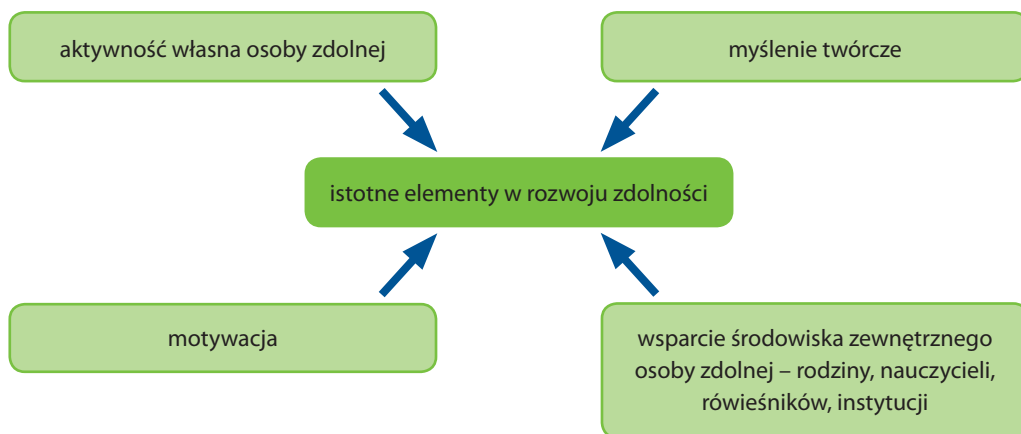
²³ T. Giza, *Podstawy pracy z uczniem zdolnym*, Wydawnictwo Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce 2011.

²⁴ J.F. Feldhusen, *A conception of giftedness*, [w:] R.J. Sternberg, J.E. Davidson (red.), *Conception of giftedness*, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 112–127, cyt. za: N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny...*, op.cit., s. 19–20.

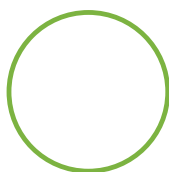
Syntetyczne spojrzenie na modele zdolności pozwala wyodrębnić **trzy zasadnicze kierunki** w aspekcie możliwości edukacji osób zdolnych:

1. Podkreśla się rolę osoby zdolnej, jej różnorodnych cech osobowości, sfery poznawczej, emocjonalnej i motywacyjnej oraz procesów odpowiedzialnych za uczenie się.
2. Zauważa się rolę znaczących osób i instytucji, które mogą wspierać rozwój osoby zdolnej.
3. Dostrzegana jest rola rówieśników i środowiska, w którym funkcjonują osoby zdolne²⁵.

Podsumowując, można dostrzec, że współczesne teorie zdolności zakładają, że poziom inteligencji jest niewystarczającym wskaźnikiem wybitnych zdolności. Ciążą w kierunku **modelu, w którym poszczególne elementy zdolności wchodzi z sobą w interakcje**. Pokazano to w poniższym modelu.

²⁵ B. Dyrda, *Najnowsze koncepcje zdolności i ich weryfikacja w badaniach naukowych. Materiały z międzynarodowej konferencji „Systemowe strategie kształcenia uczniów zdolnych drogą ku edukacji przyszłości”, Warszawa 19–20 października 2012*, http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=86%3Amateriay-z-konferencji&Itemid=1355&limitstart=20, (dostęp z dnia 9.07.2014 r.).

Rozdział 3

Uczeń zdolny a podstawa programowa edukacji artystycznej i kulturalnej

Wspomaganie dzieci w rozwijaniu uzdolnień jest już celem wychowania przedszkolnego²⁶. Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół już na etapie przedszkolnym zakłada między innymi wprowadzenie dzieci w świat wartości estetycznych i rozwijanie umiejętności wypowiedzania się poprzez muzykę, małe formy teatralne oraz sztuki plastyczne.

Edukacja artystyczna i kulturalna w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum w wielu aspektach spełnia potrzeby ucznia zdolnego i realizowana jest przede wszystkim w ramach przedmiotów: muzyka, plastyka, zajęcia artystyczne, wiedza o kulturze, historia muzyki i historia sztuki. Podstawa programowa wielokrotnie wyznacza kierunek pracy z tego typu uczniem, co wykazać ma ten rozdział.

Przedmiot – muzyka dla I, II i III etapu edukacyjnego²⁷

Podstawa programowa przedmiotu **muzyka** wskazuje wymagania ogólne i wymagania szczegółowe. Wymagania ogólne wyznaczają zasadnicze cele kształcenia. Są to:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.
- II. Tworzenie wypowiedzi.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury.

Podstawa programowa z przedmiotu muzyka na I etapie edukacyjnym wskazuje wiedzę i umiejętności, lecz także konieczność rozbudzenia i zachęcenia uczniów do samodzielnego uczestnictwa w kulturze muzycznej.

Szczególną rolę wyznacza się więc nauczycielowi. To on w realizacji przedmiotu powinien dążyć do otwierania uczniów na świat muzyki, powinien rozbudzać i wspierać ich muzyczne zainteresowania oraz wskazywać przyjemność, jaką daje czynne lub bierne obcowanie z muzyką.

Nauczyciel muzyki, przedmiotu rozwijającego zdolności i kompetencje artystyczne nie tylko może, lecz także musi kierować się w wyborze programu możliwościami, uzdolnieniami i zainteresowaniami konkretnej grupy uczniów, z którą pracuje, oraz własnymi możliwościami wykonawczymi i przygotowaniem do zawodu. Program nauczania zgodnie z podstawą programową powinien uwzględniać pracę nauczyciela z grupą uczniów o silnie zróżnicowanych predyspozycjach muzycznych na wszystkich etapach edukacyjnych.

Rolą nauczyciela jest przede wszystkim otworzenie ucznia na piękno muzyki, na potrzebę obcowania z muzyką, na przyjemność, jaką ona niesie oraz na uświadomienie obecności muzyki w życiu człowieka każdej kultury, każdej grupy społecznej i każdego czasu historycznego. Szczególnie ważne jest, by uczeń doświadczał radości z muzykowania, a nie doznawał wstydu związanego z niedoskonałością wykonania.

W nauczaniu przedmiotu szczególne znaczenie ma aktywność muzyczna nauczyciela, który musi umieć grać i śpiewać, prowadzić zespół muzyczny, inspirować twórczą aktywność uczniów. Zatem program nauczania należy tworzyć i wybierać także pod kątem umiejętności muzycznych nauczyciela, by mógł on własnym wykonaniem dawać uczniom wzór do powtarzania i naśladowania.

II etap edukacyjny ze względu na obligatoryjność przedmiotu i liczbę godzin przeznaczonych na jego realizację ma kluczowe znaczenie dla wykształcenia postawy ucznia wobec muzyki oraz jego przyszłego uczestnictwa w kulturze muzycznej. Tym samym, ze szczególną troską należy zadbać o odpowiednią

²⁶ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach, t. 1. Edukacja artystyczna w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/men_tomom_7.pdf, stan z dnia 16.12.2013.

²⁷ Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach, t. 7. Edukacja artystyczna w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum, http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/men_tomom_7.pdf, stan z dnia 16.12.2013.

ilość pozytywnych doświadczeń muzycznych uczniów, jakość doznań estetycznych oraz rozbudzenie potrzeby obcowania z muzyką.

W realizacji podstawy programowej na III etapie edukacyjnym należy zwrócić uwagę na równowagę między teorią i historią muzyki a praktyką muzyczną. Konieczne staje się również uporządkowanie i poszerzenie elementarnej wiedzy o muzyce w jej rozwoju historycznym. W doborze repertuaru wykonawczego (śpiew, gra, taniec) należy uwzględnić zainteresowania uczniów.

W podstawie programowej z muzyki na wszystkich etapach nauczania cele ogólne są bardzo podobne, natomiast treści dostosowane są do wieku uczniów. Podstawa programowa opisuje dokładnie zakres wiedzy i umiejętności, jakie powinien posiadać uczeń po zakończeniu poszczególnych etapów nauczania.

Nauczyciel może modyfikować swoje lekcje, wykorzystując różne metody aktywizujące do wprowadzania poszczególnych treści czy też kształcenia umiejętności, np. gry na instrumentach czy śpiewu. Użycie różnych form, metod i środków dydaktycznych do przeprowadzania poszczególnych lekcji zależy od wyobraźni twórczej nauczyciela i grupy uczniów. Nauczyciel, który w odpowiedni sposób stymuluje i pobudza wyobraźnię ucznia w procesie kształcenia muzycznego, osiągnie najlepsze rezultaty.

Przedmiot – plastyka dla I, II i III etapu edukacyjnego²⁸

Podstawa programowa przedmiotu **plastyka** jest opisana za pomocą wymagań ogólnych oraz wymagań szczegółowych. Zasadniczymi celami kształcenia są:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – **percepcja sztuki**.
- II. Tworzenie wypowiedzi – **ekspresja przez sztukę**.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – **repcja sztuki**.

Podstawa programowa plastyki uwzględnia europejskie zalecenia dotyczące kompetencji kluczowych²⁹. Wśród kompetencji kluczowych rozwijanych na zajęciach plastycznych na szczególną uwagę zasługuje świadomość kulturowa, obejmująca między innymi:

- przekonanie o konieczności uczestnictwa w życiu kulturalnym;
- wyrażanie siebie poprzez środki rozwijające predyspozycje twórcze (na podstawie wiedzy pozwalającej na posługiwanie się nimi w innych sferach aktywności);
- docenianie znaczenia estetyki w życiu codziennym.

Podstawa programowa przedmiotu plastyka poświęca sporo uwagi mediom. Korzystanie z mediów w sferze kultury jest koniecznością, gdyż są nośnikiem zmian w sposobie uczestnictwa w kulturze i w jej upowszechnianiu.

Ważny okres w edukacji plastycznej to kształcenie dzieci na poziomie elementarnym. Edukacja plastyczna odgrywa na tym poziomie rolę integrującą wobec większości dziedzin edukacji, ponieważ w tym okresie rozwoju psychicznego plastyka (obok mowy) staje się dla dzieci podstawową formą wypowiedzi i czynnikiem rozwoju myślenia twórczego. Dlatego plastyka powinna być także stałym elementem wszystkich zajęć dydaktycznych oraz wychowawczych i opiekuńczych.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Więcej o kompetencjach kluczowych w zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady pod koniec rozdziału.

Ten okres rozwoju psychicznego dzieci nazywa się wiekiem ekspresji w związku z silną potrzebą wyrażania siebie poprzez twórczą działalność plastyczną. Rozumowanie staje się wtedy czynnością poznawczą, a ekspresja plastyczna podstawową formą wypowiedzi.

Podstawa programowa przedmiotu plastyka dla poszczególnych etapów edukacyjnych nie różni się w zakresie sformułowanych celów ogólnych. W zakresie zaproponowanych treści różnice pomiędzy poszczególnymi etapami są niewielkie. Treści podstawy programowej wskazują dość ogólnie umiejętności uczniów, które winni oni osiągnąć po zakończeniu kolejnego etapu nauki. Nauczyciel powinien uwzględniać możliwości uczniów i dostosowywać do nich wymagania edukacyjne. Kompetentny, dobrze wykształcony nauczyciel plastyk daje gwarancję, że edukacja plastyczna uzdolnionych dzieci i młodzieży będzie realizowana właściwie.

Przedmiot – zajęcia artystyczne dla III i IV etapu edukacyjnego (przedmiot uzupełniający)³⁰

Przedmiot uzupełniający, jakim są **zajęcia artystyczne**, ma, podobnie jak przedmioty muzyka i plastyka, trzy cele kształcenia ogólnego:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – **percepcja sztuki**.
- II. Tworzenie wypowiedzi – **ekspresja przez sztukę**.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – **recepcja sztuki**.

Wyznacznikiem typu zajęć artystycznych proponowanych uczniom przez szkołę powinny być zainteresowania uczniów. Zajęcia mogą być realizowane w trybie regularnych, cotygodniowych spotkań lub w trybie projektu, wskazanego przez nauczyciela lub zaproponowanego przez uczniów, także w korelacji z pracą nad projektami z innych zajęć edukacyjnych. Przygotowując konkretną ofertę zajęć artystycznych, nauczyciel precyzuje wymagania szczegółowe, wynikające z wybranego zakresu i formy zajęć.

Podstawa programowa zajęć artystycznych sugeruje możliwość publicznego prezentowania efektów pracy uczniów w ramach zajęć artystycznych, włączenie odpowiednich prezentacji w organizację szkolnych i środowiskowych uroczystości i imprez oraz stymulowanie ucznia do udziału w koncertach, przeglądach i konkursach.

W realizacji zajęć artystycznych na III i VI etapie edukacji należy zwrócić uwagę na następujące elementy:

1. Zajęcia artystyczne mogą być związane z jedną dyscypliną sztuki lub mieć charakter interdyscyplinarny (np. kółko teatralno-muzyczne, informatyka muzyczna, muzyka w filmie, sztuka wybranej epoki).
2. Zajęcia artystyczne mogą mieć charakter praktyczny, rozwijający muzyczne umiejętności (np. zespół instrumentalny, kapela, studio nagrań, zespół taneczny), poznawczy – poszerzający wiedzę z wybranego obszaru muzyki i kultury muzycznej lub charakter badawczy – rozwijający umiejętność zdobywania i interpretowania informacji dotyczących muzyki (sztuki, kultury).
3. Zakres merytoryczny, charakter i formę zajęć (projekt lub regularne lekcje) należy dostosować do zainteresowań uczniów, liczebności grupy, wyznaczonych celów, potrzeb szkoły i lokalnego środowiska.
4. W organizacji i przygotowaniu programu zajęć artystycznych należy uwzględnić możliwości szkoły: lokalowe, dotyczące sprzętu oraz kadrowe – zajęcia musi prowadzić nauczyciel o kompetencjach zgodnych z ich profilem.
5. Osiągnięcia uczniów powinny być prezentowane publicznie w formie właściwej dla rodzaju zajęć: publikacji, koncertu, występu, wystawy, sesji przedstawiającej wyniki badań, z założeniem realiza-

³⁰ Podstawa programowa..., op.cit., t. 7.

cji celu edukacyjnego – wdrażania uczniów w uczestnictwo w kulturze i upowszechnianie kultury w lokalnej społeczności.

Realizacja przedmiotu uzupełniającego zajęcia artystyczne daje ogromne możliwości nauczycielom prowadzącym ten przedmiot. Różnorodność działań artystycznych jest tak duża, że każdy uczeń znajdzie taką dziedzinę, która go zainteresuje, więc nauczyciel może zaproponować formy działań artystycznych po uprzedniej diagnozie potrzeb uczniów swojej szkoły. Każdy nauczyciel może napisać własny program zajęć artystycznych dostosowany do potrzeb, zainteresowań i pasji uczniów danej szkoły.

Przedmiot – wiedza o kulturze dla IV etapu edukacyjnego³¹

Podstawowe cele stawiane zajęciom z **wiedzy o kulturze** to:

- wyposażenie uczniów w intelektualne narzędzia umożliwiające analizę praktyk i wytworów kultury (w tym dzieł sztuki) w kontekście, w którym powstają;
- wprowadzenie uczniów w problemy kultury współczesnej;
- motywowanie uczniów do różnych form aktywnego udziału w kulturze.

Wiedza o kulturze stanowi zakończenie i zwieńczenie cyklu kształcenia artystycznego. Nie sprowadza się jednak do historii sztuki, muzyki czy plastyki. Przedmioty te proponują bowiem wąskie, artystyczne rozumienie kultury. Podstawowym celem zajęć z wiedzy o kulturze jest pokazanie szerokiego obszaru kultury, w którym żyje człowiek.

Stąd zadaniem nauczyciela prowadzącego ten przedmiot nie tyle jest porządkowanie i uzupełnianie wiedzy ucznia na temat różnych dzieł, stylów i języków sztuki, ile – na podstawie wiedzy już przez uczniów nabytej – poszerzanie ich rozumienia znanych im artefaktów, zgodnie z antropologicznym rozumieniem kultury, w którym obejmuje ona całość ludzkich praktyk i wytworów. Podstawa programowa wprowadza nową perspektywę i nowy język opisu dzieła sztuki jako wytworu kultury rozumianego w sposób całościowy, interpretowanego w ujęciu komunikacyjnym i z perspektywy „użytkownika” kultury.

Istotną rolę w obecnej podstawie pełni rozpoznanie i praktykowanie różnych form aktywności w kulturze. Ich celem jest zachęta do przyjmowania aktywnej postawy w środowisku lokalnym, jakim dla ucznia jest szkoła, ale też na przykład podwórko, miasteczko, dzielnica.

Jednocześnie jest to ważny element edukacji medialnej, ponieważ podstawa sugeruje wiązanie działalności poznawczej z praktykami medialnymi: z wykorzystaniem mediów różnego rodzaju do multimedialnych wypowiedzi oraz działań „na żywo”. Dzięki praktycznemu wykorzystaniu nowych mediów uczniowie nie tylko podnoszą swoją wiedzę na ich temat, ale rozpoznają również reguły komunikacji we współczesnej kulturze, która już tylko z rozpędu może być nazywana kulturą medialnej pasywności, receptywności i bierności – współczesny człowiek, znający narzędzia medialne i świadomie z nich korzystający, jest już użytkownikiem przekazów medialnych, często ich współtwórcą, a nie jedynie odbiorcą.

Wiedza o kulturze wprowadza nową perspektywę i nowy język opisu dzieła sztuki jako wytworu kultury rozumianego w sposób całościowy, interpretowanego w ujęciu komunikacyjnym i z perspektywy „użytkownika” kultury.

³¹ Ibidem.

Zadaniem nauczyciela wiedzy o kulturze jest:

- 1) rozwijanie u ucznia aktywnej postawy i motywowanie do różnych form udziału w kulturze;
- 2) wprowadzenie ucznia w problemy kultury współczesnej;
- 3) wyposażenie ucznia w intelektualne narzędzia umożliwiające analizę praktyk i wytworów kultury (w tym dzieł sztuki) w kontekście kultury, w której powstają.

Przedmiot – historia muzyki dla IV etapu edukacyjnego (tylko zakres rozszerzony)³²

Podstawa programowa dla przedmiotu **historia muzyki** ponownie zakłada trzy cele kształcenia ogólnego:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.
- II. Tworzenie wypowiedzi.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury.

W realizacji podstawy programowej przedmiotu historia muzyki należy uwzględnić następujące elementy:

1. Dobór programu nauczania i metod jego realizacji należy dostosować do celów i motywacji uczniów – związanych wyłącznie z poszerzeniem wiedzy humanistycznej lub związanych z przystąpieniem do egzaminu maturalnego z historii muzyki i podjęciem studiów, na których wymagana jest znajomość przedmiotu.
2. Obszerny zakres merytoryczny wymaga od nauczyciela przemyślanego i elastycznego rozkładu materiału, w którym należy uwzględniać posiadane przygotowanie i deklarowane cele konkretnej grupy uczniów.
3. Realizacja programu nauczania powinna zakładać samodzielną pracę ucznia opartą na lekturach oraz na poznawaniu dzieł muzycznych poza lekcjami, we własnym zakresie.
4. Należy dążyć do przekazywania wiedzy historycznej w nawiązaniu do dzieł muzycznych – utwór muzyczny stanowi punkt wyjścia dla podawanych informacji, analiz, ocen, dyskusji.
5. Należy umożliwić uczniom pogłębianie umiejętności obcowania z zapisem nutowym poprzez słuchanie utworów z nutami (partyturą), a także poprzez praktyczne ćwiczenia wokalne lub instrumentalne.
6. Stosowane formy sprawdzania wiedzy i umiejętności powinny obejmować testy, ustną i pisemną analizę źródeł oraz wypracowania i wypowiedzi ustne.

Przedmiot – historia sztuki dla IV etapu edukacyjnego (tylko zakres rozszerzony)³³

Podstawa programowa dla historii sztuki stawia te same cele kształcenia ogólnego co muzyka, plastyka, zajęcia artystyczne i historia muzyki, różnicując oczywiście cele szczegółowe. Cele kształcenia ogólnego dla przedmiotu historia sztuki to:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.
- II. Tworzenie wypowiedzi.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury.

---

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

Podobnie, jak w historii muzyki, w przedmiocie historia sztuki na IV etapie edukacyjnym w zakresie rozszerzonym najtrudniejsze zadanie stoi przed nauczycielem. Musi on bowiem przygotować ucznia do jednego z trudniejszych egzaminów zewnętrznych – matury z historii sztuki, jednocześnie dając możliwość pełnego rozwoju zdolności i zainteresowań ucznia sztuką. Obszerny zakres materiału przedmiotu wyznaczony przez cele szczegółowe kształcenia wymaga od nauczyciela przemyślanego i elastycznego ułożenia programu nauczania na bazie podstawy programowej. W dużej mierze nauczyciel staje się mistrzem mobilizującym ucznia do samodzielnego zgłębiania wiedzy poza lekcjami.

Uczeń podczas zajęć z przedmiotu historia sztuki na IV etapie edukacyjnym musi być już osobowością twórczą, powinien samodzielnie wykonywać zadania, ćwiczenia, dokonywać analizy i interpretacji dzieł sztuki, tworzyć opisy i wypowiedzi pisemne i ustne na temat sztuki.

Nauczyciel powinien koordynować postępy ucznia poprzez stosowne formy sprawdzania wiedzy i umiejętności: testy, ustną i pisemną analizę dzieł sztuki oraz wypracowania i wypowiedzi ustne. Zadaniem nauczyciela jest dążenie do przekazywania wiedzy historycznej w nawiązaniu do dzieł sztuki. Konkretnie dzieło sztuki stanowi punkt wyjścia dla podawanych informacji, analiz, ocen, dyskusji.

Na zakończenie warto przypomnieć, że w **zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie**³⁴ znajduje się zapis dotyczący świadomości i ekspresji kulturalnej.

W zaleceniach określono, że staraniem rządów państw europejskich powinno być wyposażenie obywateli Europy w kompetencje kluczowe, zdefiniowane jako: „kompetencje kluczowe to te, których wszystkie osoby potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia”³⁵.

Poszczególne kompetencje określono jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw. Definicja **Kompetencji 8. Świadomość i ekspresja kulturalna** brzmi następująco:

„Docenianie znaczenia twórczego wyrażania idei, doświadczeń i uczuć za pośrednictwem szeregu środków wyrazu, w tym muzyki, sztuk teatralnych, literatury i sztuk wizualnych.

Niezbędna wiedza, umiejętności i postawy powiązane z tą kompetencją:

Wiedza kulturalna obejmuje świadomość lokalnego, narodowego i europejskiego dziedzictwa kulturalnego oraz jego miejsca w świecie. Obejmuje ona podstawową znajomość najważniejszych dzieł kultury, w tym współczesnej kultury popularnej. Niezbędne jest rozumienie kulturowej i językowej różnorodności w Europie i w innych regionach świata oraz konieczności jej zachowania, a także zrozumienie znaczenia czynników estetycznych w życiu codziennym.

Umiejętności obejmują zarówno wrażliwość, jak i ekspresję: wrażliwość i przyjemność z odbioru dzieł sztuki i widowisk, jak i wyrażanie siebie poprzez różnorodne środki z wykorzystaniem wrodzonych zdolności. Umiejętności obejmują również zdolność do odniesienia własnych punktów widzenia w zakresie twórczości i ekspresji do opinii innych oraz rozpoznawania i wykorzystywania społecznych i ekonomicznych szans w działalności kulturalnej. Ekspresja kulturalna jest niezbędna do rozwijania twórczych umiejętności, które mogą być wykorzystywane w wielu sytuacjach zawodowych.

³⁴ Komisja Europejska, *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie. Europejskie Ramy Odniesienia*, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2007, rozdz. 8, *Świadomość i ekspresja kulturalna*, s.12, http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_pl.pdf, stan z dnia 16.12.2013.

³⁵ Ibidem.

Dogłębne zrozumienie własnej kultury oraz poczucie tożsamości mogą być podstawą szacunku i otwartej postawy wobec różnorodności ekspresji kulturalnej. Pozytywna postawa obejmuje również kreatywność oraz chęć pielęgnowania zdolności estetycznych poprzez wyrażanie siebie środkami artystycznymi i udział w życiu kulturalnym³⁶.

Dokument ten ma dużą wartość dydaktyczną i może być pomocny w tworzeniu programów nauczania, projektów edukacyjnych, narzędzi wykorzystywanych w pracy z uczniami szczególnie uzdolnionymi artystycznie i kulturalnie, ponieważ podano, jakie wiadomości i umiejętności powinna nabyć osoba, aby posiadać kompetencję *Świadomość i ekspresja kulturalna*. Opisano postawę, która będzie świadczyć o tym, że kompetencja została nabyta. Kierując się zaleceniami Parlamentu Europejskiego i Rady, można zaprojektować tworzone dokumenty tak, aby edukacja artystyczna i kulturalna dawała uczniowi możliwość samorealizacji i rozwoju osobistego, dawała szansę na prezentowanie postawy aktywnego obywatela i szansę na zatrudnienie.

---

³⁶ Ibidem.

Rozdział 4

Kompetencje nauczyciela w zakresie pracy z uczniem zdolnym

Od nauczycieli uczniów zdolnych oczekuje się określonych postaw, wiedzy i wielu umiejętności na najwyższym poziomie. Określane są one często jako **wysokie kompetencje**.

Słownik języka polskiego określa pojęcie kompetencji jako *zakres pełnomocnictw i uprawnień, zakres działania organu władzy lub jednostki organizacyjnej; zakres czyjejs władzy, umiejętności i odpowiedzialności*³⁷.

*„Charakterystyczny dla nauczyciela ucznia zdolnego jest globalny profesjonalizm, związany z posiadaną wiedzą i z kompetencjami psychologicznymi pozwalającymi na zrozumienie wychowanka”*³⁸.

Nauczyciel przedmiotów artystycznych ucznia zdolnego powinien się wykazywać wysokimi kompetencjami w różnych obszarach:

- **kompetencje merytoryczne** – szeroka, nieustannie aktualizowana wiedza, poszerzana o pojawiające się współczesne zjawiska kultury, także masowej (będącej obiektem największego zainteresowania uczniów); znajomość literatury oraz ikonografii; ogromnym atutem nauczyciela ucznia zdolnego artystycznie są praktyczne umiejętności muzyczne, plastyczne;
- **kompetencje dydaktyczno-metodyczne** – znajomość dydaktyki pracy z uczniem zdolnym, umiejętność zaplanowania procesu dydaktycznego, zdolność opracowania programu nauczania plastyki, muzyki, zajęć artystycznych, wiedzy o kulturze, historii sztuki, historii muzyki dostosowanego do możliwości i potrzeb uczniów uzdolnionych artystycznie i kulturalnie, znajomość różnorodnych metod, technik i strategii nauczania oraz umiejętność dostosowania ich do osobowości i stylu uczenia się ucznia, indywidualizacja nauczania;
- **kompetencje diagnostyczne** – umiejętność zidentyfikowania ucznia zdolnego, przeprowadzania diagnozy, zaprojektowanie i realizacja działań, ewaluacja;
- **kompetencje psychologiczne i wychowawcze** – empatia, elastyczność, otwartość na ucznia i jego problemy, umiejętność budowania pozytywnych relacji, dbałość o wszechstronny rozwój ucznia, umiejętność motywowania, wsparcie emocjonalne, ale i np. poczucie humoru, pasja i zaangażowanie;
- **kompetencje organizacyjne** – umiejętność planowania pracy, organizowania działań, zarządzania grupą, liderowania.

Sylwetki nauczyciela ucznia zdolnego określane jako **nauczyciel mentor** i **nauczyciel mistrz** opisuje Wiesław Limont³⁹.

Szereg wymogów, kompetencji oczekiwanych od nauczycieli można przyporządkować dwóm zasadniczym postawom, które zostaną opisane poniżej: **nauczyciel wskazujący drogę** i **nauczyciel – mistrz**.

---

³⁷ *Słownik języka polskiego PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 348.

³⁸ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010, s. 234.

³⁹ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010.

I. Nauczyciel wskazujący drogę

*Wielkim kunsztem wykazuje się nauczyciel, który potrafi sprawić,
że twórcze wyrażanie siebie
i nabywanie wiedzy staje się źródłem radości.*

Albert Einstein

„Mentor inspiruje, stymuluje ucznia do działania i twórczości, konsekwentnie prowadzi go drogą samopoznania, samoświadomości i samorealizacji.

Mentor doradza i pomaga w programowaniu i ewaluacji własnych osiągnięć”⁴⁰.

Ciekawe i ważne pytanie stawia profesor Andrzej Sękowski: **Co może zrobić nauczyciel dla swoich zdolnych uczniów?** i wskazuje kilkanaście odpowiedzi⁴¹:

1. Dostrzec u wszystkich uczniów ich mocne strony.
2. „Wyłowić” tych uczniów, których mocne strony są naprawdę mocne.
3. Stwarzać możliwości indywidualnego traktowania ucznia w klasie masowej.
4. Kontaktować zdolnego ucznia ze środowiskiem innych uczniów zdolnych.
5. Zachęcać do uczestnictwa w olimpiadach i stwarzać ku temu możliwości.
6. Systematycznie współpracować z rodzicami zdolnych uczniów.
7. Dbać o harmonijny rozwój – nie tylko intelektualny, ale także emocjonalny i społeczny ucznia.
8. Doceniać możliwości uczniów, podkreślać ich osiągnięcia i dalsze możliwości, czyli motywować do tego, by mieli osiągnięcia.
9. Prawidłowo kształtować hierarchię wartości, by osiągnięcia służyły czemuś więcej niż tylko własnej satysfakcji; redukować myślenie: „muszę” coś osiągnąć; dzięki temu motywacja stanie się bardziej długoterminowa.
10. Szukać ciekawego materiału, który zainteresuje zdolnego ucznia; znajdować interesujące zadania na te momenty, kiedy uczeń nudzi się na lekcji.
11. Inspirować nowe zainteresowania.
12. Akceptować to, że uczeń zdolny może wyprzedzać nauczyciela w pewnych skojarzeniach, intrygujących pomysłach.
13. Organizować spotkania z osobami, które mają wybitne osiągnięcia w jakiejś dziedzinie.
14. Rozwijać wiedzę psychologiczną uczniów.
15. Rozwijać wiedzę zdolnego ucznia o samym sobie, by zyskał metapoznawczą postawę wobec życia, czyli poznał swoje mocne i słabe strony, ograniczenia i możliwości.
16. Rozwijać w uczniu postawę życzliwości wobec otoczenia; kierować jego uwagę na to, że ważne jest nie tylko, co sam o sobie sądzi, ale także jak jest postrzegany.
17. Poruszać zagadnienia dotyczące nie tylko zdolności, lecz także mądrości.

⁴⁰ Ibidem, s. 233.

⁴¹ A. Sękowski, *Porozmawiajmy o uczniach zdolnych*, „Psychologia w szkole”, nr 31, 2004, s. 73–81.

II. Nauczyciel – Mistrz

*„Winniśmy obrać sobie jakiegoś pewnego człowieka
i mieć go zawsze przed oczami,
aby żyć tak, jak gdyby on się nam przyglądał
i wszystko czynić tak, jakby on widział”⁴².*

Epikur

Od nauczyciela pracującego z uczniem zdolnym wymaga się szeregu kompetencji i to na poziomie znacznie wykraczającym ponad przeciętność.

„Mistrz potrafi dojrzeć w wychowanku niepowtarzalną strukturę talentu i wspiera jego rozwój zgodnie z indywidualnym modelem wewnętrznym, wytwarza aurę wyjątkowości, jest osobą stymulującą innych do działania i twórczości, prowokuje do transgresji, przekraczania zastanych granic”⁴³.

Bardzo pomocną klasyfikację cech pożądanых u nauczycieli dzieci i młodzieży uzdolnionej przygotował A.Y. Baldwin, wyróżniając⁴⁴:

Przejawy cech osobowościowych

- wysoki poziom energii;
- ufność we własne siły;
- inteligencja;
- oryginalność myślenia;
- entuzjazm;
- poczucie humoru;
- analityczność myślenia i gromadzenie informacji;
- intuicja;
- umysł poszukujący;
- nastawienie badawcze wobec różnych problemów;
- samodyscyplina;
- tendencje do perfekcjonizmu;
- tendencje do introspekcji;
- tendencje do sprzeciwiania się autorytetom;
- wolność od wrogości i chęci karania;
- zdolności twórcze;
- zdolności werbalne;
- rozwijanie zachowań twórczych u uczniów;
- empatia;
- giętkość.

Kompetencje zawodowe

- umiejętność nauczania i zainteresowanie nauczaniem;
- orientacja na działanie;

⁴² Przytoczony w: Seneka, *Listy moralne do Lucyliusza*, IX, przekład W. Kornatowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1961.

⁴³ W. Limont, *Uczeń zdolny...*, op.cit., s. 231–232.

⁴⁴ A.Y. Baldwin, *Teachers of the Gifted*, [w:] K.A. Heller, F.J. Mönks, A.I. Passow (red.), *International handbook of research and development of giftedness and talent*, Pergamon Press, Oxford 1993.

- zaciekawienie i podekscytowanie nauczaniem;
- ułatwianie uczniom uczenia się;
- przystosowanie do stresu i do wyjątkowych zachowań uzdolnionych;
- pozytywne postawy wobec uczniów;
- dobre wykształcenie;
- szerokie zainteresowania;
- dobra organizacja pracy;
- dobre rozumienie tego, jaki wpływ psychologiczny ma zachowanie niecierpliwie;
- umiejętność tworzenia programu wspierania ucznia;
- umiejętność motywowania;
- nastawienie na osiągnięcia, na dążenie do nich.

Właściwości zawodowe

- odbyte treningi w nauczaniu zdolnych;
- IQ 128 lub więcej;
- głębokie zainteresowanie wykładanym przedmiotem;
- zdolności do stymulowania uczniów;
- wiedza o metodach nauczania;
- pozytywne i bliskie kontakty z uczniami;
- swobodne gospodarowanie czasem;
- organizowanie uczniowi wspierającego otoczenia.

Przekonania filozoficzne

- świadome przekonanie, że założenia natury filozoficznej są niezbędne w nauczaniu uzdolnionych;
- preferowanie nauczania uzdolnionych;
- trafna koncepcja uzdolnienia.

Zalety działań aktywizujących są w środowisku nauczycielskim coraz wyraźniej dostrzegane. Istotna zmiana w stosunku do kształcenia tradycyjnego polega na zmianie działań nauczyciela, które wymienia Elżbieta Frołowicz⁴⁵:

- *Ułatwia zdobywanie wiedzy, a nie jej dostarcza;*
- *Zachęca do poszukiwań – zamiast podawać gotowe informacje;*
- *Przywiązuje dużą wagę do przemyśleń uczniów;*
- *Raczej stawia pytania, niż przekazuje gotowe formułki czy rozwiązania;*
- *Stwarza warunki do dokonywania własnych odkryć i samodzielnego rozwiązywania problemów oraz zdobywania wiedzy i umiejętności poprzez aktywność własną ucznia.*

„Dobry nauczyciel” nie tylko uczy pojęć, przekazuje wiedzę, kształci zdolności i umiejętności, ale także powinien przekazać uczniom „*jak się uczyć, jak radzić sobie z problemami oraz jak pracować w grupie*”

⁴⁵ E. Frołowicz, *Aktywny uczeń w świecie muzyki*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2008, s. 6.

i z grupą⁴⁶. Oczywiście skuteczny nauczyciel w zależności od celu, jaki chce osiągnąć, od sytuacji i możliwości ucznia, wykorzystuje różne strategie działania, metody, formy kształcenia i środki dydaktyczne. Aby umożliwić uczenie się przez działanie, nauczyciel powinien starać się stworzyć jak najwięcej sytuacji bogatych w przeżycia, aby angażować aktywność ucznia. Powinien swoją osobowością zachęcać do twórczego działania i rozwijać poznawczą, emocjonalną i wolicjonalną sferę osobowości ucznia.

Kompetencje nauczycieli przedmiotów artystycznych, według badaczy uzdolnień kierunkowych, powinny być jeszcze większe aniżeli te omówione jako kompetencje nauczyciela ucznia zdolnego. Sylwetkę nauczyciela plastyki, którą można adekwatnie wskazać jako pożądaną sylwetkę nauczyciela muzyki, opisał Stanisław Popek⁴⁷:

(...) nauczyciel plastyki, prócz cech typowych dla wzorowych nauczycieli innych przedmiotów (cechy osobowościowo-charakterologiczne, duża dojrzałość emocjonalna i społeczna, kontaktowość, ekspresja itp.), powinien uzyskać kompleksowe przygotowanie specjalistyczne w zakresie:

- *wiedzy ogólnopedagogicznej i metodycznej tak w zakresie teorii jak i praktyki;*
- *wiedzy ogólnopsychologicznej, w szczególności w zakresie psychologii rozwojowej i psychologii twórczości (sztuki), stanowiącej podstawę zrozumienia mechanizmów kreacji i percepcji plastycznej;*
- *wiedzy plastycznej z zakresu elementów teorii poszczególnych dziedzin sztuk plastycznych, a także warsztatu plastycznego, w tym również umiejętności twórczych przynajmniej w jednej z dziedzin plastyki;*
- *wiedzy o sztuce i sposobach wartościowania zjawisk w plastyce współczesnej, a także umiejętności przekazywania norm estetycznych pozwalających mu na przeżywanie dzieł sztuki jako czynnemu odbiorcy.*

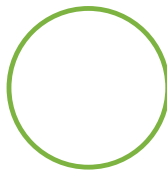
Wydaje się, że synteza cech psychicznych z zespołem wymienionych umiejętności zawodowych może stanowić podstawę do zbudowania modelu nauczyciela plastyki.

Potrzeba bliskiego kontaktu z kulturą i sztuką tylko w niewielkim zakresie pojawia się sama. Powstaje pod wpływem starannie przygotowanego procesu kształcenia. Najważniejszą rolę należy przypisać nauczycielowi, bo dzięki jego pasji, zaangażowaniu, stosowaniu różnorodnych form i metod w młodych ludziach kształtuje się potrzeba i chęć przeżywania emocji wynikających z kontaktu ze sztuką i kulturą. Twórcza pasja dzieci i młodzieży jest najczęściej wynikiem zaangażowania w jej podsycaenie nauczyciela wytwarzającego atmosferę twórczych poszukiwań. Nauczyciel ucznia szczególnie uzdolnionego powinien być aktywnym partnerem procesu rozwoju jego uzdolnień.

---

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ S. Popek (red.), *Metodyka zajęć plastycznych w klasach początkowych*, WSiP, Warszawa 1984, s. 148

Rozdział 5

Identyfikacja ucznia zdolnego na poszczególnych etapach edukacyjnych ze szczególnym uwzględnieniem uzdolnień artystycznych i kulturalnych

I. Identyfikacja ucznia zdolnego

Ustalenie, czy dziecko jest uzdolnione ogólnie czy też kierunkowo, jest zadaniem niełatwym. Należy je rozpocząć dość wcześnie, biorąc pod uwagę fakt, że uzdolnienia u jednych dzieci mogą rozwijać się szybciej, u innych wolniej. Niestymulowane uzdolnienia mogą zanikać.

Zdolności identyfikuje się najtrafniej poprzez obserwację procesów i wyników działalności dziecka czy młodego człowieka. Taką możliwość mają przede wszystkim rodzice i nauczyciele, którzy zazwyczaj trafnie potrafią ocenić możliwości dziecka. Określa się to kryterium jako kryterium psychopedagogiczne.

Natomiast zgodnie z kryterium psychologicznym zidentyfikować ucznia zdolnego można poprzez wyniki uzyskiwane przez niego w testach psychologicznych. Nawet bardzo wysoki wynik w teście inteligencji nie musi być wskaźnikiem wybitnych zdolności, ponieważ, jak udowadniają badacze, ważna jest nie tylko inteligencja, ale także zdolności twórcze oraz szczególna motywacja.

Metodami wykorzystywanymi w celu identyfikowania zdolnych uczniów są⁴⁸:

- 1) nominacja przyznana przez nauczycieli;
- 2) nominacja przyznana przez eksperta z danej dziedziny;
- 3) nominacja przyznana przez rodziców;
- 4) nominacja przyznana przez grupę rówieśników;
- 5) wyniki sprawdzianów wiadomości;
- 6) iloraz inteligencji;
- 7) zwycięstwa w konkursach.

Najbardziej satysfakcjonujące i najbardziej precyzyjne jest stosowanie jak największej liczby tych metod, dodatkowo hierarchia stosowanych metod odgrywa ważną rolę (od najcelniejszej do najmniej precyzyjnej).

Poszczególni badacze i instytucje na potrzeby programów ustalają listy cech, którymi powinien odznaczać się uczeń zdolny. Taką listę sporządził brytyjski Departament Edukacji i Nauki w 1975 roku. Według niej za zdolnych można uznać uczniów, którzy:

1. Mają wysoką zdolność rozumowania, abstrahowania i uogólniania faktów.
2. Ujawniają znaczną ciekawość intelektualną.
3. Uczą się szybko i chętnie.
4. Mają szerokie zainteresowania.
5. Są zdolni do koncentracji i wytrwałości w rozwiązywaniu problemów.
6. Charakteryzują się bogatszym niż rówieśnicy słownictwem.
7. Są zdolni do samodzielnej i efektywnej pracy.
8. Wcześniej niż inni opanowują umiejętność czytania i potrafią z niej korzystać.
9. Wykazują zdolność wnikliwej obserwacji.
10. Wykazują inicjatywę i oryginalność w pracy umysłowej.
11. Wykazują wysoką sprawność umysłową i szybką reakcję na nowe pomysły.
12. Szybko uczą się na pamięć.
13. Interesują się problemami natury człowieka i świata.

⁴⁸ F. Painter, *Kim są wybitni? Charakterystyka, identyfikacja, kształcenie*, WSiP, Warszawa 1993.

14. Mają niezwykłą wyobraźnię.
  15. Z łatwością stosują się do skomplikowanych instrukcji.
  16. Potrafią szybko czytać.
  17. Mają różne i liczne hobby.
  18. Mają rozległe zainteresowania czytelnicze.
  19. Korzystają często z bibliotek.
  20. Są na ogół lepsi od innych w matematyce, szczególnie w rozwiązywaniu zadań.
- Trzeba jednak pamiętać, że nie wszystkie wymienione właściwości występują u każdego potencjalnie zdolnego ucznia.

II. Identyfikacja ucznia zdolnego artystycznie na I etapie edukacyjnym (etap wczesnoszkolny – sześciolatki i dzieci klas I-III)

„Zdolne dziecko jest przede wszystkim dzieckiem, a dopiero potem dzieckiem zdolnym”⁴⁹.

Geoff Lewis

Identyfikacja ucznia zdolnego plastycznie

Uzdolnienia plastyczne stanowią specyficzne/kierunkowe **uzdolnienia twórcze i odtwórcze** typu artystycznego. Mogą one wchodzić w skład zdolności ogólnych, gdyż twórczym uzdolnieniom artystycznym często towarzyszy wysoka inteligencja. Ale nie jest to reguła. Uczeń uzdolniony artystycznie nie musi być uczniem ogólnie uzdolnionym i odwrotnie.

Identyfikowanie uczniów uzdolnionych plastycznie polega na długotrwałym obserwowaniu ich podczas procesu twórczego, na analizie wytworów oraz obserwacji upodobań i preferencji estetycznych.

Należy pamiętać, że zainteresowania plastyczne dzieci nie świadczą jednoznacznie o uzdolnieniach w tym kierunku. Dla wszystkich dzieci od najwcześniejszego dzieciństwa twórczość plastyczna jest działaniem naturalnym, wynika z potrzeb psychicznych, przejawia się we wszystkich formach aktywności i jest motorem ich rozwoju.

Osiągnięcia **sześciolatniego dziecka** w zakresie działalności plastycznej nie są adekwatne do osiągnięć w zakresie twórczości plastycznej w wieku dojrzałym, gdyż niemal wszystkie dzieci w tym wieku przejawiają potrzebę ekspresji plastycznej.

⁴⁹ G. Lewis, *Jak wychowywać utalentowane dziecko*, Rebis, Poznań 1998.

Badacze, teoretycy w swoich rozważaniach i zaproponowanych modelach oraz strukturach usankcjonowali określone obszary uzdolnień. **Uzdolnienia plastyczne zgodnie zaliczono do obszaru przestrzenno-wizualnego odpowiadającego orientacji w przestrzeni i całości doświadczeń wzrokowych/wizualnych.** Uczniowie posiadający uzdolnienia tego typu przejawiają zdolność do postrzegania, odtwarzania, transformowania i modyfikowania informacji wzrokowych i przestrzennych, umiejętność rozwiązywania problemów przestrzennych, w tym praktycznych, np. posługiwanie się mapą, nawigacją. Uczniowie ci lubią sztukę, myślą obrazami, tworzą mentalne wizerunki rzeczywistości i zapamiętują informacje w postaci obrazów. Podczas tworzenia jednej idei mogą wykorzystywać wszystkie zmysły, mają dobre wycucie koloru i stosunków przestrzennych, nie mają trudności z odczytywaniem map, rysunków, wykresów. Mają poczucie sensu całości. Chętnie używają przenośni.

Definicje uzdolnień plastycznych podają w swych pracach Róża Popek i Wiesława Limont:

„Uzdolnienia plastyczne są to względnie stałe (podlegające rozwojowi i kształceniu) właściwości osobowości człowieka, determinujące efektywne wykonywanie czynności odtwarzania i tworzenia form plastycznych”⁵⁰.

„Osoby uzdolnione plastycznie charakteryzują się preferencją w odbiorze, przechowywaniu i przetwarzaniu określonego rodzaju materiału wizualnego”⁵¹.

Identyfikacja ucznia zdolnego muzycznie

Uzdolnienia muzyczne są potencjałem do uczenia się muzyki i ściśle wiążą się z osiągnięciami muzycznymi, które traktujemy jako miarę efektów uczenia się. Człowiek uzyskujący wysokie osiągnięcia z całą pewnością posiada duże uzdolnienia, natomiast osoba wybitnie zdolna nie zawsze wykazuje równie wybitne osiągnięcia.

- **Uzdolnienia muzyczne rozwijają się w okresie największej plastyczności, czyli od momentu narodzin do około dziewiętego roku życia.**
- **Dzisiejsza psychologia opisuje, że uzdolnienia muzyczne są produktem natury, tzw. uzdolnienia wrodzone i kultury, czyli zależne od czynników środowiska.**

Do racjonalnego wyjaśnienia źródeł uzdolnień muzycznych przyczyniły się w sposób pośredni wyniki neurofizjologicznych badań asymetrii słuchu i dominacji jednej z półkul mózgowych oraz w sposób bezpośredni wyniki badań psychomuzykologicznych. Nadal jednak nie wiadomo, jakie są proporcje udziału czynnika wrodzonego i środowiskowego w rozwoju uzdolnień muzycznych.

Bez względu na poziom wrodzonych uzdolnień muzycznych, konieczne są sprzyjające doświadczenia muzyczne we wczesnych latach życia, by dał on o sobie znać w postaci osiągnięć muzycznych. Ponadto trzeba podkreślić, że w najkorzystniejszych nawet warunkach środowiskowych żaden człowiek nigdy nie przekroczy swojego wrodzonego poziomu uzdolnień muzycznych⁵².

⁵⁰ R. Popek, *Uzdolnienia plastyczne młodzieży. Analiza psychologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1988.

⁵¹ W. Limont, *Uzdolnienia plastyczne a inteligencja, zdolności twórcze a style poznawcze*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 41, 1998, z. 1/2, s. 73–88.

⁵² E. Zwolińska, *Testy zdolności muzycznych Edwina E. Gordona stosowane w polskich badaniach*, Roczniki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, nr 2, 2004, s. 241–252.

W dziedzinie psychologii muzyki istnieje model Seashore'a, uwzględniający 25 komponentów struktury uzdolnień muzycznych. Natomiast u podstaw uzdolnień muzycznych leżą zdolności percepcyjne na wysokość dźwięku, jego barwę i siłę brzmienia⁵³.

Sloboda uważa, że rdzeniem uzdolnień muzycznych jest *nadawanie sensu muzycznym sekwencjom dzięki operacjom umysłowym wykonywanym na dźwiękach, zarówno realnych, jak i wyobrażonych*⁵⁴.

Dziecko posiadające inteligencję muzyczną w rozumieniu Gardnera ma zamiłowanie do śpiewu, słuchania muzyki, gry na instrumentach oraz ma łatwość zapamiętywania rytmów i melodii. Zdaniem Gardnera ten rodzaj inteligencji pojawia się u dziecka najwcześniej⁵⁵.

M. Chruszczewski opisuje uzdolnienia muzyczne jako *układy właściwości fizycznych zdolności oraz cech osobowościowo-motywacyjnej sfery psychiki człowieka, istotne dla efektywnego działania w dziedzinie aktywności muzycznej*⁵⁶.

III. Identyfikacja ucznia zdolnego artystycznie na II i III etapie edukacyjnym

Identyfikacja ucznia zdolnego plastycznie i muzycznie

*Badania m.in. Stefana Szumana, Stanisława Popka wskazują, że między 11. a 16. rokiem życia pojawia się okres kryzysu w działalności plastycznej dzieci. Niewielka część młodzieży, która przetrwa okres kryzysu, wykazuje się **uzdolnieniami plastycznymi** i motywacją do działalności artystycznej. **Badania uzdolnień plastycznych o wartości prognostycznej powinny być prowadzone więc dopiero około 15.–16. roku życia.***

*Zdaniem E.E. Gordona rozwój **uzdolnień muzycznych kończy się mniej więcej w dziewiątym roku życia** i osiąga poziom ustabilizowany, który nie zmienia się w zasadzie do końca życia.*

Niemniej jednak podstawową rolą nauczyciela plastyki i muzyki na II i III etapie edukacyjnym jest kształtowanie zainteresowań **wszystkich uczniów** w procesie kształtowania **postawy aktywnego odbiorcy sztuki i muzyki**.

Struktura uzdolnień plastycznych dzieci i młodzieży według badań i obserwacji jest niejednorodna. Poszczególne badacze wyodrębniają **czynniki sprzyjające powstaniu w działalności plastycznej**, a także **typy postaw twórczych** wyszczególnione na podstawie badań procesu twórczego.

Typy postaw twórczych wyszczególnione na podstawie badań procesu twórczego oraz zachowania się dzieci i młodzieży podczas działań plastycznych wyszczególnił Stanisław Popek⁵⁷:

⁵³ M.H. Chruszczewski, *Profile uzdolnień: intelektualne i osobowościowe składniki uzdolnień plastycznych i muzycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 76.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ *Pierwsze uczniowskie doświadczenia drogą do wiedzy. Materiały z konferencji*, Grupa Edukacyjna S.A., Kielce 2011, s. 17.

⁵⁶ M.H. Chruszczewski, *Profile uzdolnień...*, op.cit.

⁵⁷ S. Popek, *Rozwój twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1985.

- 1) typ wzrokowy (odtwórczy), czyli notowanie obserwowanego świata;
- 2) typ intelektualno-refleksyjny (twórczy), czyli wizja artystyczna jest wynikiem wcześniejszych analiz;
- 3) typ wyobraźniowy (twórczy), czyli działania osadzone są na tworzeniu wyobrażeń;
- 4) typ intuicyjny (twórczy), czyli tworzenie oparte o budowanie w oparciu o zapamiętane elementy rzeczywistości;
- 5) typ behawioralny (twórczy), czyli działanie plastyczne wyprzedza zamysł twórczy;
- 6) typ uczuciowy (twórczy), czyli uwarunkowany stworzonym nastrojem, klimatem;
- 7) typ relatywny (twórczy), czyli łączący powyższe typy.

Stanisław Popek postuluje stosowanie przez nauczycieli metod pracy adekwatnych do preferencji dzieci i młodzieży prezentującej poszczególne „typy uzdolnień twórczych”. Zaznacza przy tym, że wyszczególnione typy sporadycznie występują w formie czystej. Najczęściej są połączeniem poszczególnych typów.

Wiesława Limont⁵⁸ proponuje model struktur uzdolnień kierunkowych – artystycznych, zawierających sztuki plastyczne, muzykę, teatr, taniec. W każdej z tych dziedzin wyróżnia specjalności np. malarstwo: sztalugowe, ścienne. W zależności od charakteru struktury uzdolnień przejawiana aktywność może być bardzo zawężona (specjalizacja), np. malarstwo portretowe.

W swoim modelu autorka uwzględnia czynniki takie, jak osobowość, środowisko czy motywacja, ale podkreśla, że nie determinują one specyficzności uzdolnień.

Według modelu Wiesławy Limont charakter podejmowanych aktywności w zakresie uzdolnień artystycznych może być **twórczy, odtwórczy i odbiorczy (teoretyczny)**. Wyszczególnienie profilu **odbiorczego**, czyli **teoretycznego**, jest koncepcją oryginalną na tle dotychczasowych badań dotyczących zdolności kierunkowych. Osoby prezentujące ten profil są wrażliwymi odbiorcami sztuki wyczulonymi na wartości wizualne, nie muszą być twórcami dzieł wizualnych.

Podstawowe wyznaczniki struktury uzdolnień plastycznych, które należy uwzględnić w procesie identyfikowania ucznia uzdolnionego plastycznie⁵⁹:

- 1) wysoka wrażliwość zmysłu wzroku (czułość na barwy, kształty, układy płaskie i przestrzenne form otaczającego świata);
- 2) właściwości uwagi dowolnej pozwalające na wyćwiczenie sprawności obserwacji wzrokowej;
- 3) zdolność dokładnej koordynacji motorycznej oka i ręki;
- 4) dokładna i długotrwała pamięć wzrokowa;
- 5) bogata i oryginalna wyobraźnia (fantazja twórcza);
- 6) zdolność myślenia twórczego (dywergencyjnego) i związana z tym inteligencja estetyczna;
- 7) zdolności manualne pozwalające na wyćwiczenie sprawności technicznych podczas rysowania, malowania, konstruowania na płaszczyźnie i w przestrzeni;
- 8) wrażliwość emocjonalna, a także wysoki poziom przeżyć i uczuć wyższych, zapewniających potrzebę i możliwości ekspresji.

⁵⁸ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010.

⁵⁹ R. Popek, *Uzdolnienia plastyczne...*, op.cit.

IV. Identyfikacja ucznia zdolnego artystycznie na IV etapie edukacyjnym

Uczeń zdolny na IV etapie edukacyjnym ze szczególnym uwzględnieniem zdolności artystycznych i kulturalnych powinien być już osobą twórczą. Osobowość twórczą⁶⁰ cechują:

1. **Otwartość**, czyli łatwość asymilowania nowych informacji, niezależnie czy są istotne w danej sytuacji, czy są sprzeczne z już posiadanymi, łatwość wychodzenia poza wybraną dziedzinę działalności, ciekawość intelektualna, zainteresowania estetyczne, krytyczny stosunek do wyznawanych wartości, obszerna wiedza z różnych dziedzin, branie pod uwagę własnych fantazji i emocji, często potrzeba nowości.
2. **Niezależność**, która przejawia się przede wszystkim w postawie nonkonformistycznej i nieuleganiu naciskom.
3. **Wytrwałość**, czyli zdolność do długotrwałej, wyczerpanej pracy i odraczania gratyfikacji. Składają się na nią **siła motywacji**, łatwość jej wzbudzenia, dążenie do osiągnięć, ambicja i chęć potwierdzenia własnej wartości oraz **motyw i faza twórczości**, będące połączeniem ambicji z motywacją samoistną. Znaczenie ma tu siła ego-stabilność emocjonalna, brak lęku, zdolność przezwycięzania porażek, często podwyższona samoocena.

V. Testy, arkusze, kwestionariusze i modele diagnostyczne identyfikujące zdolności artystyczne i zachowań twórczych uczniów na poszczególnych etapach edukacyjnych

Wśród narzędzi do diagnozy zdolności artystycznych i zachowań twórczych przeznaczonych dla nauczycieli autorki wyróżniły trzy wykorzystywane w swojej pracy i są to *Zestawy kontrolne do rozpoznawania zdolności artystycznych* (plastycznych i muzycznych) Geoffa Lewisa oraz *Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH-II dla nauczycieli* Stanisława Popka.

Należy podkreślić jednak obecność innych narzędzi przeznaczonych dla nauczycieli⁶¹.

Wśród najczęściej praktykowanych **do diagnozy zdolności muzycznych** wyróżnia się testy takie, jak: *Podstawowa Miara Słuchu Muzycznego (PMMA)* oraz *Średnia Miara Słuchu Muzycznego (IMMA)*, które mierzą dwa podstawowe wymiary rozwijającego się uzdolnienia muzycznego: audiację schematów melodycznych i audiację schematów rytmicznych. Narzędzia te stanowią obiektywną pomoc dla nauczycieli i rodziców w poznaniu zdolności muzycznych dzieci oraz zapewnieniu im jak najlepszych warunków właściwego kształcenia muzycznego.

Układ obu testów jest identyczny, natomiast pod względem treści, drugie narzędzie jest bardziej zaawansowane. Zazwyczaj test *PMMA* stosuje się **w przedszkolu (dzieci pięcioletnie i sześciolatnie)** oraz **w klasie pierwszej i drugiej (siedmio- i ośmiolatki)**, natomiast test *IMMA* **w klasach: zerowej, pierwszej, drugiej i trzeciej (dzieci 6–9 lat)**⁶².

⁶⁰ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.

⁶¹ Ich wybór przedstawia publikacja N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych. Raport opracowany dla ORE w ramach projektu „Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym”*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012.

⁶² E. Zwolińska, *Testy zdolności...*

Stosowany jest również w Polsce *Test notacji muzycznej* S. Furmanna⁶³.

Natomiast test, który możemy przeznaczyć dla młodzieży licealnej w celu weryfikacji zdobytej wiedzy, to *Test w orientacji w dziejach i dorobku kultury muzycznej* B. Kamińskiej⁶⁴.

Do diagnozy zdolności plastycznych służy *Skala Postaw Twórczych i Odtwórczych (SPTO)* do badania postawy twórczej, zaprojektowanych **dla czterech grup wiekowych: 7–9 lat, uczniowie klas IV–VI, uczniowie gimnazjum, uczniowie szkół ponadgimnazjalnych**⁶⁵ oraz *Wskaźnik Eby zachowań znamionujących uzdolnienie*⁶⁶. Jest to ogólna lista cech z oddzielnie opisaną orientacją wzrokowo-przestrzenną. *Test do badania poziomu sprawności manualnej i percepcji wzrokowej*⁶⁷ H. Spionek ocenia dwa czynniki: sprawność manualną (w tym napięcie mięśniowe, precyzję i koordynację wzrokowo-ruchową) oraz percepcję wzrokową (w tym spostrzeganie, orientację przestrzenną oraz analizę i syntezę).

Pomocne w identyfikowaniu uzdolnień plastycznych są **testy psychologiczne**, które obejmują swym zakresem strukturę uzdolnień plastycznych. Badania potwierdzają istnienie różnych typów postaw twórczych, które wywierają istotny wpływ na rozwój kierunku uzdolnień plastycznych.

Zestaw kontrolny do rozpoznawania zdolności artystycznych

Do badania uczniów, którzy od dłuższego czasu osiągają doskonale wyniki w zakresie sztuk plastycznych ⁶⁸	
1. Wykazuje wysoki stopień zainteresowania i satysfakcji z aktywnego angażowania się w najprzeróżniejsze zajęcia plastyczne o charakterze twórczym	1 2 3 4 5
2. Wypełnia czas wolny rysowaniem, malowaniem, rzeźbieniem (machinalnie rysuje coś podczas rozmowy)	1 2 3 4 5
3. W swoich rysunkach, malowidłach, rzeźbach podejmuje rozmaite tematy	1 2 3 4 5
4. Przejawia oryginalność w doborze tematów, technik i kompozycji (wykorzystuje niezwykle lub wymyślne podejścia do tematu, potrafi posłużyć się jednym narzędziem lub materiałem na wiele różnych sposobów, uzyskując rozmaite efekty)	1 2 3 4 5
5. Chętnie wypróbować nowe techniki, metody i środki wyrazu	1 2 3 4 5
6. Lubi eksperymentować i ceni przypadkowo uzyskane efekty	1 2 3 4 5
7. Wykorzystuje sztukę do wyrażania własnych przeżyć i uczuć	1 2 3 4 5
8. Traktuje pracę artystyczną poważnie	1 2 3 4 5
9. Wyraża chęć wykonania czegoś ponownie lecz w inny sposób	1 2 3 4 5
10. Interesuje się pracą artystyczną innych ludzi; potrafi docenić, skrytykować i uczyć się na pracach innych; krytykuje konstruktywnie	1 2 3 4 5
11. Lubi pracować w przestrzeni trójwymiarowej	1 2 3 4 5
12. Jest wrażliwy na piękno – ma rozwinięte poczucie estetyki	1 2 3 4 5
Razem	60

⁶³ A. Weiner, *Diagnoza umiejętności muzycznych dzieci w młodszym wieku szkolnym*, [w:] B. Niemierko, K. Szmigiel (red.), *Uczenie się i egzamin w oczach uczniów*, Grupa Tomami, Kraków 2007.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ K. Krasoń, A. Mirski, R.M. Sigva, *Skala Postaw Twórczych versus Odtwórczych (SPTO). Podręcznik testu*, Wydawnictwo Ministerstwo Edukacji Narodowej, Kraków 2011.

⁶⁶ J.W. Eby, J.F. Smutny, *Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1998.

⁶⁷ M. Guziuk-Tkacz, *Badania diagnostyczne w pedagogice i psychopedagogice*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2011.

⁶⁸ G. Lewis, *Jak wychowywać...*

Trudno jest stwierdzić talent muzyczny u dziecka. Umiejętności muzyczne osiąga się jedynie poprzez dyscyplinę – nawet u tych naprawdę utalentowanych – i to utrzymywaną przez wiele lat. Istnieją jednak pewne przesłanki, które dają się zaobserwować nawet w warunkach klasowych, a które wskazują na talent u określonych dzieci.

W związku z tym, że rozwój uzdolnień muzycznych kończy się około dziewiątego roku życia, bardzo ważne i potrzebne jest identyfikowanie uzdolnień muzycznych przez uważnego nauczyciela. Podstawą do takiego działania jest dobrze zaprojektowany i sprawdzony test uzdolnień muzycznych.

Zestaw kontrolny do rozpoznawania zdolności muzycznych

Do badania uczniów, którzy od dłuższego czasu osiągają doskonale wyniki w zakresie sztuk muzycznych ⁶⁹	
1. Dziecko rozróżnia wysokość dźwięków – dźwięk wysoki, średni, niski; jest to dla niego oczywiste i nie musi się tego uczyć	1 2 3 4 5
2. Jest wrażliwe na barwę i natężenie dźwięku; automatycznie reaguje w jakiś sposób na dźwięk głośny, cichy itd.	1 2 3 4 5
3. Ma poczucie rytmu; są dzieci, które nie zawsze reagują automatycznie na rytm, ale i takie, które to robią błyskawicznie	1 2 3 4 5
4. Dziecko garnie się do różnych zajęć o charakterze muzycznym – używa rąk, nóg, głosu, całego ciała	1 2 3 4 5
5. Naturalnie trafia w tonację i utrzymuje się w niej w trakcie śpiewania	1 2 3 4 5
6. Ma umiejętności motoryczne; porusza rękoma, nogami, całym ciałem w rytm jakiejś konkretnej melodii czy muzyki w ogóle	1 2 3 4 5
7. Chętnie słucha muzyki i jest wrażliwy na to, co się gra	1 2 3 4 5
8. Chętnie sięga po różne instrumenty i eksperymentuje	1 2 3 4 5
9. Potrafi bezbłędnie powtórzyć melodię; spontanicznie i bardzo dokładnie imituje dźwięki	1 2 3 4 5
10. Wykazuje entuzjazm i chęć uczenia się i działania	1 2 3 4 5
11. Łatwo kojarzy; często wynajduje różne przedmioty i zauważa zjawiska w swoim otoczeniu i kojarzy je z doświadczeniami wynoszonymi z lekcji (deszcz bębniący o dach, ruchy i dźwięk wycieraczek samochodowych itd.) rodzice często to obserwują	1 2 3 4 5
12. Umie koncentrować się przez długi czas	1 2 3 4 5
13. Pochodzi z rodziny o tradycjach muzycznych	1 2 3 4 5
Razem	60

Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH-II dla nauczycieli⁷⁰

Kwestionariusze umożliwiają pomiar predyspozycji twórczych ucznia, uzupełniają testy zdolności, ale wymagają od badanego dużej wiedzy o sobie samym, pewnej puli doświadczeń w zakresie rozwiązywania problemów, stąd przeznaczone są dla osób dojrzałych i wykształconych.

Zaprezentowany poniżej kwestionariusz twórczego zachowania KANH-II (w wersji dla nauczycieli, po drobnych zmianach z formy gramatycznej KANH-I – dla ucznia) doskonale służy jako narzędzie pomiaru **uzdolnień twórczych ucznia na IV etapie edukacyjnym**. Zawiera on 60 stwierdzeń związanych z różnorodnymi czynnościami człowieka, jakie zachodzą w procesie uczenia się bądź sytuacji działania. Równie

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ S. Popek, *Kwestionariusz Twórczego Zachowania – KANH*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000, s. 62–69.

dobrze stwierdzenia kwestionariusza charakteryzują zachowanie ucznia, co i studenta. Kwestionariusz opisuje typy czterech zachowań:

1. **Zachowanie konformistyczne**, którego cechami są: zależność, pasywność, sztywność adaptacyjna, stereotypowość, uległość, słabość, lęklivość, podległość, podporządkowanie się, niesamodzielność, niezorganizowanie wewnętrzne, nadmierne zahamowanie, defensywność, niska odporność i wytrwałość, nieodpowiedzialność, brak krytycyzmu, nietolerancja, niskie poczucie własnej wartości.
2. **Zachowanie nonkonformistyczne**, które charakteryzuje: niezależność, aktywność, witalizm, elastyczność, oryginalność, konsekwencja, odwaga, dominatywność, samodzielność, samoorganizacja, spontaniczność, ekspresywność, otwartość, odporność, wytrwałość, odpowiedzialność, samokrytycyzm, tolerancja, wysokie poczucie własnego ja.
3. **Zachowanie algorytmiczne**, cechujące się: spostrzegawczością kierowania, pamięcią mechaniczną, wyobraźnią odtwórczą, myśleniem konwergencyjnym, uczeniem się reproduktywnym, biernością poznawczą, niskim poziomem refleksyjności, niską sprawnością w przetwarzaniu i konstruowaniu, brakiem pomysłowości technicznej i artystycznej.
4. **Zachowanie heurystyczne** to samodzielność obserwacji, pamięć logiczna, wyobraźnia twórcza, myślenie dywergencyjne, uczenie się rekonstruktywne i samodzielne, uczenie się przez rozumowanie, elastyczność intelektualna, aktywność poznawcza, refleksyjność, samodzielność intelektualna, twórczość konstrukcyjna, werbalna, uzdolnienia artystyczne.

Odpowiedzi należy zaznaczać w określonych polach, przyjmując, że uczeń dostaje 2 punkty, jeśli stwierdzenie charakteryzuje go bardzo dobrze, 1 punkt – jeśli częściowo, 0 punktów jeśli w ogóle nie. Wypowiedzi mają być szczere, bez dłuższego czasu na zastanowienie.

	2 pkt	1 pkt	0 pkt
1. Ma dużą łatwość tworzenia własnych tekstów i wypowiedzi			
2. Bardzo szybko przystosowuje się do nowych i nieznanych wcześniej sytuacji i poglądów			
3. Każde poznane zjawisko bądź nowe doświadczenie analizuje ze względu na własne zachowanie. Niczego nie przyjmuje bezkrytycznie			
4. Lubi być kierowany przez innych. Gdy z konieczności podejmuje samodzielnie zadania w nowych i trudnych sytuacjach, wówczas wykazuje cechy działań chaotycznych			
5. Potrafi dokładnie obserwować rzeczy i zjawiska, jeśli jest ukierunkowany przez nauczyciela			
6. Lubi dominować. Czuje się dobrze, gdy inni podporządkowują się jego decyzjom i gdy przyznają mu rację			
7. Dąży do stosowania dobrze wypróbowanych i utrwalonych sposobów zachowania się, reguł pracy, form zabawowych, a także powszechnie stosowanych obyczajów			
8. Ucząc się, samodzielnie planuje zakres i strukturę treści. Jest w tym zakresie samowystarczalny i nie zabiega o pomoc innych osób			
9. Czuje się dobrze w zespole, gdzie można naśladować to, co robią inni. W nowej sytuacji czuje się zagubiony			
10. Liczy się z przeciwnymi racjami. Szanuje niezależność i samodzielność innych, nawet wówczas, gdy jest przekonany, że się mylą i można ich uznać za przeciwników			

11. Na ogół zachowanie i realizację zadań uzależnia od osób przełożonych (nauczycieli, rodziców)			
12. Stara się działać rozważnie, nie sugeruje się wzorami przyjętymi od innych, lecz tworzy własne reguły postępowania			
13. Ucząc się, nastawia się głównie na zapamiętywanie i zrozumienie treści			
14. Jest stały i nieustępliwy w swoich poglądach, dlatego z trudem znosi konieczność zmian i dostosowania do nowych sytuacji			
15. Stara się zawsze samodzielnie organizować wolny czas, pracę, naukę i wówczas działa najskuteczniej			
16. Nie przejawia uzdolnień artystycznych w dziedzinie muzyki, plastyki bądź literatury			
17. W nowym towarzystwie lub nowych sytuacjach życiowych czuje się sparaliżowany, chociaż wie, jak należy działać i jak się zachować			
18. Swoje wyobrażenie o przyszłości opiera ściśle na zaobserwowanych faktach, dlatego nie potrafi fantazjować bez pokrycia			
19. Ucząc się, nie poprzestaje na zrozumieniu zagadnienia, ale samorzutnie dąży do jego krytycznej oceny oraz różnych kombinacji. Na bazie poznanych treści tworzy własne, nieraz „dzikie” pomysły			
20. Dąży do odmiennych form zachowania się. Chodzi własnymi ścieżkami, a podejmowane zadania stara się wykonać inaczej niż rówieśnicy			
21. Jest uzdolniony artystycznie w jednej dziedzinie sztuki			
22. Nie ukrywa entuzjazmu czy nadmiaru energii, toteż działa szybko i bezpośrednio. Nie znosi sytuacji, kiedy nic się nie dzieje. Gdzie tylko można, realizuje swoje pomysły, nawet wbrew innym			
23. Nie przejawia zainteresowań konstrukcyjnych. Ma trudności z prostymi przeróbkami technicznymi			
24. Wobec nowości jest ostrożny i przyjmuje postawę nieufną			
25. Dość łatwo tworzy wizję świata i rzeczy, dla których trudno znaleźć odbicie w codziennej rzeczywistości			
26. Na ogół sam wybiera sposoby zachowania się i pokonywania trudności, niezależnie od dobrych rad i wskazówek osób przełożonych			
27. Zmienia swoje poglądy i zachowania w zależności od sytuacji lub bez wyraźnych powodów			
28. Jest stały w poglądach i dlatego z trudem zmienia sposób rozumienia zjawisk i rzeczy			
29. Przejawia dużą ciekawość w stosunku do wszystkiego, co nas otacza. Samodzielnie obserwuje rzeczy i zjawiska			
30. Na ogół nie martwi się tym, co przyrzekł zrobić przed kilkoma dniami			
31. Różnorodne zadania i wszelkie trudności stara się rozwiązywać według poznanych zasad			

32. Stara się być bardzo odpowiedzialny. Zależy mu szczególnie na realizowaniu zobowiązań wobec innych, a w razie niepowodzenia gotowy jest ponieść nawet przykre konsekwencje			
33. Wszelkie trudności i zadania życiowe rozwiązuje samodzielnie, unikając powszechnie przyjętych zasad i sposobów			
34. Na ogół zachowuje dużą rezerwę wobec różnych inicjatyw. Podejmuje się wykonania zadania dopiero wówczas, gdy uzyska od osób kierujących lub przełożonych odpowiednią instrukcję realizacji i gdy znajduje się pod kontrolą			
35. Uczy się skutecznie tylko wówczas, gdy ktoś inny kieruje jego sposobem przyswajania materiału, a także doborem treści			
36. Lubi wszystko poznawać i wszystkiego doświadczać, nawet bez praktycznego celu, ale nie przyjmuje nowości bezkrytycznie			
37. Podczas długotrwałej pracy lub przy trudniejszych zadaniach zniechęca się, zmienia zainteresowania lub w ogóle przestaje na pewien okres działać aktywnie			
38. Jest sprawny w operowaniu narzędziami i przyborami. Skutecznie konstruuje i ulepsza urządzenia we własnym otoczeniu			
39. Ma stałe poglądy na życie, dlatego w małym stopniu korzysta z bieżących doświadczeń i wydarzeń			
40. Jest stały i konsekwentny w dążeniach mimo niepowodzeń, przeciwności losu i braku akceptacji ze strony otoczenia			
41. Nie znosi przeciwnych zdań i opinii. Jest konsekwentny w atakowaniu i niszczeniu przeciwników			
42. Rozumienie zjawisk uzależnia od rzeczowych argumentów, dlatego bez żalu i specjalnych trudności zmienia poprzedni punkt widzenia			
43. Nie posiada trwałych i sprecyzowanych zainteresowań pewnymi konkretnymi dziedzinami życia, a przejawia raczej praktyczny stosunek do życia			
44. Długotrwałe niepowodzenia i trudności nie zniechęcają go w dążeniu do celu. Jest wytrwały i mało interesuje się opiniami innych ludzi o swoich sukcesach bądź porażkach			
45. Ciągłe odnosi wrażenie, że robi źle, że jest gorszy od innych. Takie przekonanie pozbawia go odwagi i nie pozwala podejmować różnych działań			
46. Lubi poznawać różnorodne zjawiska. Pogłębia wiedzę na interesujące go tematy bez inspiracji z zewnątrz			
47. Ucząc się, dba o dokładne opanowanie materiału, tak pod względem istoty treści, jak też formy, tj. kolejności, ich zakresu i wzajemnych powiązań			
48. Nie lubi kierować. Lubi pozostawiać innym podejmowanie decyzji dotyczących jego osoby, tego, co robić, jak postępować			
49. Zazwyczaj stara się inicjować nowe zadania, nowe sposoby rozwiązań, uprzedzając w tych działaniach przełożonych. Nowe zadania i sytuacje wywołują u niego przyjemne podniecenie, a nawet entuzjizm			
50. Potrafi wymyślać nowe rozwiązania techniczne			
51. Przywiązuje się do wyuczonych form wypowiedzi, a nawet frazesów, ma trudności w wymyślaniu samodzielnych zwrotów językowych, tekstów i opowiadań			
52. Mimo dobrej znajomości zagadnienia nie wypowiada sądów, gdyż lęka się ośmieszenia i konieczności uzasadniania własnych racji			

53. Ucząc się nowego materiału, potrafi go połączyć z posiadaną wiedzą, a treści według niego mało istotne świadomie pomija			
54. Stale analizuje swoje zachowanie i rezultaty pracy. Jest gotowy wycofać się z poprzedniego stanowiska, jeśli uzna, że nie ma racji. Nie kryje przed otoczeniem popełnionych błędów, ale też nie ulega łatwo jego naciskom			
55. Na ogół godzi się z każdym doradcą. W sumie jest zadowolony ze swego postępowania. Krytykę uważa za złośliwą zazdrość			
56. Ucząc się, zapamiętuje materiał łączący się w logiczną całość ze znanym materiałem, pozostałe treści pomija			
57. Ucząc się z książki albo słuchając wypowiedzi nauczyciela czy kolegów, potrafi wszystko dobrze zapamiętać, a następnie powtórzyć, bez potrzeby zrozumienia treści			
58. Ma dużą potrzebę wyrażania siebie poprzez zachowanie się i wypowiedzanie myśli. Jest niezależny, gdyż wie, że ma znacznie większe możliwości niż inni ludzie			
59. W sytuacji awarii prostego urządzenia domowego nie dokonuje samodzielnie naprawy, gdyż nie rozumie przyczyny uszkodzenia			
60. Podejmuje zadania bez względu na trudności. Nie lęka się wypowiedzania własnych sądów nawet wobec osób przełożonych i z autorytetem, mimo że bywa nieraz ośmieszany			

Model oceniania

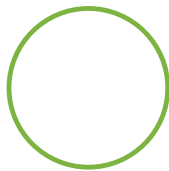
	Postawa odtwórcza	Postawa twórcza
Sfera charakterologiczna	Konformizm	Nonkonformizm
Sfera poznawcza	Zachowania algorytmiczne	Zachowania heurystyczne

Numery pytań i ich symbole

Numer pytania i symbol	Numer pytania i symbol	Numer pytania i symbol
5. H-13	21. H-15	41. K-14
6. N-3	22. N-9	42. H-8
7. H-10	23. A-12	43. A-9
8. K-8	24. K-10	44. N-11
9. A-1	25. K-3	45. K-15
10. N-7	26. N-1	46. H-9
11. K-4	27. K-5	47. A-5
12. H-6	28. A-8	48. K-7
13. A-11	29. H-1	49. N-2
14. N-14	30. K-12	50. H-14
15. K-1	31. A-4	51. A-13

Numer pytania i symbol	Numer pytania i symbol	Numer pytania i symbol
16. H-11	32. N-12	52. K-6
17. A-7	33. H-4	53. H-5
18. K-3	34. K-2	54. N-13
19. N-8	35. A-6	55. K-13
20. A-15	36. N-10	56. H-2
21. K-9	37. K-11	57. A-2
22. A-3	38. H-12	58. N-15
23. H-7	39. A-10	59. A-14
24. N-4	40. N-5	60. N-6

Kwestionariusze umożliwiają pomiar predyspozycji twórczych i są uzupełnieniem testów zdolności. Wymagają od badanego samowiedzy, a nie rozwiązywania zadań, a wynik z kwestionariusza jest mniej wrażliwy na działanie czynników zakłócających jak instrukcja, warunki badania. Kwestionariusz informuje o typowych możliwościach badanego, a nie o jego teoretycznym potencjale.

Rozdział 6
Stosowanie
indywidualizacji kształcenia

Indywidualizacja kształcenia i szczególna opieka nad uczniami zdolnymi jest sprawą priorytetową, choć stale budzi kontrowersje. Badania dowodzą jednak, iż dziecko zdolne pozbawione właściwej opieki i indywidualnego traktowania nie rozwija się na miarę swoich możliwości⁷¹.

Zadaniem nauczyciela jest w tej sytuacji ustalenie potrzeb i zgodnego z nimi planu działania. Właściwy dobór treści, metod nauczania, form organizacji dydaktyki oraz opieki wychowawczej daje możliwość pełnego rozwinięcia uzdolnień u dziecka.

W **pracy dydaktycznej** skuteczne okazują się **metody badawcze i problemowe**. Zadania dla ucznia powinny mieć optymalny poziom trudności i powinny motywować ucznia dzięki odpowiednio wprowadzonej ocenie. Postawione przed uczniem zadania powinny również wykorzystywać jego indywidualne predyspozycje w celu zapewnienia w przyszłości efektywności działań społecznych danego dziecka.

Najczęstszymi warunkami, w jakich odbywa się praca z uczniem zdolnym, są typowe zespoły klasowe. Należy jednak pamiętać o innych strukturach organizacyjnych, takich jak: klasy i szkoły dla uzdolnionych, indywidualny program nauczania i indywidualny tok nauki.

Szkoła powinna zapewnić odpowiednie **warunki wychowawcze**. Należy:

- dążyć do właściwej i bezstronnej postawy wobec dziecka zdolnego;
- wykazać tolerancję dla jego ewentualnej nietypowości w zachowaniu;
- docenić samodzielność myślenia i działania, oryginalność w rozwiązywaniu zadań;
- ustrzec się przed traktowaniem ucznia zdolnego jako uciążliwego członka zespołu klasowego, który albo za dużo wie, albo za dużo chciałby wiedzieć;
- nie wywierać presji i nadmiernie nie chwalić;
- prowadzić życzliwą, popartą argumentami dyskusję.

Sześć najczęściej wykorzystywanych **form organizacji pracy** z uczniami o różnym poziomie zdolności omówiono poniżej.

1. **Wzbogacanie** – przystosowuje nauczanie do możliwości intelektualnych ucznia. Wzbogacanie pionowe zwiększa intensywność jego pracy, poszerza zakres wiedzy. Wzbogacanie poziome polega na dostarczaniu w trakcie nauki większej liczby zadań o tym samym poziomie trudności.
2. **Akceleracja** oznacza przyspieszenie i może przybierać różne formy:
  - wcześniejsze rozpoczęcie nauki;
  - podwójna promocja („przeskakiwanie klas”);
  - szybsze omawianie materiału nauczania;
  - stosowanie systemu nauczania bezklasowego;
  - wcześniejsze skończenie szkoły i przejście na następny etap edukacyjny.Proponowane formy pracy są odpowiednie dla dzieci dojrzałych emocjonalnie, społecznie i fizycznie oraz dobrze sprawdzają się przy stosowaniu w większej grupie uczniów.
3. **Grupowanie** – możliwe jest według kilku kryteriów.
  - **Według poziomu zdolności**. Dzieli on uczniów ze względu na poziom umiejętności i iloraz inteligencji. Zajęcia z danego przedmiotu prowadzone są na różnych poziomach z różnymi nauczycielami. Uczeń trafia więc do grupy o odpowiednim dla niego tempie pracy i poziomie wiedzy. Jednak taka forma organizacji pracy nazbyt podkreśla różnice w nauce pomiędzy uczniami.

⁷¹ Podstawą przy tworzeniu tego rozdziału było opracowanie *Kształcenie uczniów zdolnych – proponowane metody i formy pracy*, Zespół ds. budowania Krajowego Systemu Wspierania Zdolności i Talentów, CODN 2009.

- **Według rodzaju zdolności.** Jest to grupowanie najczęściej przedmiotowe; stan wiedzy, zainteresowania, uzdolnienia decydują o przydziale do określonych grup.
  - **Specjalne klasy i „specjalni” nauczyciele.** Nauczyciele prowadzą zajęcia z uczniami kilku klas lub szkół na różnego rodzaju zajęciach. Uczniowie oprócz zajęć w typowych zespołach klasowych, uczą się również w zespołach tematycznych.
  - **Ciągi klas na tym samym poziomie nauczania** skupiają uczniów o odmiennych poziomach zdolności.
  - **Odrębne szkoły dla szczególnie uzdolnionych** w różnych przedmiotach nauczania np. szkoły artystyczne (plastyczne i muzyczne).
4. **Nauka indywidualna** – opisana w rozdziale 2. **Podstawa prawna pracy z uczniem zdolnym** wskazuje indywidualny program nauczania albo indywidualny tok nauki.
  5. **Konsultacje** – w których zadaniem konsultantów jest wskazywanie nauczycielom sposobów pracy z dziećmi o różnym poziomie zdolności.
  6. **Doradztwo** – udzielne jest uczniom o szczególnych zdolnościach i specjalnych potrzebach.

Problemy opieki pedagogicznej nad uczniami zdolnymi

Uczniowie zdolni bywają kłopotliwi w sytuacji lekcyjnej i często:

- Nie są tolerowani przez pozostałych, szczególnie słabszych uczniów;
- Uporczywie dociekają, dowodzą swoich racji;
- Kwestionują zdanie nauczyciela;
- Nie liczą się z konsekwencjami swojego postępowania w grupie rówieśniczej;
- Absorbują nauczyciela swoją osobą, zabierają czas lekcji;
- Są wyobcowani z klasy przez różną hierarchię wartości;
- Zawyżają poziom przerabianego materiału i metod, które nie interesują innych.

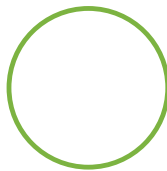
Aby właściwie pracować z uczniem zdolnym należy więc wyznaczyć **ogólne zasady organizacji pracy**.

Należy:

- Zapewniać i utrzymywać wysoki poziom stawianych uczniowi zdolnemu zadań uczeń musi widzieć sens zajmowania się nimi;
- Uczyć obszerniejszego lub innego materiału;
- Stawiać uczniowi inne cele – udział w konkursach i olimpiadach przedmiotowych, pomoc koleżeńska w nauce, redagowanie gazetki szkolnej, opieka nad wystrojem klasy;
- Postawić ucznia w sytuacji badacza, gdzie uczenie się jest dla niego wyzwaniem intelektualnym;
- Oceniać ucznia dobrze dobraną i uzasadnioną oceną;
- Traktować z powagą i życzliwością wszystkie pomysły i prace ucznia.

Pamiętajmy, że stworzenie uczniom zdolnym możliwości pracy w odpowiednim dla nich tempie i otoczeniu motywuje ich do nauki i aktywności, a tym samym sprzyja osiągnięciu satysfakcjonujących wyników.

Rozdział 7

Metody, formy i sposoby pracy z uczniami uzdolnionymi artystycznie na I i II etapie edukacyjnym

I. Charakterystyka rozwoju ucznia szkoły podstawowej (I etap edukacyjny 6/7 – 9/10 lat)

XX wiek, nazwany *stuleciem dziecka* za tytułem książki szwedzkiej pedagog Ellen Key, był okresem szczególnego zainteresowania dziećmi, ich rozwojem i potrzebami. Twórczością plastyczną dzieci i młodzieży interesowało się wielu pedagogów, psychologów, artystów. Badacze, tacy jak Viktor Lowenfeld, W.L. Brittain, Stefan Szuman, Stanisław Popek, Róża Popek, tworzyli koncepcje rozwoju twórczości dzieci i młodzieży, których znajomość jest szczególnie ważna dla nauczycieli plastyki pracujących z uczniami uzdolnionymi plastycznie. Poniżej przedstawiono koncepcję faz rozwojowych rysunku dziecka opracowaną przez V. Lowenfelda i W.L. Brittain'a, których znajomość jest niezbędna w procesie wspierania uzdolnień plastycznych dzieci i młodzieży.

Fazy rozwojowe rysunku dziecka według V. Lowenfelda i W. L. Brittain'a⁷²

Lp.	Faza	Czas trwania, wiek	Cechy charakterystyczne
1	Faza bazgrot	2–4	<ul style="list-style-type: none"> nieświadome działanie dziecka; nabieranie doświadczeń kinestetycznych zjawianie się koordynacji wzrokowo-ruchowej wypowiadanie się plamą barwną i kreską formowanie przestrzenne sprawiające dziecku dużą przyjemność
2	Faza przedschematyczna	4–7	<ul style="list-style-type: none"> odkrycie zależności między przedmiotem a rysunkiem zmiana znaczeń form symbolicznych zarysowanie płaszczyzny w sposób nieuporządkowany zjawienie się postaci ludzkiej rysunki konturowe i płaszczyznowe pozbawione proporcji, złożone z kół i linii oraz planu
3	Faza schematyczna (ekspresja inspirowana)	7–9	<ul style="list-style-type: none"> formowanie się pojęć w zależności od rozwoju osobowości dziecka próba wyrażania tych pojęć w scenach ilustracyjnych duże, emocjonalne nastawienie do twórczości zjawienie się szczegółów w sztywnych schematach subiektywne traktowanie koloru w wytworach plastycznych
4	Faza początkowego realizmu	9–12	<ul style="list-style-type: none"> odchodzenie od wyrażania się za pomocą linii do przedstawiania płaszczyznowego krycie elementów – zjawienie się planów przestrzennych w obrazie odchodzenie od schematu do formy realistycznej wypowiadanie własnych emocji za pomocą koloru i ekspresyjnej linii ujmowanej subiektywnie zjawienie się odrębności płci w wypowiedziach plastycznych chłopców i dziewcząt
5	Faza pseudonaturalistyczna	12–14	<ul style="list-style-type: none"> stopniowe naturalistyczne podchodzenie do otaczającego świata różnicowanie się dzieci, wzrokowe i niewzrokowe podejście do otoczenia (praca z wyobraźni) właściwe ujmowanie „typu” i proporcji akcentowanie przeżyć osobistych – dramatyzacja

⁷² S. Popek, *Rozwój twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1985, s. 16.

6	Faza kryzysu w okresie adolescencji	14–17	<ul style="list-style-type: none"> • krytyczne ustosunkowanie się do środowiska i własnych wytworów • naturalistyczna interpretacja obiektywnych wartości • naturalność proporcji, lokalność koloru • reagowanie na wartości • próby świadomej interpretacji estetycznej formy, równowagi rytmu, koloru, wprowadzenie przekształceń dekoracyjnych i kompozycyjnych • posługiwanie się przestrzenią trójwymiarową • zjawianie się trzech typów twórczych: wzrokowego, kinestetycznego, pośredniego • znikanie szczerości wypowiedzi, zjawianie się wyraźnych zachowań • kryzys w działalności własnej • stopniowy zanik zainteresowań plastyką
---	-------------------------------------	-------	---

I.1. Edukacja plastyczna. Szkoła podstawowa klasy 1–3 (I etap edukacyjny, 6/7 – 9/10 lat)

Niezwykle ważnym etapem w edukacji plastycznej dzieci jest młodszy wiek szkolny. Edukacja plastyczna pełni na tym poziomie rolę integrującą wobec większości dziedzin edukacji, ponieważ w tym okresie rozwoju psychicznego plastyka (obok mowy) staje się dla dzieci podstawową formą wypowiedzi i czynnikiem rozwoju myślenia twórczego. Dlatego plastyka powinna być także stałym elementem wszystkich zajęć dydaktycznych oraz wychowawczych i opiekuńczych. Jest to szczególnie ważne na poziomie wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego, kiedy u dzieci dokonuje się przełom natury psychicznej i następuje intensyfikacja procesów poznawczych, co sprawia, że większość z nich jest gotowa do nauki, która staje się stopniowo ich podstawową formą działalności. Rozwijanie percepcji wzrokowej, która uczestniczy niemal we wszystkich działaniach człowieka, jest ważną umiejętnością rozwijaną między innymi podczas zajęć plastycznych. Odpowiedni poziom rozwoju percepcji umożliwia dziecku naukę czytania, pisanie, wykonywanie zadań matematycznych oraz rozwinięcie innych umiejętności wymaganych od niego w trakcie nauki szkolnej.

Dzieci na I etapie edukacyjnym przechodzą okres nazywany **wiekami rozumowania** ze względu na bardzo duże możliwości rozumienia otaczającej rzeczywistości. Czas ten określa się także **wiekami ekspresji** w związku z silną potrzebą wyrażania siebie poprzez twórczą działalność plastyczną. Rozumowanie staje się wtedy czynnością poznawczą, a ekspresja plastyczna podstawową formą wypowiedzi. Temu okresowi rozwoju dzieci odpowiada stadium ewolucji plastycznej – **ideoplastyka i faza schematu** nazwana tak, ponieważ w tym czasie w twórczości plastycznej dzieci istotną rolę odgrywa schemat. Staje się on reprezentacją: osoby, rzeczy, zjawiska i ich cech przedstawianych w uproszczonej formie symbolicznej. Rozumienie rzeczywistości i wyrażanie siebie poprzez działalność twórczą w formie symbolicznej stają się wówczas podstawowym mechanizmem poznawczym.

Działania plastyczne dzieci w młodszym wieku szkolnym oscylują zwykle wokół tematów programowych, podejmowanych na zajęciach szkolnych. Metody stosowane podczas zajęć plastycznych omówiono niżej.

1. **Warsztaty artystyczne** są jedną z najważniejszych metod stosowanych podczas lekcji plastyki na wszystkich etapach edukacyjnych. Jest to metoda rozwijająca myślenie ucznia, jego wyobraźnię i umiejętności manualne. Jest to bardzo efektywna metoda rozwijająca umiejętność zastosowania zdobytej wiedzy w praktyce.

2. **Pokaz/obserwacja** jest elementem ważnej aktywności realizowanej podczas lekcji plastyki. Obserwowanie otoczenia, natury, różnorodnych wytworów człowieka (meble, ubrania, otaczające ucznia przedmioty) oglądanie dzieł sztuki lub ich reprodukcji pozwalają na uważne zapoznanie się ucznia z obserwowanym przedmiotem lub zjawiskiem. Rozwijanie percepcji wzrokowej jest nadal niezbędnym elementem wspomagającym rozwój dziecka.
3. **Praca w grupach** pozwala na uczenie się współodpowiedzialności, dzielenie się doświadczeniami, wyrażanie własnych poglądów. Odpowiednio przeprowadzona i nadzorowana przez nauczyciela praca w grupach jest efektywną formą uczenia się.

Dzieci, u których można zidentyfikować szczególne zamięłowanie do działań plastycznych warto zachęcić do udziału w zajęciach pozalekcyjnych, podczas których w trosce o wszechstronny rozwój artystycznego potencjału nauczyciel może zaproponować zróżnicowaną tematykę prac i działań oraz wprowadzać różnorodne techniki plastyczne, które zachęcają dziecko do plastycznych poszukiwań. Poszczególne propozycje działań artystycznych dla młodszych dzieci przedstawiono poniżej.

Tematy działań artystycznych mogą być inspirowane różnorodnością świata przyrody, środkami wyrazu plastycznego i wyobraźnią (zabawy z linią, barwą, światłocieniem, kontrastem, ruchem, kompozycją) oraz tekstami kultury – utworami muzycznymi czy dziełami dziecięcej literatury. Wprowadzeniem do zajęć powinno być zawsze wspólne oglądanie otoczenia, krajobrazu, roślin, zwierząt, dzieł sztuk wizualnych, słuchanie utworów muzycznych, czytanie wybranych fragmentów książek. Dzieci wykonują prace plastyczne, korzystając z zaproponowanej techniki, narzędzi i materiałów.

Nauczyciel I etapu edukacyjnego realizuje poszczególne grupy tematów na podstawie scenariuszy lekcji, w tym lekcji z zakresu edukacji plastycznej. Niniejsza publikacja ma na celu wskazanie metod, sposobów, pomysłów na **pozalekcyjne zajęcia z uczniem uzdolnionym plastycznie czy też szczególnie chętnie wypowiadającym się za pomocą działań plastycznych**. Przedstawione poniżej ćwiczenia mają być inspiracją, opisem technik, wskazówkami, dającymi nauczycielowi niezbędną swobodę twórczą i możliwość kreatywnego podejścia do zajęć plastycznych z dziećmi. Dzięki możliwości indywidualizacji pracy i modyfikowania sposobu wykorzystania materiałów edukacyjnych proponowane ćwiczenia można również wykorzystać w pracy z uczniem uzdolnionym podczas zajęć lekcyjnych.

1.1.1. Zajęcia plastyczne dla uczniów I etapu edukacyjnego

Techniki plastyczne, które powinno się wykorzystywać w działaniach artystycznych z młodszymi dziećmi, to: rysunek ołówkiem, węglem, kredą, kredką bądź świecą; frottage; malowanie pastelami, akwarelami, temperami za pomocą pędzli, gąbek, palców u rąk; collage (praca wykonana z użyciem różnorodnych papierów, gazet, fragmentów opakowań i materiałów); elementy grafiki warsztatowej (kalkografia, monotypia); rzeźba w glinie, masie solnej, papier-mache; kompozycje o zróżnicowanej fakturze; instalacje i działania w przestrzeni z wykorzystaniem zużytych opakowań, papierów, tkanin (recycling). Dzieci na wczesnym etapie edukacji sprawnie posługują się prostymi komputerowymi programami graficznymi, np. Power Paint. Warto zachęcać uczniów do wykorzystywania komputera w działaniach artystycznych. Bardzo ważne jest, aby po wy tłumaczeniu zadania, nauczyciel dał uczniom pełną swobodę realizacji własnych pomysłów.

Poniżej przedstawiono przykładowe scenariusze pozalekcyjnych zajęć plastycznych – propozycje ćwiczeń realizowanych za pomocą różnych technik.

Temat 1: *Gładkie, chropowate, miękkie, szorstkie*

Cele:

Uczeń

- potrafi wytłumaczyć, co oznacza pojęcie „faktura” (jako środek wyrazu plastycznego);
- dostrzega różne faktury w otaczających go przedmiotach;
- wykonuje pracę plastyczną, stosując różne faktury;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija kreatywną postawę;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: blok techniczny, różne nasiona (mak, siemię lniane, kasza manna), płynny klej, reprodukcje dzieł sztuki – obrazy Pieta Mondriana.

Metody pracy: rozmowa nauczająca z pokazem, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami na temat pojęcia „faktura”.
2. Pokaz różnych faktur, np. gładkiej tkaniny, chropowatej kory drzewa.
3. Wyszukiwanie i określanie różnych faktur w otoczeniu.
4. Pokaz reprodukcji abstrakcyjnych obrazów Pieta Mondriana.
5. Omówienie sposobu wykonania prac plastycznych:
  - na kartce z bloku technicznego uczniowie szkicują ołówkiem kompozycję inspirowaną oglądanymi obrazami P. Mondriana, złożoną z form geometrycznych (kompozycja jest podzielona na różnej wielkości prostokąty, kwadraty);
  - wybrany fragment pracy (jeden z prostokątów) uczeń smaruje płynnym klejem i posypuje grubo warstwą np. kaszy manny. Dociska palcami i strzepuje nadmiar kaszy;
  - następnie smaruje kolejny fragment rysunku i posypuje siemieniem lnianym. Dociska palcami i strzepuje nadmiar.
6. Postępuje tak samo do chwili wypełnienia całego rysunku różnymi nasionami.

Podsumowanie:

Nauczyciel wraz z uczniami przygotowuje wystawę wykonanych prac i wspólnie je omawiają.

Temat 2: *Ulubione zwierzątko domowe*

Cele:

Uczeń

- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- potrafi wykonać pracę, stosując nową technikę plastyczną – rysowanie świeczką;
- poszukuje sposobu na własny wyraz artystyczny poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija kreatywną postawę;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: blok techniczny, świeczka, farby plakatowe, pędzle, kubeczek na wodę, praca plastyczna wykonana techniką rysowania świecą, fotografie zwierząt domowych.

Metody pracy: rozmowa nauczająca z pokazem, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami na temat ulubionych zwierząt domowych. Charakterystyka poszczególnych zwierząt, np. psa, kota, rybek, papużek połączona z pokazem fotografii zwierząt.
2. Omówienie sposobu wykonania prac plastycznych:
  - na kartce z bloku technicznego uczniowie rysują świecą sylwetkę ulubionego zwierzęcia;
  - następnie malują farbami plakatowymi swój rysunek, a farby pokrywają miejsca niezarysowane świecą.
3. Pokaz gotowej pracy plastycznej wykonanej techniką rysowania świecą.

Podsumowanie:

Nauczyciel wraz z uczniami przygotowuje wystawę wykonanych prac i omawia je z uczniami.

Temat 3: Uliczka

Cele:

Uczeń

- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- potrafi wykonać pracę, stosując nową technikę plastyczną – kalkografię;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija postawę kreatywną;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: blok techniczny, kartki ksero, kalka maszynowa, klej, nożyczki, gazeta, żelazko, praca plastyczna wykonana techniką kalkografii, fotografie: domów, ulic, miast, wsi.

Metody pracy: rozmowa nauczająca z pokazem, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami na temat wyglądu miast, miasteczek, wsi, osiedli. Omówienie wyglądu domów, ulic połączone z pokazem fotografii.
2. Pokaz gotowej pracy plastycznej wykonanej techniką kalkografii.
3. Omówienie sposobu wykonania prac plastycznych:
  - dzieci wycinają z kartki bloku technicznego figury różnej wielkości: koła, kwadraty, trójkąty, prostokąty;
  - używając niewielkiej ilości kleju delikatnie przyklejają wycięte figury na kartkę z bloku technicznego, tworząc z nich budynki.
4. Nauczyciel pomaga dziecku w realizacji dalszej części ćwiczenia:
  - nakłada kalkę maszynową (czarną lub fioletową) stroną z farbą na przygotowaną przez dziecko pracę;

- przykrywa gazetą i prasuje ciepłym żelazkiem;
- zdejmuje ciepłą kalkę i przykładą do niej kartkę ksero, ponownie prasuje;
- otrzymuje odbitkę na kartce ksero, przygotowaną przez dziecko matrycę można kolejny raz wykorzystać do wykonania odbitki.

Podsumowanie:

Nauczyciel wraz z uczniami przygotowuje wystawę wykonanych prac i wspólnie je omawiają.

*Podczas zajęć plastycznych konieczne jest **rozwijanie umiejętności kształtowania przestrzennego**, gdyż umiejętność ta jest jednym z najważniejszych obszarów twórczości użytkowej dostępnej wszystkim ludziom przez całe życie, bez względu na wykonywany zawód. Posiadanie wyobraźni przestrzennej to zdolność do wytworzenia w umyśle obrazu obiektu geometrycznego, który jest zgodny z jego realnym kształtem i położeniem. Metodą kształtującą myślenie przestrzenne jest zastosowanie modeli jako środków przedstawiających rzeczywistość. Na początku uczniowie oglądają, następnie tworzą modele domów, mebli, pomieszczeń, krajobrazów oraz różnych przedmiotów z różnorodnych materiałów. Zadania z zakresu projektowania architektonicznego stymulują rozwój wrażliwości sensorycznej (dotykowej) oraz zręczności manualnej.*

Ćwiczenia takie ze względu na ponowne wykorzystanie zużytych przedmiotów można określić jako zrealizowane w nurcie eko-designu.

Poniżej przedstawiono przykładowe scenariusze pozalekcyjnych zajęć plastycznych – propozycje ćwiczeń rozwijających umiejętności kształtowania przestrzennego.

Temat 4: Kolorowe butelki

Cele:

Uczeń

- wypowiada się za pomocą wybranych technik plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- potrafi wytłumaczyć, w jaki sposób powstają przedmioty użytkowe: faza wymyślenia, projektowania, wykonania;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija postawę kreatywną;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: szklana butelka, różne nasiona (słonecznik, groch, kasze, mak, pieprz kolorowy, gorczyca, goździki, dynia, ryż, soczewica), kolorowe koraliki, fotografie przedstawiające naczynia, wazony (zarówno dzieła dawnych rzemieślników, jak i twórców współczesnego wzornictwa).

Metody pracy: rozmowa nauczająca z pokazem, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami na temat przedmiotów (naczyni, lamp, zegarów) znajdujących się u nich w domach. Wspólne omówienie wyglądu przedmiotów użytkowych wykonanych dawniej i współcześnie (na podstawie fotografii).
2. Pokaz różnych butelek i omówienie sposobu wykonania kolorowej butelki.
3. Wykonanie prac plastycznych:
  - niedużą szklaną butelkę po soczku dzieci wypełniają warstwowo różnymi nasionami lub kolorowymi koralikami.

Podsumowanie:

Nauczyciel wraz z uczniami przygotowuje wystawę wykonanych prac i wspólnie je omawiają.

Temat 5: *Latające ryby*

Cele:

Uczeń

- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni;
- posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- rozpoznaje wybrane dziedziny sztuki: architekturę (także architekturę zieleni), malarstwo, rzeźbę, grafikę; wypowiada się na ich temat;
- potrafi wytłumaczyć pojęcie „forma przestrzenna”;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija postawę kreatywną;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: folia aluminiowa, nożyczki, kolorowy papier samoprzylepny, spinacz, fotografie przedstawiające współczesne formy przestrzenne, np. prace Alexandra Caldera, fotografie przedstawiające różne gatunki ryb.

Metody pracy: rozmowa nauczająca z pokazem, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami na temat pojęcia „forma przestrzenna”. Wspólne omówienie wyglądu form przestrzennych (na podstawie fotografii).
2. Wspólne omówienie wyglądu różnych gatunków ryb (na podstawie fotografii).
3. Pokaz gotowej rybki z folii aluminiowej i omówienie sposobu jej wykonania.
4. Wykonanie prac plastycznych:
  - uczniowie, zgniatając palcami kawałek folii aluminiowej, formują rybę;
  - nożyczkami mogą skorygować kształt ogona czy pyszczka;
  - kolejny raz owijają przygotowaną formę folią aluminiową;
  - dokleją ją z kolorowego samoprzylepnego papieru, np. oczy, płetwy, ze spinacza wykonują zawieszkę.

Podsumowanie:

Nauczyciel wraz z uczniami przygotowuje wystawę wykonanych prac, wieszając je np. na gałązce, i wspólnie je omawiają.

Temat 6: Tekturowe ptaki

Cele:

Uczeń

- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija postawę kreatywną;
- stosuje wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: tektura, kolorowy blok techniczny A3, farby plakatowe, pędzel, pastele, nożyczki, fotografie przedstawiające różne gatunki ptaków.

Metody pracy: rozmowa nauczająca z pokazem, ćwiczenie praktyczne realizowane w parach.

Przebieg zajęć:

1. Wspólne omówienie wyglądu różnych gatunków ptaków (na podstawie fotografii).
2. Pokaz gotowego ptaka i omówienie sposobu jego wykonania.
3. Wykonanie prac plastycznych:
  - nauczyciel wycina z grubej tektury kształty ptaków i nacina miejsca, w których powinny znaleźć się skrzydła, kształty ptaków powinny być dość duże (wielkości indyka);
  - dzieci, pracując w parach, malują farbami plakatowymi wycięty z tektury kształt ptaka z obydwu stron, a po wyschnięciu dorysowują pastelami szczegóły, np. dziób, oczy, piórka;
  - z kolorowych kartek bloku technicznego dzieci wycinają skrzydła, rysują suchymi pastelami pióra na skrzydłach;
  - przekładają skrzydła przez nacięty w tekturowym ptaku otwór, ptaki można osadzić na plastelinowej nóżce.

Podsumowanie:

Nauczyciel wraz z uczniami przygotowuje wystawę wykonanych prac i wspólnie je omawiają.

Temat 7: Magiczny ogród

Cele:

Uczeń

- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- rozpoznaje wybrane dziedziny sztuki: architekturę (także architekturę zieleni), malarstwo, rzeźbę, grafikę; wypowiada się na ich temat;
- potrafi opisać, jak powinno wyglądać miejsce sprzyjające wypoczynkowi;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija postawę kreatywną;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: pudełko po butach, różnorodne papiery, kolorowy blok techniczny, czasopisma, klej, nożyczki, pisaki, plastelina, fotografie przedstawiające ogrody i miejsca wypoczynku.

Metody pracy: rozmowa nauczająca z pokazem, ćwiczenie praktyczne realizowane w parach.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami na temat miejsc, w których można wypoczywać: ogrodów, parków, placów zabaw.
2. Wspólne omówienie wyglądu różnych ogrodów, parków, miejsc wypoczynku (na podstawie fotografii).
3. Pokaz gotowego *Magicznego ogrodu* wykonanego techniką dioramy. *Diorama* to dająca wrażenie przestrzenności aranżacja np. w pudełku, w której znajdujący się w tle obraz połączony jest z umieszczanymi na pierwszym planie różnymi rekwizytami.
4. Wykonanie prac plastycznych:
  - dzieci, pracując w parach, wyklejają w pudełku (najlepiej po butach) *magiczny ogród*;
  - wykorzystanie gotowych szablonów drzew, krzewów (przygotowanych wcześniej przez nauczyciela), kolorowych papierów i kolorowych czasopism dotyczących ogrodnictwa;
  - poszczególne elementy muszą zostać usytuowane na różnych planach, wykorzystując przestrzeń pudełka tak, aby stworzyć wrażenie przestrzenności;
  - uczniowie umieszczają w pudełku elementy wykonane przez siebie z plasteliny (zwierzęta, ławki itp.).

Podsumowanie:

Nauczyciel wraz z uczniami przygotowuje wystawę wykonanych prac i wspólnie je omawiają.

Temat 8: Sztuka Ziemi

Cele:

Uczeń

- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni; posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- rozpoznaje wybrane dziedziny sztuki: architekturę (także architekturę zieleni), malarstwo, rzeźbę, grafikę; wypowiada się na ich temat;
- potrafi wytłumaczyć pojęcie „sztuka ziemi”;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija postawę kreatywną;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu zespołowym.

Materiały i pomoce dydaktyczne: materiały naturalne – liście, kamyki, szyszki, kasztany, gałązki.

Metody pracy: rozmowa nauczająca z pokazem, zespołowe ćwiczenie praktyczne w plenerze.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami o kierunku w sztuce zwanym *land art*, czyli sztuką ziemi.
Sztuka ziemi – inaczej **land art** to działalność artystyczna, której obszarem działania (tłem, kontekstem czy tworzywem) jest przestrzeń ziemi, obszar środowiska naturalnego. Działania tego typu często są ingerencją w pejzaż, przekształcaniem jego fragmentu lub wykorzystaniem naturalnych procesów (erozja, czynniki atmosferyczne) dla stworzenia dzieła, obiektu o charakterze artystycznym.
źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka_ziemi (dostęp z dnia 9.07.2014)

2. Wspólne oglądanie i omówienie (prezentacja multimedialna) najsłynniejszych realizacji kierunku land art.
3. Działania artystyczne:
  - uczniowie z nauczycielem wychodzą do najbliższego parku lub na łękę;
  - dzieci, działając w zespołach, układają na ziemi kompozycje (w kształcie koła) ze znalezionych liści, kamyków, szyszek, kasztanów, gałązek.

Podsumowanie:

Nauczyciel wraz z uczniami przygotowuje wystawę wykonanych prac i wspólnie je omawiają.

Kolejnym pomysłem na cykl ćwiczeń na pozalekcyjnych zajęciach plastycznych są działania oparte na **synektyce**, czyli metodzie rozwijania twórczego myślenia i rozwiązywania problemów przez łączenie ze sobą różnych elementów. Szczegółowo opisuje tę metodę Wiesława Limont⁷³. W procesie twórczego rozwiązywania problemów uruchamiane są analogie. Ćwiczenie z zastosowaniem analogii personalnej polega na wcielaniu się w role innych osób lub przedmiotów. Metoda ta ma zastosowanie podczas zajęć plastycznych. Tematy proponowane przez Wiesławę Limont, które można zrealizować z dziećmi, to np. „Jesteś płatkami śniegu”, „Jesteś dziurą w serce”, „Jesteś źdźbłem trawy w stogu siana”, „Jesteś liściem spadającym z drzewa”.

Niezwykle cennym działaniem edukacyjnym jest realizacja **długoterminowych projektów w formie warsztatów**. Propozycję projektu „Na skrzydłach Wyobraźni – Dom” przedstawiono poniżej. Projekt realizowały Mariola Klimek-Sugalska (autorka projektu) i Anna Drozdecka z dziećmi trzeciej klasy szkoły podstawowej. Realizacja projektu trwała przez cały rok szkolny, podczas cotygodniowych zajęć pozalekcyjnych i została zwieńczona prezentacją w formie wystawy prac wykonanych przez dzieci.

Projekt został zaprezentowany społeczności szkolnej, rodzicom, nauczycielom z innych szkół. **Wartość projektu polega na cykliczności i długoterminowości działań, niemniej jednak ćwiczenia zaprojektowane są w ten sposób, że można realizować je jako odrębne prace plastyczne.**

I.1.2. Projekt *Na skrzydłach Wyobraźni – Dom*

Cele projektu:

- wielokierunkowe pobudzanie rozwoju dziecka (emocjonalne, intelektualne i społeczne) poprzez zapewnienie uczestnikom projektu różnorodnego kontaktu ze sztuką;
- terapeutyczne oddziaływanie na dziecko poprzez zindywidualizowaną pracę twórczą;
- uaktywnienie i otwarcie się dziecka (a w szczególności dziecka mającego problemy w kontaktach rówieśniczych i dydaktycznych);
- rozładowanie napięć i świadome wyrażanie emocji z wykorzystaniem środków twórczych;
- doskonalenie sprawności manualnej;
- integracja i współpraca w grupie rówieśniczej;
- atrakcyjne przekazywanie wiedzy plastycznej i środowiskowej.

Dom – jak określiły dzieci – to schronienie, miejsce, gdzie mamy swoje ważne rzeczy; to nasz przyjaciel, nasza rodzina i nasza forteca. Według nich – dom podobny jest do: uczuć, bo są w nim ich ważne wydarzenia z życia; oazy, bo jest tam spokojnie; podobny jest do drzewa genealogicznego, bo żyją w nim kolejne pokolenia.

⁷³ W. Limont, *Synektyka a zdolności twórcze. Eksperymentalne badania stymulowania rozwoju zdolności twórczych z wykorzystaniem aktywności plastycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1994.

Temat 1: Projektanci wnętrz

Dzieci, pracując w zespołach, projektują na dużych arkuszach papieru poszczególne pomieszczenia mieszkania: kuchnię, pokój, łazienkę, salon. Projekt wykonują farbami plakatowymi, a po ich wyschnięciu uzupełniają szczegóły pisakami.

Temat 2: Mój kawałek podłogi

Co to znaczy „moje”?

Każde dziecko maluje wielobarwne wzory typu szlaczek na desce (może być panel) farbami akrylowymi lub plakatowymi. Ułożone obok siebie pomalowane deski tworzą wielobarwną „podłogę”.

Temat 3: Moja ściana – kolor w moim wnętrzu

...Zamknij oczy i pomyśl – Jaki jest kolor w Twoim wnętrzu? ... Zielony? Różowy? Niebieski? Poszukaj go teraz wokół siebie, a potem pomaluj nim wnętrze swojego pokoju. Kolory mówią o nas...

Każde dziecko maluje za pomocą wałka malarskiego i wybranego koloru farby akrylowej duży arkusz szarego papieru powieszony na ścianie lub rozłożony na podłodze (potrzeba dużo miejsca).

Temat 4: Mój dom jest tam, gdzie ja (las)

...Wyruszamy do lasu. Witamy „gospodarzy – drzewa”. Badamy leśne korytarze. Być jak drzewo. Budujemy leśny dom – szałas. W podziękowaniu za gościnę układamy serce z szyszek...

Dzieci, pracując w kilkusobowych zespołach, wykonują prace plastyczne przedstawiające fragment lasu techniką wydzieranki z kolorowych papierów i gazet.

Temat 5: Cztery pory leśnego domu – jesień

...Jesień zachwyca różnorodnością barw. Przenikają się one i tworzą zachwycającą całość...

Dzieci, pracując w zespołach, za pomocą spryskiwaczy do kwiatów nanoszą farbę w kolorach żółtym, czerwonym, pomarańczowym, brązowym na wielkie arkusze szarego papieru. Po wyschnięciu arkuszy dzieci podkładają jesienne liście i za pomocą techniki frotażu czyli pocierania pastelami (w ciepłych barwach) w miejscach, gdzie są podłożone liście „odbijają” liście na spryskanych wcześniej farbami arkuszach.

Temat 6: Cukrowa miścinka

...a w domu jest słodko, świat pachnie szarlotką – domy z kostek cukru.

Dzieci, pracując w zespołach, tworzą z kostek cukru sklepanych klejem wikol różne budowle, składające się na cukrową miścinkę. Budowle zostały nazwane: *Cukrowy plac budowy. Romantyczne ruiny dla zakonanych. Dzielnica marcepanowych dachów. Słodko, sielsko i anielsko – cukrowe domki z dachami z sianka.*

Temat 7: Cztery pory leśnego domu – zima

...Ciągłe wspominamy nasz leśny dom. Tym razem w śnieżnej, puchowej czapie, zanurzony w zimowym śnie zaskakuje nas różnorodnością odcieni bieli...

Dzieci tworzą zimowe wizerunki lasu, używając do ich wykonania patyczków oraz wszelkich materiałów w kolorze białym: papierów, wacików, bibuły, krepy, koronek, tkanin. Przyklejają je na biały arkusz papieru formatu A3.

Temat 8: Karnawał – czas na odpoczynek. Moja twarz w moich barwach

...Karnawał trwa. Stroje, maski, zawijaski. Nasza klasa w swoim plastycznym DOMU obmyśliła sposób na swoją karnawałową twarz.

Dzieci malują się za pomocą farb do malowania twarzy.

Temat 9: Lustra i ramy

...W każdym lustrze możesz zobaczyć, jak wygląda Twoja zaduma, smutek czy radość. Szukaliśmy właściwej, pasującej do naszych uczuć ramy. Każdy z nas jest inny. Inne są jego uczucia i dlatego każda z lustrzanych ram jest inna i także zaskakująca. W lustrach odbijają się nasze uczucia. Znaleźliśmy ramki dla naszych emocji... Każde dziecko otrzymuje wycięte z tektury grube ramki. Wykleja ramkę wcześniej zgromadzonymi przedmiotami, które charakteryzują jego zainteresowania, np. ramka wyklejona z kredek, śrubek, klocków lego, piórek, koronek, darów lasu, części ze starego komputera itd. Potrzebny jest bardzo dobry klej.

Temat 10: Urządzamy dom – Tekturowy salon

Papierowy świat, wycinany świat, tak ciekawy, że aż miło. Może śmieszny jest, i ma trochę wad, ale sam go wymyśliłem. Ile tu było pracy do zrobienia! Krzątania! Propozycje! Dyskusje! Śmiechy! Ekologiczny salon powstał z radości, zapału i papieru.

Dzieci, pracując w zespołach, tworzą z kartonów, szarego papieru, rolek po papierze toaletowym i wszelkiego rodzaju innej makulatury kanapę, fotel, telewizor, kominek, abażur, dywanik, poduszkę.

Temat 11: Kuchnia

Czujesz? Zapach ciepłego kakao i świeżej bułki z masłem. Słyszysz? Śmiechy przy kolacji, wspólna chwila przy stole. To kuchnia. „...Stół musi być okrągły, bo każdy jest przy nim jednakowo ważny” (wypowiedź ucznia). Okrągły stolik został zrobiony ze sklejki. Błat stołu podzielono na „sektory”. Dzieci przyklejają różne elementy spożywcze (przyprawy, cukierki, skorupki od jajek, orzechy) do blatu stołu. Kolejne ćwiczenie polega na tym, że każde dziecko przynosi nieużywaną już łyżkę i widelec, mogą być plastikowe. Ozdabia uchwyty sztućców, przyklejając za pomocą dobrego kleju, np. piórka, liście laurowe, gałązki (materiały naturalne).

Temat 12: Łazienka

Ogłaszamy jednodniowy, wewnątrzklasowy konkurs kafelkowy!!! POMYSŁ NA... urządzenie łazienki. Temat dodatkowy – mydelniczki. Materiały? Co inni wyrzucają – my wykorzystujemy.

Każde dziecko przynosi pozostałe po remontach domowych płytki kafelkowe i ozdabia płytki, malując na nich żelowymi farbami do szkła. Dzieci otrzymują pozostałe po remoncie szkoły luksfery. Tworzą z nich mydelniczki, wyklejając na nich wzorki z plasteliny.

Temat 13: *Wchodzimy do domu – wycieraczka*

Hej ho, hej ho do domu by się szło – śpiewaliśmy wesoło, ale czuliśmy już, że to nie była zwyczajna droga. Jeszcze chwila, a naciśniemy klamkę u drzwi, jeszcze tylko jeden krok, kolorowy ślad na wycieraczce i ... WITAJCIE W SWOIM DOMU. To była ciekawa droga, nie zawsze łatwa.

Na dużym, szarym arkuszu papieru dzieci wykonują odcisk stopy pomalowanej farbą plakatową.

Temat 14: *Chodź, w naszym domu jest fajnie! – wystawa*

Siadamy w kręgu. Cisza. Pada pytanie: Co to jest dom? Zamykamy oczy. TERAŻ już wiemy. Dom to nasza twierdza, wspomnienie, spokój, to nasz przyjaciel, zabawa, rodzina... Dom podobny jest do mamy, ... bo też nas kocha. Dom... To były długie, ciekawe rozmowy.

Dzieci pomagają w aranżacji wystawy.

I.2. Edukacja muzyczna. Szkoła podstawowa klasy 1–3 (I etap edukacyjny, 6/7 – 9/10 lat)

Rozwój muzyczny zaczyna się już w okresie życia płodowego, kiedy dziecko przejawia pierwsze reakcje na bodźce akustyczne i na muzykę. Muzyka jest bardzo ważna dla rozwoju dziecka, ponieważ jest źródłem jego poczynań twórczych, różnorodnych poszukiwań, stymuluje dziecko do wyrażania się w tańcu, śpiewie, grze na instrumentach. Poprzez kontakt z muzyką rozwijają się u dziecka dodatnie cechy charakteru, zdolności poznawcze, a cała osobowość kształtowana jest harmonijnie i wielostronnie. Przejścia estetyczne czynią człowieka wrażliwym na różne przejawy życia i stosunków międzyludzkich oraz inspirują do nowego spojrzenia na świat.

Badania prowadzone przez Z. Burowską⁷⁴ dostarczyły argumentów przemawiających na rzecz transferu umiejętności i postaw wykształconych w dziedzinie zdobywania wiadomości i umiejętności muzycznych na inne dziedziny. Należałoby również wspomnieć o bardzo ważnych wartościach wychowawczych muzyki: kształtowania kultury muzycznej, doskonalenia smaku, rozwijania umiejętności słuchania, rozumienia własnej psychiki, obyczajów, warunków życia, rozbudzania zainteresowań i sympatii do ludzi, kształtowania umiejętności wypowiedzania się, odczuwania piękna, oddziaływania na dyspozycje dziecka do pracy oraz na pamięć, rozbudzania poczucia więzi grupowej oraz samodzielności.

Niestety znaczenie wychowania estetycznego wielu z nas zauważa dopiero w szkole średniej, ale wtedy jest już za późno, aby wykształcić wrażliwość muzyczną.

Wrażliwość estetyczna nierozwijana w latach dziecięcych, rzadko pojawia się w latach późniejszych. Jako potwierdzenie powyższej tezy można przytoczyć zdanie B. Suchodolskiego: *Złudną jest nadzieją, że człowiek dorosły nieprzygotowany do kontaktu z dziełami sztuki w okresie szkolnym, nagle i spontanicznie, nieoczekiwanie dla siebie i innych nabierze w życiu późniejszym tej potrzeby i umiejętności⁷⁵.*

Okres przedszkolny i szkoły podstawowej to najważniejszy czas na rozpoczęcie kształcenia w kierunku edukacji estetycznej, w tym muzycznej.

⁷⁴ Z. Burowska, *Słuchanie i tworzenie muzyki w szkole*, WSiP, Warszawa 1980, s. 12.

⁷⁵ Ibidem.

Jak wskazują E. Lipska i M. Przychodzińska: „*kształcąc dzieci muzycznie, należy myśleć o sztuce, która wymaga od dzieci wyobraźni, pamięci muzycznej, koncentracji, nawet podczas tworzenia, słuchania czy śpiewania najprostszych form muzycznych*”⁷⁶.

Już 3–4 letnie dzieci opanowują ojczysty język, potrafią artykułować zgłoski, właściwie je zabarwiać, nadawać słowom i zdaniom rytm, akcenty, a te właśnie umiejętności wynikają ze słyszenia muzycznego, które zawiera: barwę, wysokość i długość trwania dźwięków.

Małe dzieci dużo obserwują i naśladowują, przez co uczą się szybko nowych czynności, tworzą swój wyobrażony świat, a ich zabawom towarzyszy ruch, gest i śpiew – tak istotne elementy w wychowaniu muzycznym. Często zauważamy, że dziecko samo chce coś zrobić, np. zagrać łyżką na garnku. Wszelkie przejawy chęci tworzenia – oczywiście w granicach rozsądku – są ważne w dalszym kształceniu dziecka.

E. Gordon pisze: „*Muzyka jest czymś specyficznym dla ludzkości. Tak jak inne sztuki, jest ona podstawą ludzkiego rozwoju i egzystencji w takim samym stopniu jak język*”⁷⁷.

Wiemy już, że pierwszego języka dziecko uczy się intuicyjnie, tak samo ważna i bliska dziecku powinna być muzyka.

Dzieci nie są świadome, że muzyka kształci ich wyobraźnię i wrażliwość, rozwija pamięć i zdolność koncentracji, a także umiejętność pracy w grupie. Z wszystkich tych umiejętności młody człowiek będzie korzystał później, przez całe swoje życie, a muzyka będzie towarzyszyła mu w wielu chwilach życia, zarówno radosnych i wzniosłych, jak i smutnych czy melancholijnych. Najważniejsze jest jednak, aby nie hamować wrażliwości muzycznej, z jaką przychodzimy na świat, ale aby rozwijać ją od najmłodszych lat, systematycznie i mądrze, tak aby stała się podstawą do rozwijania innych umiejętności, a w szczególności poczucia piękna, estetyki oraz chęci i potrzeby ciągłego korzystania z dobrodziejstw płynących z obcowania z muzyką.

Na wszystkich etapach nauczania muzyki powinno się wykorzystywać wszystkie formy aktywizujące, takie jak: śpiew, gra na instrumentach, ruch przy muzyce, słuchanie i tworzenie muzyki. Oczywiście w zależności od etapu nauczania, każda z tych form użyta będzie inaczej i z innym nasileniem, natomiast niewątpliwie rozwój uczniów jest nierozzerwalnie związany z ich aktywnością.

Zazwyczaj uczniowie chcą być aktywni i przyczyniać się do tego, aby proces ich muzycznej edukacji był ciekawy. Praca z uczniem w indywidualnym procesie jest bezproblemowa, ponieważ nauczyciel dostosowuje metody i środki do poziomu i umiejętności ucznia. Problem pojawia się wtedy, kiedy, mając grupę uczniów i chcąc zrealizować konkretny temat, musimy zastosować kilka metod jednocześnie do różnych uczniów. Jest to jednak możliwe i polega na indywidualizowaniu działania na jednej lekcji poprzez różne zadania dostosowane do poziomu konkretnej grupy lub ucznia.

Dzieci w wieku 6–9 lat mają ogromną potrzebę ruchu i działania, są bardzo ciekawe świata, co należy rozwijać, a nie hamować oraz w umiejętny sposób wykorzystywać, dlatego też opisane poniżej przykłady ćwiczeń to połączenie kilku metod i form muzycznych podczas jednego zadania na zajęciach.

⁷⁶ E. Lipska, M. Przychodzińska, *Metodyka wychowania muzycznego*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1975, s. 5.

⁷⁷ E. Gordon, *Umuzycznianie niemowląt i małych dzieci*, Zamiast Korepetycji, Kraków 1997.

Wskazówki dla nauczyciela:

- *stwarzaj uczniom jak najwięcej okazji do rozwiązywania zadań na podstawie sytuacji, w których mogą w praktyce zaobserwować, dotknąć, zobaczyć zastosowanie jakiegoś zjawiska, którym zajmujecie się na lekcji;*
- *odwołuj się do ich własnych doświadczeń, z którymi mieli do czynienia w domu czy w przedszkolu;*
- *organizuj lekcje „poza klasą” – zabieraj dzieci do lasu, do muzeum, na koncert, na przedstawienie baletowe lub operowe, do teatru, by mogły usłyszeć na własne uszy, posłuchać, co się tam dzieje;*
- *wspólnie z uczniami twórz muzykę, czy też instrumenty muzyczne;*
- *zachęcaj dzieci, by same konstruowały swoje nowatorskie modele, doceniaj zaangażowanie ucznia i wskaż nowe możliwości pracy nad instrumentem czy dziełem muzycznym;*
- *organizuj prace badawcze dzieci, umożliwiał im samodzielne odkrywanie świata dźwięków.*

Dzięki zabawie dziecko w swoim tempie, idąc swoją ścieżką, przekracza granice tego, co jeszcze dziecięce i tego, co już dorosłe. Stwierdzenie to pokazuje bardzo wyraźnie, że dziecko przez zabawę uczy się mimowolnie, gdyż działalność tę wykonuje dla przyjemności, ku własnemu zadowoleniu i radości bawienia się z innymi dziećmi. Dlatego też formy muzyczne, śpiew, taniec czy ruch przy muzyce są bardzo często wykorzystywane w nauce języka obcego. Dziecko szybciej zapamiętuje, ucząc się przez zabawę, np. poprzez śpiewanie piosenek. Natomiast osobowość i zaangażowanie nauczyciela to niewątpliwie klucz do sukcesu, aby zaciekawić dziecko i zmotywować do działania. Złożoność osobowości człowieka utożsamia się z pojęciem budowy strukturalnej. Cechy osobowości ujmują się w trzy grupy struktur:

- *poznawczą – spostrzeganie, myślenie, pamięć;*
- *emocjonalną – procesy motywacyjne, potrzeby, uczucia;*
- *wolicjonalną – związaną realizacją zamierów.*

W przypadku dziecka 6-letniego nauka przez zabawę pozwala wejść w środowisko szkolne bardziej naturalnie. Nauczyciel muzyki ma bardzo ważne zadanie, aby wszelkie zajęcia umuzykalniające były atrakcyjne, ciekawe dla dziecka, tak aby powodowały w nim chęć do działania.

Przedstawione poniżej propozycje zdań przeznaczone są dla zajęć dodatkowych – umuzykalniających. Nauczyciel klas zintegrowanych I-III posiada gotowe scenariusze zajęć od wydawnictw, z którymi współpracuje. Wśród nich znajdują się również scenariusze zajęć o tematyce muzycznej, mające na celu wprowadzenie dzieci w świat muzyki. Niestety podczas lekcji nauczyciel nie ma zbyt wiele czasu na umuzykalnianie dzieci, ale może urozmaicać swoje zajęcia o przykłady działań prezentowanych poniżej oraz połączyć je z innymi treściami, np. wyliczanki jako ćwiczenie z ortografii – „na górze róże”. Dzieci mogą same wymyślać wyliczanki, a następnie je zapisywać, natomiast na zakończenie jednocześnie mówić (sylabizować) i pokazywać je ruchem. Sposób modyfikacji poszczególnych ćwiczeń zależy od wyobraźni nauczyciela, jego potrzeb, poziomu zdolności uczniów i realizowanych treści.

I.2.1. Zadania rytmiczne⁷⁸

- klaśnięcie w dłonie
- lekkie uderzenie w stulone dłonie
- plaśnięcie w wygięte na zewnątrz dłonie
- uderzenie palcami jednej ręki w dłoń drugiej
- koliste pocieranie dłonią o dłoń
- uderzenie lewą ręką w kolano
- uderzenie prawą ręką w kolano
- uderzenie obu rękami w kolana
- tupnięcie lewą nogą
- tupnięcie prawą nogą
- tupnięcie obunóż
- pstryknięcie palcami obu rąk
- pstryknięcie palcami lewej ręki
- pstryknięcie palcami prawej ręki

Wszelkie ćwiczenia muzyczne mogą stać się ciekawsze, jeżeli użyjemy nowych źródeł dźwięku: garnki, pasek, zamek błyskawiczny, butelki plastikowe, puszki, pukanie w krzesła i ławki, pudełka, łyżki, gnieciony papier, klucze czy też dźwięki wydawane przez człowieka, jak mruczenie, kłaskanie, gwizd, szuranie nogami po podłodze.

Natomiast, aby opisać jakiś wymyślony przez siebie odgłos, musimy stworzyć własny zapis graficzny dla danego dźwięku, np.:

- zginiatanie gazety oburącz

Oczywiście dzieci też mogą wymyślić swój zapis graficzny dla danego utworu i przedstawić go graficznie:

⁷⁸ Oznaczenia, które możemy użyć do stworzonych przez siebie zadań rytmicznych, czy ilustracji dźwiękowych, pochodzą z opracowania, U. Smoczyńska-Nachtmann, *Zabawy i ćwiczenia przy muzyce*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1978.

WYLICZANKI: „PIXIE I DIXIE”

Voice
Raz, dwa, trzy, cztery, ma sze ru ją Huckleberry, a tuż za nim Pi xie, Di xie, wykąpane w proszku "ixi".
oprac. Grażyna Ratajczak-Nadolska⁷⁹

WYLICZANKI

Większość wyliczanek dziecięcych doskonale nadaje się do zabaw rytmiczno-ruchowych:

Na górze róże, na dole kartofle, my się kochamy jak dwa pantofle.

Dzieci mogą również stworzyć własne wyliczanki z wymyślonymi lub istniejącymi znakami graficznymi.

AKOMPANIAMENT OSCINATOWY to ćwiczenie, w którym występuje 1–2-taktowy motyw rytmiczny powtarzany podczas trwania całego utworu.

Panie Janie

Voice
Pa - nie Ja - nie, pa - nie Ja - nie, ra - no wstań, ra - no wstań,
Vo.
wszy-stkie dzwo-ny bi - ją, wszy-stkie dzwo-ny bi - ją bim, bam, bom, bim, bam, bom.

Akompaniament oscinatowy:

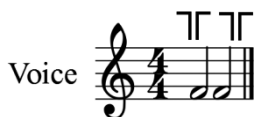
Voice

Grupa I gra:

Voice

Grupa II gra:

⁷⁹ Wszystkie zapisy nutowe w poradniku są opracowane przez Grażynę Ratajczak-Nadolską.

Grupa III gra:

Wprowadzamy najpierw śpiew, następnie akompaniament oscinatowy grają osoby śpiewające, a poszczególne grupy wyznaczone przez nauczyciela grają w tym samym czasie inne rytmy. *Panie Janie* jest kanonem, w związku z czym gramy i śpiewamy w kanonie. Jest to doskonale ćwiczenie na koordynację ruchową oraz ćwiczenie pamięci muzycznej.

DWUGŁOSY RYTMICZNE (polirytmia)

W klasach 1–3 stosuje się 2-głosy, czasami 3-głosy rytmiczne, dzięki czemu uczniowie ćwiczą swoją koncentrację, poczucie rytmu i pamięć muzyczną oraz dyscyplinę podczas wykonywanych zadań.

Przykład zadania:

NAŚLADOWANIE ODGŁOSÓW

Dzieci tworzą muzykę konkretną, naśladując różne odgłosy: deszcz, wiatr

- słabe kapanie (uderzenie paluszkami w wiszącą kartkę);
- mocne kapanie (uderzenie pałeczką o papier);
- wiatr (pocieranie kartkami o siebie).

Temat: „W deszczowym rytmie” słowa Elżbieta Szeptyńska

Jest to tekst piosenki z podręcznika K. Stasińskiej, *120 lekcji muzyki w klasach 1–3*, WSiP, Warszawa 1995, s. 53.

Choć za oknem taka plucha
choć za oknem pada deszcz.
Kiedy pada lubię słuchać
I ty ze mną spróbuj też.
Słuchać deszczowej muzyki
Na deszczowe skrzypce i smyki.
Słuchać, jak rosną kałuże

(pocieramy kartkami o siebie)
(uderzamy paluszkami o kartkę papieru)
(pokazujemy, że słuchamy)
(bierzemy kolegę za rękę)
(uderzamy paluszkami o kartkę papieru)
(pokazujemy, że gramy na skrzypcach)
(uderzamy pałeczkami w kartkę – duże krople)

Te małe i te duże.	(pokazujemy ręką małe i duże kałuże na ziemi)
O właśnie tak kap, kap.	(podskakujemy na słowa „kap, kap”)
O właśnie tak kap, kap.	(kładziemy w ręce na słowa „kap, kap”)

Możemy naśladować wiele odgłosów w zależności od wyobraźni dzieci i tekstu, jaki mamy do przedstawienia, np. jadący samochód czy bzyczenie owada.

Ćwiczenie: Opowieści dźwiękowe.

Klasa dzieli się na dwie grupy, które losują po 1 kopercie; w każdej mamy inny wiersz i kilka obrazków. Zadaniem każdej grupy jest ułożenie opowieści za pomocą instrumentów perkusyjnych, efektów dźwiękonaśladowczych i głosu ludzkiego, może być to nawoływanie kogoś w lesie – hop, hop. Gotową ilustrację zapisujemy w formie partytury, używając znanych i nowych znaków graficznych. Najpierw prezentujemy grupie drugiej bez czytanego tekstu i grupa zgaduje, co zostało przedstawione tylko dźwiękiem, a następnie grupa druga prezentuje swoją opowieść dźwiękową.

1.2.2 Aktywność dzieci w dziedzinie śpiewu

Punktem wyjścia większości zajęć muzycznych jest piosenka. Ucząc się słów i melodii, dzieci ćwiczą pamięć oraz koncentrację uwagi. Jeżeli jednak naukę piosenki połączymy z nauką czytania nut i gry na instrumencie, to stwarzamy dziecku po wielokroć większe możliwości rozwojowe, intensyfikując jego aktywność umysłową, a przecież do tego dążymy. Pismo nutowe, jak każde inne pismo – w języku ojczystym czy obcym, matematycznym, komputerowym – to system symboli, wymagający od czytelnika zdolności zapamiętywania, analizowania i porównywania poszczególnych znaków oraz odczytywania ich po uprzednim zestawieniu w logiczną całość. Każdy nowy język podnosi sprawność analizy i syntezy, ułatwiając dalszą naukę. Jeżeli mamy do czynienia z uczniem zdolnym, to nie należy hamować jego aktywności, ale pobudzać i angażować w odpowiedni sposób. Zaczynamy od utworów łatwych i znanych, np. piosenek ludowych, aby nie zniechęcić dziecka trudnym i niezrozumiałym dziełem. Można zrealizować kilka ćwiczeń ze znanymi piosenkami:

- **przedstawiamy piosenkę za pomocą ruchu** (dotyczy to oczywiście utworów, gdzie posługiwaliśmy się ruchem i tańcem w trakcie śpiewania piosenki); inaczej muzyczne kalambury, np. *Stary niedźwiedź*;
- **przedstawiamy piosenkę za pomocą rytmu** (nauczyciel podaje rytm piosenki, a dzieci odgadują, jaki to utwór). Jest to zabawa bardzo przydatna podczas omawiania polskich tańców narodowych. Możemy również zrobić następującą grę rytmiczną:
Do pudelka wkładamy rytmy polskich tańców narodowych, jedna grupa klaszcze wylosowany rytm, a druga grupa odgaduje i otrzymuje punkt, np. *Czerwone jabłuszko* – kujawiak; *Krakowiaczek jeden* – krakowiak; *Cebula* – oberek; *Mazurek Dąbrowskiego* – mazur; *Chodzony* – polonez.
- **przedstawiamy piosenkę mormorando** – przy zamkniętych ustach mrużymy melodię wybranej piosenki;
- **odgrywamy rolę bez słów** bohatera piosenki, a reszta klasy odgaduje utwór, np. *Życzenie* F. Chopina, czy *Prząśniczka* S. Moniuszki;
- **recytujemy tekst we właściwym rytmie, ale bez melodii** (każdą piosenkę możemy zaprezentować w ten sposób);
- **śpiewamy piosenkę, wyrzucając wyrazy** – możemy posłużyć się przykładem piosenki *Mój kask*, gdzie rezygnujemy po każdym odśpiewaniu z jednego słowa, które pokazujemy zamiast śpiewać, aż dochodzimy do momentu, gdy nie śpiewamy w ogóle, tylko pokazujemy to, co

śpiewaliśmy: *Mój kask, on ma trzy rogi. Trzy rogi ma mój kask. Bo gdyby nie te trzy rogi. To nie byłby mój kask.*

Oczywiście takie zadanie realizujemy wtedy, kiedy dzieci dobrze znają już kilka utworów.

Kanon – uczniowie stoją w kręgu i po kolei nucą dźwięk podany przez nauczyciela. Następnie zostaje nadany inny dźwięk, ale tym razem, gdy dojdzie on do połowy kręgu, nadany zostaje równolegle jeszcze jeden dźwięk i od tego momentu wędrują one w kółku, brzmiąc równocześnie i dzieląc grupę na pół, gdzie każda z grup ma inny dźwięk w tym samym czasie.

Aktywność w formie ruchu przy muzyce – czyli ćwiczenia ciała, które są wykonywane na różne polecenia muzyczne, to najlepszy sposób nauczania muzyki w klasach 1–3, biorąc pod uwagę ogromną potrzebę ruchu dzieci w tym wieku. *Ćwiczenia rytmiczne (...) tworzą systemy rytmicznej realizacji stosunków czasowych zachodzących między dźwiękami w przestrzeni. Ruch muzyczny jest więc jakby połączeniem muzyki i plastyki, a raczej transpozycją muzyki na formy przestrzenne, bardziej abstrakcyjnie formułując – transpozycją procesów zachodzących w czasie na procesy realizujące się w przestrzeni⁸⁰.*

Zajęcia muzyczne połączone z ruchem rozwijają mowę, myślenie, zapamiętywanie, porównywanie i analizowanie. W czasie ćwiczeń rytmicznych dokonuje się *przetwarzanie odbioru wrażeń słuchowych na ruch i gest ciała, ponieważ ruch i rytm muzyczny są przedłużeniem rytmu biologicznego człowieka. Odczuwamy muzykę ciałem, sercem i myślą. Przeżycie rodzi w nas pragnienie wypowiedzania się, przekazania własnych wzruszeń⁸¹.*

Natomiast zdaniem Carla Orffa muzyka rodzi się z mowy, ruchu i gestu. Pierwsze ćwiczenia w jego metodzie to rytmizowanie prostych słów i zdań, poszukiwanie źródeł dźwięków, odgłosów naśladowczych, a także wykonywanie ruchów naśladowczych czynności dnia codziennego. Ćwiczenia takie pozwalają dzieciom w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym na odkrywanie własnych możliwości wypowiedzania się, na odkrycie w sobie rytmu oraz na tworzenie muzyki elementarnej i poznanie muzyki artystycznej.

Biorąc pod uwagę rozwój fizyczny u dzieci, można stwierdzić, że ćwiczenia rytmiczne zapobiegają wadom postawy oraz je korygują. Kształtują świadomy oddech, ruch, ćwiczą koncentrację uwagi i orientację w przestrzeni oraz szybką reakcję na określone polecenie.

Celowe prowadzenie zajęć muzyczno-ruchowych z dziećmi w wieku 3–4 lata skutecznie zapobiega dysleksji i dysgrafii.

W zabawie w *Kamień* dzieci poruszają się po całej sali, improwizując ruch przy muzyce, gdy nauczyciel wyłączy muzykę, dzieci zamierają w ostatniej pozie na 30 sekund, zabawa trwa dalej, kiedy nauczyciel włączy muzykę.

Przy śpiewanych piosenkach czy słuchanych utworach dzieci mogą maszerować, skakać, wstawać, okręcać się w miejscu, kołysać się, wykonywać rękami ruchy i gesty. Każdy element ruchu ożywi lekcję i pobudzi zainteresowanie uczniów. Wprowadzenie formy ruchu pomaga zapamiętać dany materiał muzyczny, wyrabia sprostzegawczość, uwagę i szybką reakcję.

⁸⁰ M. Przychodzińska-Kaciczak, *Muzyka i wychowanie*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1969.

⁸¹ E.J. Dalcroze, *O swojej metodzie*, tłum. Alicja Ludwikiewiczówna, „Materiały Informacyjno- Dyskusyjne”, COPSA, 1963, z. 71.

We wszystkich ćwiczeniach rytmiczno-ruchowych dobrze jest podkreślać ruchem i układem przestrzennym budowę utworu, czyli wprowadzić zmianę ruchu czy gestu w momencie nowego materiału rytmiczno-melodycznego. Powrót do znanej już części najlepiej realizować w ten sam sposób, aby podkreślić analogię.

Temat 1: *Dzięcioł*

Na podstawie podręcznika Krystyny Stasińskiej, *120 lekcji muzyki w klasach 1–3*, WSiP, Warszawa 1995, str.172.

Ćwiczenie 1. Na początku dzieci odgadują, o co pyta nauczyciel, używając wierszyka:

„Trzy litery w rzędzie, a drzew mnóstwo będzie” Odpowiedz : „Las”

Ćwiczenie 2. Dzieci podkładają tekst wiersza pod dany rytm w metrum 2/4

2/4 osiem osiem/ ćwierć ćwierć/ osiem osiem/ ćwierć ćwierć//

Ćwiczenie 3. Gramy na instrumentach zrobionych z drewna (pudełko akustyczne, klawesy) podany rytm.

Ćwiczenie 4. Uczymy piosenki o dzięciole, dzieląc dzieci na 2 grupy: pytającą i odpowiadającą

Grupa 1 Pytanie w formie śpiewu : „ Kto tak w lesie stuka...?” (takty 1–12)

Grupa 2 Odpowiedz w formie śpiewu : „ To nasz lekarz dzięcioł...” (takty 13–20)

Grupa 1+2 Twierdzenie: „ On tak w lesie stuka...” (takty 21–28)

Następnie grupy zmieniają swoje role z pytającej na odpowiadającą i odwrotnie.

Ćwiczenie 5. Realizujemy ruchowo rytm piosenki:

Budowa utworu „ Dzięcioł” to forma ABA. Metrum 2/4. Tempo umiarkowane.

Ruch dzieci rozpoczynamy po instrumentalnym wstępie, który trwa 4 takty.

Takty 5–12 dzieci idą w prawą stronę ćwierćnutami, wystukując na pudełkach akustycznych i klawesach rytm melodii, którą śpiewają.

Takty 5–12 jako powtórka tej samej melodii, ale z innym tekstem idą w lewą stronę ćwierćnutami i śpiewają podany tekst, wystukując rytm na danych instrumentach.

Takty 13–16 idziemy do środka, śpiewając i uderzając w instrumenty oraz podnosząc je do góry.

Takty 17–20 idziemy tyłem, śpiewając dany tekst i melodię oraz uderzając w instrumenty, które trzymamy nad głowami; z powrotem tworzymy koło.

Takty 21–28 robimy to samo co w taktach 5–12, ponieważ wraca melodia części A.

Temat 2: Śpiew połączony z ruchem rąk w piosence „Kukułeczka”

Utwór doskonale nadaje się zarówno na zajęcia muzyczno-rytmiczne, jak i może stanowić moment rozluźnienia podczas zajęć, kiedy nauczyciel widzi, że dzieci potrzebują chwili ruchu.

W klasach pierwszych możemy zastosować piosenkę zarówno podczas omawiania lekcji przyrody, jak i matematyki, gdzie w 13, 15 i 17 taktach nauczyciel narzuca, ile razy „kuka” kukułka, wtedy uczniowie wykonują polecenie nauczyciela, licząc w pamięci do 2, 3, 4, a nawet 10.

Możemy również mówić liczebniki w języku angielskim „one”, „two”, „three” lub też włoskim jako języku często używanym w oznaczeniach muzycznych „uno”, „due”, „tre” w momencie kukania kukułki.

Inne sposoby wykonania tej piosenki mogą dotyczyć tempa, czyli możemy rozpocząć powoli, a następnie przyspieszać lub też odwrotnie.

Możemy również wprowadzić oznaczenia angielskie tj. „fast” – szybko, „slowly” – wolno, czy też włoskie, które też są stosowane w języku komputerowym np. „allegro” – szybko (czyli strona internetowa, na której możemy coś „szybko” kupić lub sprzedać), „andante” – wolno.

Dzieci, widząc, że wiedza, którą zdobywają na lekcji, jest potrzebna również w życiu codziennym, chętniej się uczą.

Wykonanie takiego utworu zajmuje około 2 minuty, a przy różnych modyfikacjach około 5 minut, natomiast wprowadzona wiedza w tak aktywny sposób pozostanie w uczniach już na całe życie.

The image shows a musical score for the song "Kukułeczka". It consists of two staves: "Voice" and "Vo." (Vocal). The "Voice" staff has a treble clef and a 3/4 time signature. Above the notes are rhythmic symbols: vertical lines for quarter notes, 'X' for eighth notes, and '~' for rests. Below the notes are the lyrics: "Sie-dzi so - bie ku - kul - ka na wy - so - kim bu - ku i - le ra - zy tam spoj - żysz ty - le ra - zy ku - ku śpie - waj - my". The "Vo." staff also has a treble clef and a 3/4 time signature. Above the notes are rhythmic symbols: vertical lines for quarter notes, 'X' for eighth notes, and '~' for rests. Below the notes are the lyrics: "oj ra ta ri ra oj ra ku ku oj ra ta ri ra oj ra ku ku oj ra ta ri ra oj ra ku ku oj ra ta ri ra oj ra".

I.2.3. Aktywność twórcza

Opierając się na koncepcji Carla Orffa – znakomitego improwizatora, który twierdził, że doświadczenia zdobyte w jednej dziedzinie, w tym wypadku w muzyce, przenoszą się na inne obszary działalności, warto wprowadzać ćwiczenia twórcze w różnych działaniach, aby rozwijać naszych uczniów wszechstronnie. Oznacza to, że uczeń myślący twórczo muzycznie, będzie również twórczy w innych dziedzinach naukowych i w życiu codziennym. Tworzenie jest dla uczniów trudną formą, ponieważ podczas improwizacji

obnażamy swoje wnętrza, a nie każdy jest na to gotowy. Z drugiej zaś strony działania twórcze sprawiają ogromną satysfakcję i radość, a nawet dają możliwość przełamywania istniejących blokad w psychice, a przez to uczeń podczas tworzenia poznaje bardziej siebie i tworzy lepszą relację z grupą. Pomimo trudności, jakie możemy napotkać w trakcie tworzenia, nie należy rezygnować z wprowadzania tej formy na zajęciach, ponieważ wysiłki te zaowocują w niedalekiej przyszłości. Forma tworzenia może być obecna w śpiewie, ruchu, czy w grze na instrumentach.

Tworzenie „muzyki kuchennej” polega na zebraniu kilku sprzętów kuchennych oraz użyciu ich jako instrumentów perkusyjnych: trzepaczki do ubijania piany, metalowej tarki do jeżyn, łyżki drewnianej, foremki do ciasta, wałka do ciasta, tłuczka do mięsa, wanienki z ruchomymi uchwyty, garnków o różnej wielkości z pokrywkami. Podczas zajęć odkrywamy ich możliwości akustyczno-muzyczne i demonstrujemy różne sposoby wydobywania dźwięków z poszczególnych sprzętów. Można demonstrować różne efekty brzmieniowe i eksperymentować ze zmianą dynamiki od piana do fortissimo. Inną możliwością jest odgadywanie, w jaki sposób wydobyty został dźwięk przez jednego z uczniów, podczas gdy reszta ma oczy zamknięte.

Temat 1: „*Głuchy telefon*”, czyli wprowadzenie formy kanonu przy użyciu kilku sposobów

- kanon dźwiękonaśladowczy polega na rysowaniu w wybrany sposób dźwięków, które potem powtarza cała grupa w kanonie, czyli w opóźnieniu, np.

4/4 br br br br / mu mu mu mu/ hop hop hop hop/ ijo ijo ijo ijo/ miau miau miau miau/

Inny kanon można przedstawić za pomocą obrazków:

oprac: Grażyna Ratajczak-Nadolska

Wykonanie kanonu dźwiękonaśladowczego zawsze jest ciekawe, zarówno dla twórcy, jak i osób, które go odtwarzają i słuchają. Należy jednak zwrócić uwagę, aby zawsze zachować metrum podane na początku i ściśle według niego tworzyć kanon.

Dzieci na zajęciach mogą przedstawić własny kanon, a następnie kanon kolegi z ławki. Zawsze należy chwalić aktywność twórczą u dzieci.

- Stoimy w kręgu i po kolei nuczimy dźwięk podany przez nauczyciela. Następnie zostaje nadany inny dźwięk, ale tym razem, gdy dojdzie on do połowy kręgu, nadany zostaje równoległe jeszcze jeden dźwięk i od tego momentu wędrują w kółku, brzmiać równocześnie i dzieląc grupę na pół, gdzie każda z grup ma inny dźwięk w tym samym czasie.
- Telefon rytmiczny polega na nadaniu jakiegoś motywu rytmicznego i naśladowanie go przez kolejne osoby. Współwystępowanie mogą ze sobą dwa, a nawet trzy motywy rytmiczne.
- Klaszczemy jeden motyw rytmiczny, a następny uczestnik koło nas powtarza dane ćwiczenie na pamięć w określonym opóźnieniu, np. 1 taktu. Następna wersja polega na tym, aby wykonać to ćwiczenie przy zamkniętych oczach.

I.2.4. Gra na instrumentach

Gra na instrumentach fascynuje dzieci zarówno starsze, jak i młodsze, a nawet dorosłych, gdyż ta forma pracy jest bardzo atrakcyjna. Forma ta uczy odpowiedzialności, dyscypliny, porządku, kształci słuch, poczucie rytmu, pamięć, zdolności manualne oraz koncentrację uwagi. Jest to forma, gdzie możemy zastosować różne stopnie trudności, tzn. uczniowie zdolni muzycznie grają na fletach, dzwonekach chromatycznych, bum bum rurkach, pianinie czy gitarze podaną melodię, a uczniowie mniej zdolni grają na instrumentach perkusyjnych, niemelodycznych opisane rytmy.

BUM BUM RURKI – to pełny 2 i pół oktawowy zestaw rurek polecany dla domów kultury, zespołów artystycznych oraz zaawansowanych solistów. Uczniowie uderzają rurkami w podłogę, rękę, nogę, głowę i otrzymują dźwięk, jaki ma konkretna rurka. Na tych instrumentach możemy zagrać każdy utwór, o ile posiadamy potrzebne nam dźwięki, czyli rurki (więcej na stronie <http://www.gitaraiabas.pl/dla-dzieci-bum-bum-rurki>).

Zajęcia gry na gitarze

Akordy napisane są w momencie ich zmiany.

Czerwone jabłuszko – metrum 3/4. Zmieniamy akord na raz, licząc do 3, dlatego też w niektórych momentach zostały powtórzone akordy, aby ułatwić dzieciom liczenie na 3/4.

[a] Czerwone ja [E] błuszeko [E] pokrojone [a] na krzyż.
 [a] Czemu ty dziew [E] czyno [E] krzywo na mnie [a] patrzysz?
 [a] Gęsi za wodą, [E] kaczkki za wodą
 [E] Uciekaj dziewczyno, [a] bo Cię poboda.
 [a] Ja ci buzi dam, [E] ty mi buzi dasz,
 [E] Ja cię nie wydam, [a] ty mnie nie wydasz.

A-dur

E-dur

D-dur

zdjęcia: Grażyna Ratajczak-Nadolska

- Możemy też zastosować metodę zastępowania słowa z piosenki użytym akordem.

Wygląda to następująco w utworze *Sto lat*:

A-dur lat, sto lat niech żyje, żyje **E-dur**. Sto lat, sto lat niech żyje, żyje **A-dur**.
 Jeszcze raz, jeszcze raz niech żyje, żyje **D-dur**. **E-dur** żyje **A-dur** !!!

Metoda ta powoduje, że uczeń nie skupia się na liczeniu tylko na momencie zmiany akordu podczas jego śpiewania.

Uczniowie nagrywają dany utwór na komórkę lub aparat, gdzie posiadają możliwość odtwarzania obrazu i dźwięku. Nauczyciel śpiewa na melodię piosenki akordy, które gra.

I.2.5. Słuchanie muzyki

To jedna z bardzo ważnych form wychowania muzycznego. W czasie słuchania muzyki nie jesteśmy w stanie stwierdzić, czy dziecko słucha świadomie, czy też myśli w tym czasie o czymś innym. Niektóre utwory programowe czy ilustracyjne nie wymagają komentarza, uczniowie sami sprawdzą, w jakim stopniu tytuł kompozycji koresponduje z muzyką. Oczywiście większość utworów omawiamy przed lub po prezentacji, ale nie należy z tym przesadzać, aby nie osłabić koncentracji.

Scenariusz lekcji dla klasy III

Temat: *Muzyka, która opowiada*

Cele lekcji:

Uczeń

- zna definicję muzyki programowej i ilustracyjnej;
- wie, na czym polega muzyka programowa i ilustracyjna;
- analizuje wysłuchane utwory muzyki programowej i ilustracyjnej;
- wypowiada się na temat muzyki programowej i ilustracyjnej;
- uruchamia swoją wyobraźnię w celu stworzenia własnego wyobrażenia pod wpływem słuchanej muzyki programowej i ilustracyjnej

Metody pracy:

- praktyczna – praca z tekstem, śpiew, percepcja muzyki, malowanie, ruch przy muzyce;
- podająca – pogadanka;
- analityczno-percepcyjna;
- problemowo-odtwórcza;
- problemowo-twórcza;
- problemowo-analityczna.

Środki dydaktyczne: nuty, nagrania CD, odtwarzacz CD, pianino, dzwonki chromatyczne, teksty słowne, kartki, farby, pastele, pisaki.

Przebieg zajęć:

Część wprowadzająca:

Nauczyciel wyjaśnia uczniom, na czym polega muzyka ilustracyjna i programowa, a więc możliwość namalowania obrazów na podstawie wysłuchanych dźwięków; np. w *Wiośnie* A. Vivaldiego usłyszymy płynący strumień, śpiewające ptaki i szum wiatru, ale możemy również opowiadać dźwiękami historię pewnego bohatera, np. Piotrka, jak w *Suicie Peer Gynt* E. Griega. Najczęściej już tytuł dzieła sugeruje słuchaczowi, jaką treść kompozytor chciał nam przekazać.

Część główna:

1. Wysłuchanie utworów: *Poranek, W Grocie Króla Gór* ze *Suity Peer Gynt* E. Griega.
2. Wysłuchanie libretta, które tłumaczy, dlaczego te dwa utwory różnią się tak bardzo. Uczniowie śpiewają literowo, a następnie grają temat z *Poranka* E. Griega na dzwoneczkach chromatycznych.

3. Uczniowie malują na kartce przedzielonej na pół – dwa obrazki: piękny poranek oraz bieg trola wokół Piotrka w baśniowej krainie trola i Króla Gór. Dzieci opisują emocje, które im towarzyszą w trakcie słuchania jednego i drugiego utworu. Okazuje się, że muzyka nie tylko potrafi opowiadać historię, ale także, a może przede wszystkim, przekazuje uczucia i emocje.

Część podsumowująca:

Wystawa wszystkich powstałych prac oraz ocena adekwatna do starań ucznia. Należy pamiętać, że oceniamy nie zdolności, ale chęci i widoczny wkład pracy ucznia.

II. Charakterystyka rozwoju ucznia szkoły podstawowej (II etap edukacyjny, 9/10 – 11/12 lat)

Pracując z uzdolnionymi plastycznie dziećmi na II etapie edukacyjnym, warto zacząć kształtowanie postawy świadomego odbiorcy otaczającej go rzeczywistości kulturalnej, w tym wizualnej, muzycznej. Wskazane jest zachęcanie uczniów do **aktywnego odbioru dzieł sztuki** oraz rozmów i dyskusji na temat tego, co widzą, słyszą, czują poprzez rozwijanie umiejętności wypowiedzenia się na temat słuchanych i oglądanych dzieł sztuki. Potrzebę przeżyć estetycznych można doskonale rozwijać poprzez uczestnictwo w życiu kulturalnym – udział w koncertach, przedstawieniach, warsztatach filmowych i teatralnych. Warsztaty artystyczne (plastyczne i muzyczne), aktywne zwiedzanie muzeów, wystaw, oglądanie dzieł architektonicznych, działania dotyczące oglądanych obiektów, doskonale kształtują potrzebę uczestnictwa w kulturze. Mogą być to również działania zespołowe, np. imprezy artystyczne w szkole, okolicy czy placówkach kultury oraz wspólnie organizowane wystawy prac plastycznych. Istotne jest także wskazywanie uczniom uzdolnionym na możliwości wykorzystania mediów, takich jak fotografia, film, komputer z oprogramowaniem graficznym, muzycznym, w różnorodnych działaniach artystycznych.

Kształtowana podczas edukacji na poprzednim etapie edukacyjnym, a rozwijana teraz, umiejętność wnikliwego odbioru tekstów kultury: dzieł sztuki wizualnej, muzyki, filmu, literatury rozwija wrażliwość odbiorcy oraz świadomość integralności zdobywanej wiedzy i umiejętności.

Dzieci, które są aktywnymi uczestnikami życia kulturalnego, będą odczuwały potrzebę duchowych przeżyć artystycznych jako osoby dorosłe.

II.1. Zajęcia plastyczne. Szkoła podstawowa (II etap edukacyjny, 9/10 – 11/12 lat)

W zakresie edukacji plastycznej trzeba docenić rolę rozmowy na temat wizualnych aspektów rzeczywistości. Świadomość środków wyrazu plastycznego, takich jak: linia, faktura, barwa, kompozycja, bryła, światło, sposób pokazywania przestrzeni, pozwalają na kształtowanie umiejętności posługiwania się językiem sztuki. Umiejętność opisywania formy plastycznej dzieł, wytworów natury, otoczenia pozwala dziecku uzdolnionemu na coraz bardziej świadome stosowanie poszczególnych elementów formy plastycznej dla uzyskania pożądanego efektu. Istotnym elementem w edukacji plastycznej uzdolnionych dzieci jest wskazywanie na różnorodne źródła inspiracji mogące być tworzywem do własnych interpretacji.

W nauczaniu plastyki na II etapie edukacyjnym wzbogacamy metody nauczania o:

- 1) **metodę żywych obrazów**, która polega na tym, że uczniowie „kopiują”, oddają wygląd oglądanego dzieła sztuki: obrazu, rzeźby, poprzez układ ciała, przedmiotów oraz wykonanie kostiumów i scenografii. Istotą metody jest zaangażowanie emocji przy realizacji zagadnienia;
- 2) **burzę mózgow** będącą jedną z metod twórczego rozwiązywania zadań, dzięki której można uzyskać niekonwencjonalne efekty. Rozwiązywanie zadań polega na zapisywaniu zgłaszanych przez uczniów pomysłów. W wyniku selekcji uczniowie wybierają ich zdaniem najlepsze rozwiązanie postawionego problemu. Metoda ta prowokuje do samodzielnego myślenia i wyzwala kreatywność;
- 3) metodę dającą ogromne możliwości, jaką jest wykorzystywanie **najbardziej multimedialnego urządzenia – komputera**. Jest to bardzo przystępne dla ucznia narzędzie, które daje możliwość prezentacji sztuki poprzez pokaz prezentacji multimedialnych przygotowanych przez nauczyciela i uczniów, filmy o sztuce, które to urozmaicają proces edukacyjny. Uczniowie angażują swoje zmysły i emocje, a są one istotnym czynnikiem ułatwiającym zapamiętywanie wiadomości.

Uczniowie w klasie czwartej wciąż chętnie podejmują się realizacji ćwiczeń z wyobraźni, natomiast uczniowie w klasie szóstej, w związku z pojawiającymi się symptomami kryzysu twórczości, zaczynają preferować zadania polegające na projektowaniu, wykorzystywaniu elementów gotowych, możliwości komputerowych programów graficznych. Poniżej przedstawiono przykładowe scenariusze pozalekcyjnych zajęć plastycznych proponujących różnorodną tematykę.

Temat 1: *Niesamowite drzewo*

Cele ogólne:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.

Cele szczegółowe:

Uczeń

- potrafi wytłumaczyć różnice pomiędzy światem realnym a światem wyobrażonym;
- dostrzega różnorodność w świecie przyrody (kształty drzew);
- wykonuje pracę plastyczną, posługując się wyobraźnią;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej.

Materiały i pomoce dydaktyczne: kartka A3, reprodukcje dzieł sztuki przedstawiających drzewa, fotografie różnorodnych drzew, kolorowe czasopisma, klej, nożyczki, farby, pędzle, kredki, pisaki.

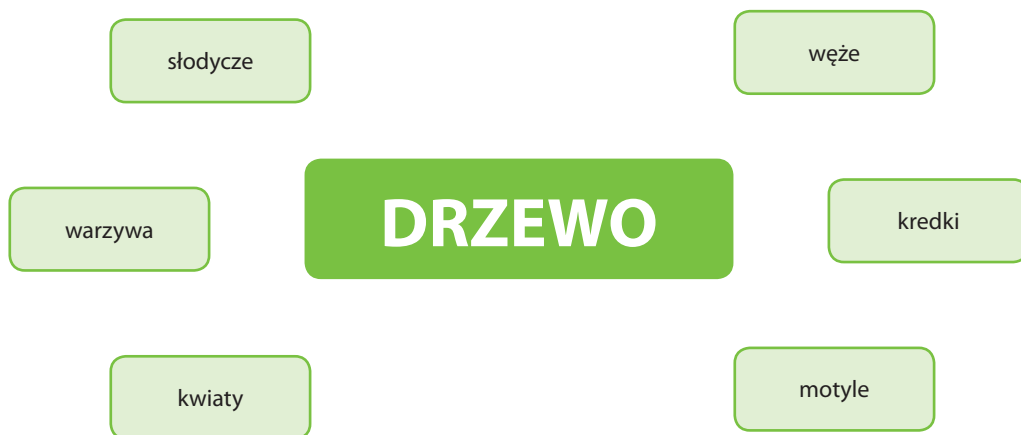
Metody pracy: rozmowa z uczniami, pokaz, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami na temat wyobraźni. Uczniowie podają przykłady używania wyobraźni. Nauczyciel pokazuje uczniom prezentację multimedialną lub fotografie przedstawiające różne gatunki drzew. Omawia wspólnie z uczniami różnorodność ich kształtów i barw.

2. Tworzenie tematu:

- na tablicy nauczyciel tworzy schemat, taki jak pokazano poniżej:

- nauczyciel zachęca dzieci do wymienienia jak największej liczby przedmiotów, które ich zdaniem mogłyby rosnąć na drzewie. Dzieci mogą wykorzystać jeden z wypisanych przedmiotów lub wymyśleć własny;
- następnie nauczyciel tłumaczy dzieciom, w jaki sposób stworzą temat własnej pracy plastycznej – wybierając jedno z określeń łączą je ze słowem DRZEWO i powstaje np. *Wężowe drzewo*, *Kredkowe drzewo* itd.

3. Tworzenie pracy plastycznej:

- uczniowie malują farbami plakatowymi koronę drzewa;
- wyklejają pień drzewa, np. z tektury falistej, bibuły w celu uzyskania faktury;
- podczas gdy przygotowane drzewa wysychają, uczniowie w kolorowych gazetach wyszukują i wycinają potrzebne im przedmioty, które „powieszą” na swoich drzewach;
- uczniowie mogą także narysować wybrane przedmioty pastelami, pisakami, kredkami.

Podsumowanie:

Po zakończeniu pracy poszczególne dzieci prezentują swoje dzieła. Wspólnie z nauczycielem omawiają je. Nauczyciel zachęca dzieci do wypowiedzania swoich wrażeń i odczuć wywołanych prezentowaną pracą.

Ćwiczenia rozwijające twórcze myślenie mogą jednocześnie kształtować wyobraźnię przestrzenną. Propozycje ćwiczeń rozwijających wyobraźnię przestrzenną przedstawiono poniżej.

Temat 2: *Niezwykła wieża*

Cele ogólne:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki.

Cele szczegółowe:

Uczeń

- potrafi wyjaśnić funkcje i cele budowli, takich jak wieże;
- rozpoznaje na fotografiach najbardziej znane przykłady architektoniczne budowli typu wieża;
- wykonuje pracę plastyczną, posługując się wyobraźnią;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej.

Materiały i pomoce dydaktyczne: karton po soku, kolorowe papiery, czasopisma, klej, nożyczki, farby, pędzle, kredki, pisaki, prezentacja multimedialna lub fotografie przedstawiające różne wieże.

Metody pracy: rozmowa z uczniami, pokaz, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel pokazuje uczniom prezentację multimedialną lub fotografie przedstawiające różne wieże, np. wieżę Eiffla, krzywą wieżę w Pizie, Toruniu, Mysią Wieżę w Kruszwicy, Capital Gate, latarnię morską itp. Omawia funkcje i cele budowy wież.
2. Tworzenie tematu:
  - na tablicy nauczyciel tworzy schemat, taki jak pokazano poniżej:

Należy zachęcić dzieci do wymienienia jak największej liczby przedmiotów, z których mogłyby być stworzone ściany wieży. Dzieci mogą wykorzystać jeden z wypisanych przedmiotów lub wymyślić własny.

3. Tworzenie pracy plastycznej.

Dzieci tworzą własne wieże z litrowych kartonów po soku, malując je farbami plakatowymi, oklejając kolorowym papierem i gazetami.

4. Prezentacja

Po zakończeniu pracy poszczególne dzieci prezentują swoje prace. Wspólnie z nauczycielem je omawiają. Należy zachęcać dzieci do wypowiedzania swoich wrażeń i odczuć wywołanych prezentowaną pracą.

Temat 3: *Park*

Cele ogólne:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki.

Cele szczegółowe:

Uczeń

- potrafi wyjaśnić zasady projektowania parków;
- wskazuje na fotografiach elementy składowe, które powinny lub mogą znaleźć się w parku: drzewa, krzewy, kwiaty, trawnik, zbiorniki wodne, architektura ogrodowa;
- wykonuje pracę plastyczną, posługując się wyobraźnią przestrzenną;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej.

Materiały i pomoce dydaktyczne: kartony, różnorodne opakowania, plastelina, kolorowe papiery, bi-buła, czasopisma, klej, nożyczki, zszywacz, taśma klejąca, farby, pędzle, kredki, pisaki, prezentacja multimedialna lub fotografie przedstawiające różne parki.

Metody pracy: rozmowa z uczniami, pokaz, zespołowe ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Pokaz prezentacji multimedialnej lub fotografii przedstawiających aranżacje parków, ogrodów.
2. Rozmowa z uczniami na temat zasad projektowania parków i elementów składowych, które powinny lub mogą znaleźć się w parku: drzewa, krzewy, kwiaty, trawnik, zbiorniki wodne, architektura ogrodowa.
3. Tworzenie prac przestrzennych (makiet):
  - uczniowie dobierają się w 2–4 osobowe grupy;
  - wykorzystują różnorodne dostępne materiały do stworzenia własnych makiet parku.
4. Prezentacja
Po zakończeniu pracy poszczególne grupy prezentują swoje projekty. Wspólnie z nauczycielem je omawiają. Należy zachęcać dzieci do wypowiedzania swoich wrażeń i odczuć wywołanych prezentowaną pracą.

Temat czwarty jest propozycją zajęć rozwijających myślenie przestrzenne i umiejętności manualne, ale pozwalających również na identyfikację stanów emocjonalnych. Temat realizowany jest metodą warsztatu plastycznego i elementów dramy.

Temat 4: Rzeźbiarska interpretacja stanów emocjonalnych

Cele ogólne:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki.

Cele szczegółowe:

Uczeń

- potrafi wytłumaczyć pojęcie płaskorzeźby jako dzieła rzeźbiarskiego na płaszczyźnie;
- wypowiada się na temat tego, jakie uczucia można wyrazić za pomocą sztuki;
- wskazuje i określa na reprodukcjach dzieł sztuki różne uczucia i stany emocjonalne;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej.

Materiały i pomoce dydaktyczne: tekturka, plastelina, prezentacja multimedialna lub reprodukcje dzieł sztuki przedstawiające postacie ludzkie prezentujące różne uczucie i emocje.

Metody pracy: rozmowa z uczniami, pokaz, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami o różnych stanach emocjonalnych i uczuciach. Uczniowie określają uczucia osób przedstawionych na reprodukcjach dzieł sztuki.
2. Dzieci losują kartki z nazwą stanu emocjonalnego (szczęście, zdziwienie, złość, radość, gniew, smutek, strach).
3. Uczniowie przedstawiają dane uczucie mimiką twarzy (w parach).
4. Tworzenie pracy plastycznej:
  - na kartonach formatu B5 (format zeszytu) za pomocą plasteliny uczniowie formują ludzką twarz, na której maluje się wylosowane uczucie lub stan emocjonalny.
5. Prezentacja

Po wykonaniu ćwiczenia uczniowie układają wszystkie płaskorzeźby. Odgadują, jaki stan emocjonalny został przedstawiony. Po prezentacji dyskutują na tematy: Czy łatwo jest odgadnąć, co czuje inna osoba? Co świadczy o danym stanie emocjonalnym drugiej osoby? Ustalają też, jakich stanów emocjonalnych nie lubimy odczuwać u innych osób.

Temat 5: Ślad

Cele ogólne:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.

Cele szczegółowe:

Uczeń

- potrafi wytłumaczyć pojęcie płaskorzeźby jako dzieła rzeźbiarskiego na płaszczyźnie;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego;
- poprzez ekspresję pracy plastycznej rozwija postawę kreatywną;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: plastikowe talerzyki, gips dentystyczny, niewielkie przedmioty: buteleczki, klucze, drobne plastikowe zabawki, monety, ozdoby, muszle, fragmenty drewna.

Metody pracy: rozmowa z uczniami, pokaz, indywidualne ćwiczenie praktyczne. Zasadniczym punktem warsztatu jest wykonanie w gipsie odcisków, płaskorzeźb i reliefów, przedstawiających walory estetyczne drobnych przedmiotów sztuki użytkowej.

Przebieg zajęć:

1. Do przygotowanych plastikowych talerzyków nauczyciel wylewa rozproszony wodą gips dentystyczny, który pozwala na bardzo precyzyjny odcisk.
2. Dzieci zanurzają w dość szybko tężejącym gipsie natłuszczone olejem przedmioty.
3. Gdy gips stężeje, należy delikatnie usunąć przedmioty.
4. Można pomalować wyschnięte już gipsowe kompozycje przy użyciu różnych środków: gwaszy, spray-ów, tuszy, suchych pastelów.
5. Prezentacja i omówienie wykonanych prac.

Uczniowie uzdolnieni plastycznie w wieku 10–12/13 lat zaczynają coraz chętniej tworzyć różnorodne projekty otaczających ich form użytkowych. Warto zacząć w tym okresie realizację ćwiczeń opartych na projektowaniu graficznym, na zabawie literą. Są to ćwiczenia rozwijające twórcze myślenie, ale o przeznaczeniu użytkowym, np. informacyjnym.

Temat 6: Moje imię – collage

Cele ogólne:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.

Cele szczegółowe:

Uczeń

- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie;

- posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- potrafi wytłumaczyć pojęcie „grafika użytkowa”;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija postawę kreatywną;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: kolorowy papier, gazety, tektura falista, tapety, płótna, bandaże, koronki, sznurki, liście, herbata granulowana, farby, pisaki, klej, nożyczki.

Metody pracy: rozmowa z uczniami, pokaz, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Rozmowa z uczniami na temat zasad projektowania napisów. Pokaz przykładów grafiki użytkowej: okładek książek, płyt, plakatów, czasopism.
2. Na małych, kolorowych kartkach z bloku technicznego uczniowie przyklejają litery potrzebne do ułożenia imienia.
3. Każda litera powinna być wykonana z innego materiału i naklejona na kartkę innego koloru.
4. Z przygotowanych liter uczniowie układają swoje imię i przyklejają na duży arkusz papieru.
5. Prezentacja i omówienie wykonanych prac.

Temat 7: *Plastyczna interpretacja napisów. Słowa ortograficznie trudne.* **Nazwy przedmiotów nauczania**

Cele ogólne:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.

Cele szczegółowe:

Uczeń

- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie;
- posługuje się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak: linia, barwa, plama;
- potrafi wytłumaczyć pojęcie „grafika użytkowa”;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej;
- rozwija postawę kreatywną;
- stosuje nabytą wiedzę w praktycznym działaniu.

Materiały i pomoce dydaktyczne: blok rysunkowy, pastele, pisaki, kredki lub komputerowy program graficzny.

Ćwiczenie może być realizowane w formie barwnego projektu rysunkowego bądź w miarę możliwości uczniów – projektu zrealizowanego za pomocą komputerowego programu graficznego. Istotą ćwiczenia jest dostosowanie wyglądu liter do tematu.

Metody pracy: rozmowa z uczniami, pokaz, indywidualne ćwiczenie praktyczne.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel wspólnie z uczniami wyszukuje słowa ortograficznie trudne lub wymienia przedmioty, których uczą się w szkole.
2. Uczniowie wypisują na tablicy wymienione słowa.
3. Na przykładzie jednego słowa nauczyciel wyjaśnia ideę ćwiczenia, np. słowo WIEŻA, składające się z szerokich, masywnych liter wypełnionych „kamieniami” lub „cegłami” imitującymi mury wieży i niewielkimi okienkami. Słowo PLASTYKA ułożone z narzędzi, którymi posługujemy się na tym przedmiocie, np. z kredek, pędzli, nożyczek, farb, palety.
4. Uczniowie wykonują projekt napisu: słowa ortograficznie trudnego, np. wieża, róża, hełm, hokej lub nazwy przedmiotu nauczania, np. PRZYRODA, HISTORIA, PLASTYKA.

Temat 8: *Słodkie witraże*

Cele ogólne:

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji – percepcja sztuki.
- II. Tworzenie wypowiedzi – ekspresja przez sztukę.
- III. Analiza i interpretacja tekstów kultury – recepcja sztuki.

Cele szczegółowe:

Uczeń

- potrafi wyjaśnić pojęcie „witraż”;
- wskazuje witraże na fotografiach;
- wykonuje pracę plastyczną, posługując się wyobraźnią przestrzenną;
- poszukuje sposobu własnego wyrazu artystycznego poprzez ekspresję pracy plastycznej.

Materiały i pomoce dydaktyczne: różnobarwne żelki, ciasteczka, lizaki, cukierki, klej magic, cienka, styropianowa płyta; pokrojone w plasterki, trójkąty, kostki pomarańcze, cytryny, grejpfruty, kiwi, ananasy, jabłka, rodzynki, plastikowe talerzyki, prezentacja multimedialna lub fotografie przedstawiające witraże w oknach gotyckich katedr (zwłaszcza te oparte na formie koła) oraz działania współczesnych artystów polegające na tworzeniu kompozycji z produktów spożywczych i różnorodne działania związane z żywnością.

Metody pracy: rozmowa z uczniami, pokaz, zespołowe ćwiczenie praktyczne.

Opis ćwiczeń:

1. Pokaz prezentacji multimedialnej lub fotografii przedstawiających witraże w oknach gotyckich katedr (zwłaszcza te oparte na formie koła) oraz działania współczesnych artystów, polegające na tworzeniu kompozycji z produktów spożywczych i różnorodne działania związane z żywnością.
2. Rozmowa z uczniami i porównanie dzieł średniowiecznego witrażownictwa ze współczesnymi dziełami określanymi jako food art.
3. Uczniowie dobierają się parami.

Ćwiczenie 1. Dzieci realizują ćwiczenie polegające na stworzeniu kompozycji z różnobarwnych żelków, ciasteczek, lizaków, cukierków. Elementy słodkiego witraża przyklejone zostają klejem magic do cienkiej, styropianowej płyty w kompozycji opartej na kole.

Ćwiczenie 2. Uczniowie realizują ćwiczenie polegające na stworzeniu kompozycji ze świeżych owoców. Z pokrojonych w plasterki, trójkąty, kostki pomarańczy, cytryn, grejpfrutów, kiwi, ananasów, jabłek oraz rodzynek dzieci komponują symetryczne układy na plastikowych talerzykach.

4. Prezentacja i omówienie wykonanych prac.

Wiele ćwiczeń plastycznych rozwijających różnorodne umiejętności można znaleźć w programie nauczania plastyki na II etapie edukacyjnym „Do trzech razy sztuka” opublikowanym na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl. Program uzyskał nagrodę w konkursie na modelowe programy nauczania zgodne z nową podstawą programową kształcenia ogólnego.

Konkurs był organizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie w ramach projektów systemowych „Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół ze szczególnym uwzględnieniem II i IV etapu edukacyjnego” oraz „Scholaris – portal wiedzy dla nauczycieli” współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

II.2. Zajęcia muzyczne. Szkoła podstawowa (II etap edukacyjny, 9/10 – 11/12 lat)

Pracując z uzdolnionymi muzycznie dziećmi na II etapie edukacyjnym, kontynuujemy kształtowanie postawy świadomego odbiorcy muzyki. Znajomość muzycznych środków i form wyrazu, takich jak: śpiew, tworzenie, gra na instrumentach, ruch przy muzyce i słuchanie, pozwala na rozwijanie zainteresowań i umiejętności muzycznych.

Istotnym elementem w edukacji muzycznej uzdolnionych dzieci jest wskazywanie na różnorodność źródeł inspiracji, mogących być materiałem do własnych interpretacji. Umiejętność wnikliwego odbioru muzyki i powiązanych z nią dziedzin sztuki, takich jak taniec, plastyka, film, literatura, przedstawienia teatralne, rozwija wrażliwość odbiorcy oraz świadomość integralności zdobywanej wiedzy i umiejętności.

Zadania proponowane poniżej możemy wykorzystać nie tylko na zajęciach dodatkowych, lecz także jako urozmaicenie lekcji nie tylko muzycznej. Liczenie i grupowanie nut w taktach to doskonałe ćwiczenie matematyczne; słuchanie muzyki połączone z ruchem może być wprowadzone jako przerwa przed następnym zadaniem na każdej lekcji o dowolnej tematyce; na przyrodzie można wykorzystać instrumenty przypominające odgłosy zwierząt np. kastaniety (klekot bocianów), marakasy (brzęczenie pszczoł).

II.2.1. Ćwiczenia rozwijające poszczególne umiejętności muzyczne

Poznawanie elementów dzieła muzycznego

Pogadanka z uczniami o tym, z czego składa się utwór muzyczny: słowa, rytmu, tempa, dynamiki, artykulacji. Czasami może być to utwór programowy, czyli utwór opowiadający historię bez użycia słów, np. *Peer Gynt* Edwarda Griega do utworu dramatycznego norweskiego dramatopisarza Henryka Ibsena.

Słuchamy utworu *W grocie króla gór* Edwarda Griega i uczniowie opisują, jak zmienia się tempo w podanym utworze oraz jakie uczucia w nich wywołuje utwór (główny bohater ucieka trolom, które chciały

go zabić i zjeść). Uczniowie dyrygują utworem, a następnie oglądają fragment utworu w Internecie – dyrygent w pracy. Nauczyciel prezentuje utwór, w którym występuje tylko rytm i zadaje pytanie: Czy to też jest utwór muzyczny?

Uczniowie uczą się grać wspólnie utwór na własnym ciele – zmieniając różne elementy dzieła muzycznego: tempo, dynamikę, artykulację, dodają wymyślone słowa.

Gra na instrumentach

Fascynuje dzieci zarówno starsze, jak i młodsze, gdyż ta forma pracy jest bardzo atrakcyjna. Forma ta uczy odpowiedzialności, dyscypliny, porządku, kształci słuch, poczucie rytmu, pamięć, zdolności manualne oraz koncentrację uwagi. Jest to forma, w której możemy zastosować różne stopnie trudności. Uczniowie podzieleni zostają na grupy, w których grają na fletach, dzwonekach chromatycznych, pianinie, gitarze podane melodie lub przygotowane przez nauczyciela akompaniamenty rytmiczne.

Główną melodię grają uczniowie na pianinie i dzwonekach chromatycznych, natomiast akompaniament rytmiczny z podziałem na grupy grają pozostałe instrumenty, zaczynając na raz każdego taktu w metrum 3/4:

trójkąty	$\frac{3}{4}$	
bęberek	$\frac{3}{4}$	
klawesy	$\frac{3}{4}$	
guiro	$\frac{3}{4}$	

Słuchanie muzyki

To jedna z bardzo ważnych form wychowania muzycznego. Jest to forma muzyki, która w połączeniu z innymi działaniami daje ogromną radość słuchaczowi i jest formą dialogu pomiędzy dziećmi a muzyką. Propozycją aktywnego słuchania muzyki może być plastyczna interpretacja słuchanego utworu.

Utwory, takie jak: C. Saint-Saënsa *Karnawał zwierząt*, F. Chopina *Preludium deszczowe*, F. Chopina *Etiuda Rewolucyjna*, M. Musorgskiego *Noc na Łysej Górze*, M. Musorgskiego *Obrazki z wystawy*, Nikołaja Rimskiego-Kosakowa *Lot trzmiela*, są utworami programowymi, ilustracyjnymi i nie wymagają komentarza; uczniowie sami oceniają, w jakim stopniu tytuł kompozycji koresponduje z muzyką.

Słuchanie muzyki połączone z grą na instrumentach

Słowa: Feliks Gwiżdż

Żywo

Przy-by-li u-ta-ni pod o-kien-ko, przy-by-li
u-ta-ni pod o-kien-ko Stu-ka-ja, pu-ka-ja.
puść pa-nien-ko, stu-ka-ja pu-ka-ja, puść pa-nien-ko.

Uczniowie uczą się synkopy, słuchając utworu i jednocześnie grając melodię w utworze *Przybyli ulani*. Oczywiście wybór utworu zależy od nauczyciela i celu, jaki jest do zrealizowania na zajęciach.

Słuchanie muzyki połączone z ruchem

Uczniowie opisują, jakie jest tempo w utworze: Uwertura do opery *Wilhelm Tell* G. Rossiniego w języku polskim i włoskim (tempo szybkie – allegro) i odnajdują tempo na metronomie, ustalają metrum i dyrygują na 4/4 w szybkim tempie cały utwór, zwracając uwagę na dynamikę i adekwatnie do niej zmniejszając lub zwiększając ruchy rąk. Po skończonym utworze uczniowie jednogłośnie stwierdzają, że praca dyrygenta jest bardzo trudna i wymaga nie tylko wybitnych umiejętności muzycznych, lecz także dobrej kondycji fizycznej. Oczywiście wybieramy ciekawe utwory, które nie nużą, czyli utrzymują napięcie u słuchacza i nie są zbyt długie, np. *W Grocie Króla Gór* E. Griega, gdzie zmienia się zarówno tempo, jak i dynamika.

Słuchanie muzyki połączone ze śpiewem

Nauczyciel wprowadza bardzo lubiane przez uczniów karaoke z użyciem komputera.

Osobą, która wprowadziła nowatorskie metody aktywnego słuchania muzyki, była Batii Strauss. Opis jej metody oraz przykłady jej i innych ćwiczeń możemy znaleźć w książce Elżbiety Frołowicz *Aktywny uczeń w świecie muzyki* (Gdańsk 2008). Autorka w bardzo ciekawy i przejrzysty sposób opisuje zarówno przykłady działań, jak i korzyści oraz potrzebę aktywności dziecka i nauczyciela podczas edukacji muzycznej.

Tworzenie muzyki

Wariacje muzyczne

Wariacje muzyczne jako forma nie jest dzieciom znana, w związku z czym można rozpocząć zajęcia od pogadanki: Jeżeli mówimy, że ktoś zachowuje się jak wariat, to co mamy na myśli?, Jeżeli Pani mówi „nie wariuj” – to co ma na myśli? Nauczyciel wyjaśnia słowo: *wariacja*, które pochodzi od włoskiego czasownika *variare* i oznacza *zmieniać, urozmaicać*. Wariacje w muzyce to wiele opracowań jednego – podstawowego tematu.

Nauczyciel wykorzystuje metodę pokazu: chętny uczeń zakłada różne elementy stroju, np. okulary, kapelusz, szalik, zmieniając wygląd za każdym razem, następnie nauczyciel włącza utwór: *Kurki trzy* me-

lodia podstawowa i mówi, że to jest właśnie np. Joasia. Następnie przebiera Joasię w okulary, czapkę, kurtkę i daje „jej” parasol. Włączamy 1 wariację i po prezentacji ucznia w stroju, nauczyciel pyta klasę: czy to nadal jest Joasia? Oczywiście, że tak.

Ponowie zabieramy uczniowi parasol i czapkę i ubieramy kalosze oraz chustę i rękawiczki. Włączamy drugą wariację i pytamy: czy to nadal jest Joasia? Tak. Oznacza to, że temat główny pozostał, ale trochę go urozmaiciliśmy (przebraliśmy).

Na zakończenie każdy z uczniów rysuje wymyślone przez siebie 3 wariacje, np. okno zamknięte, otwarte, z firankami i z żaluzjami, ale to cały czas jest to samo okno. Drzewo inaczej wygląda latem, zimą, wiosną i jesienią, ale to cały czas jest to samo drzewo. W ten sposób uczniowie na zawsze zapamiętują, co to są wariacje muzyczne.

Praca Mai Jasińskiej, uczennicy piątej klasy
Szkoły Podstawowej nr 28 w Toruniu.

Śpiewamy piosenkę *Kurki trzy* (3 zwrotki), ale w każdej zwrotce nauczyciel zmienia akompaniament rytmiczny, który grają wybrani uczniowie:

- w 1 zwrotce instrumenty perkusyjne grają cały czas ósemki i śpiewamy razem słowa, nie zmieniając rytmu i linii melodycznej;
- w 2 zwrotce instrumenty perkusyjne grają cały czas szesnastki i my też próbujemy zaśpiewać, dzieląc słowa tak jak rytm;
- w 3 zwrotce ustaliśmy rytm ósemki z kropką i szesnastki i rapujemy podany tekst zgodnie z rytmem granym przez instrumenty perkusyjne.

Następnie klasa słucha i analizuje 3 wybrane wariacje utworu *Ach powiem Ci mamę* stworzone przez kompozytora.

Trzy kurki

Tworzenie rebusów dźwiękowych

Rebusy dźwiękowe są wprowadzane w celu nauki dźwięków literowych i solmizacyjnych (nauka przez zabawę). Uczniowie przy użyciu wyobraźni tworzą słowa, w których wykorzystują dźwięki z gamy muzycznej, nawet z użyciem znaków chromatycznych.

Oto kilka przykładów:

Rebus 1

Rebus 2

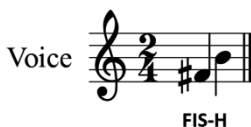
Rebus 3

Rebus 4

Rebus 5

Rebus 6

Rebus 7

oprac: Grażyna Ratajczak-Nadolska

Scenariusz zajęć muzycznych dla klas 1–6 szkoły podstawowej

Temat: *Na zabawę czas kradziony – konkursy*

Cele lekcji:

Uczeń

- zna najważniejsze konkursy muzyczne w Polsce;
- rozpoznaje poszczególne instrumenty muzyczne;

- wymienia poszczególne głosy ludzkie;
- posiada podstawową wiedzę na temat F. Chopina, S. Moniuszki i H. Wieniawskiego;
- wypowiada się na podany temat.

Metody pracy:

- praktyczna;
- podająca – pogadanka;
- analityczno-percepcyjna;
- problemowo-odtwórcza.

Środki dydaktyczne:

- jeżeli nie mamy muzyków, wtedy korzystamy z nagrań CD lub możliwości posłuchania utworów w Internecie;
- żywe instrumenty lub tablice z instrumentami;
- nagrody po konkursie, np. cukierki lub ołówki.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel prezentuje wykonawców i instrumenty (skrzypce, pianino, głos ludzki)

- skrzypce solo (*Suita* J. S. Bacha);
- pianino solo (*Mazurek* F. Chopina);
- sopran (pieśń *Kukułka* Noskowskiego).

W czasie prezentacji skrzypiec nauczyciel opowiada o innych instrumentach strunowych smyczkowych (skrzypce, altówka, wiolonczela, kontrabas) oraz opisuje budowę skrzypiec.

Zanim omówimy budowę pianina, nauczyciel wybiera jedno dziecko do zagrania melodii np. *Kurki trzy* (nauczyciel prowadzi ręką grającego po klawiszach).

Prezentując głos ludzki, wymieniamy inne głosy żeńskie (sopran, mezzosopran, alt) i męskie (tenor, baryton i bas).

2. Nauczyciel rozmawia z uczniami na temat Międzynarodowych Konkursów Muzycznych organizowanych w Polsce.

- Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. F. Chopina w Warszawie organizowany od 1927 roku, co 5 lat, z nielicznymi przerwami. W 2005 r. I miejsce otrzymał młody polski pianista Rafał Blechacz, II miejsca nie przyznano, aby pokazać różnicę w poziomie gry innych uczestników. W 2010 r. I miejsce zdobyła rosyjska pianistka Juliana Awdiejewa. W 2015 r. odbędzie się XV konkurs, do którego już przygotowują się młodzi wykonawcy. Aby zostać zakwalifikowanym, trzeba zagrać przed jury 45 minutowy recital. W 2005 r. było około 300 uczestników, z których wyłoniono 80 osób do I etapu, następnie 32 osoby do II etapu i do finału dopuszczono tylko 12 pianistów. Jury składało się z 20 wybitnych muzyków z różnych krajów na całym świecie. Rafał Blechacz po wygraniu tego najbardziej prestiżowego konkursu na całym świecie rozpoczął wielką karierę. Aby osiągnąć taki wirtuozowski poziom gry na danym instrumencie, dzieci rozpoczynają naukę około 5. roku życia i ćwiczą codziennie kilka godzin.

Pianista gra *Mazurka* F. Chopina

- Międzynarodowy Konkurs Skrzypcowy im. Henryka Wieniawskiego w Poznaniu odbywa się od setnej rocznicy urodzin kompozytora, czyli od 1935 r., co 5 lat. W 2006 r. zwyciężyła polska młoda skrzypaczka Agata Szyczewska. W 2011 Soyoung Yoon z Korei Południowej.

Henryk Wieniawski i Fryderyk Chopin rozpoczęli naukę gry na instrumencie w wieku 5 lat. Uznani byli za „cudowne dzieci” ze względu na wybitne zdolności. Obydwaj również komponowali. Nauczyciel prosi jednego chętnego ucznia, aby zagrał na specjalnych małych skrzypcach – przeznaczonych do nauki gry od najmłodszych lat.

Prezentacja *Kujawiaka* Henryka Wieniawskiego (skrzypce i fortepian)

- Międzynarodowy Konkurs Wokalny im. Stanisława Moniuszki w Warszawie został stworzony przez Marię Fołtyn (gwiazdę scen operowych) i obywateli od 1992 r., co 3 lata. Ostatni odbył się w maju 2013 r. Nagrodę I otrzymali Olga Busuioc z Mołdawii i Anatoli Sivko z Białorusi. Wygranie takiego konkursu daje młodemu artyście bilet do kariery.

Sopran śpiewa arię *Jako od wichru* z opery *Halka* Stanisława Moniuszki

- Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. F. Chopina w Szafarni dla dzieci i młodzieży. Konkursy w Szafarni odbywają się co 3 lata od 1992 r. Zwycięzcą jednego z nich był Paweł Wakarecy, który w 2010 r. zdobył wyróżnienie na Międzynarodowym Konkursie Pianistycznym w Warszawie.

Szafarnia to ulubione miejsce F. Chopina, gdzie przyjeżdżał w czasie wakacji i spędzał miło czas na słuchaniu muzyki ludowej, którą następnie wplatał we własne utwory.

3. Konkursy sprawdzające wiedzę muzyczną

Możemy podzielić wszystkich na 2 grupy, aby zintegrować uczniów w poszczególnych grupach i wprowadzić poczucie rywalizacji.

Pytania dla grupy I:

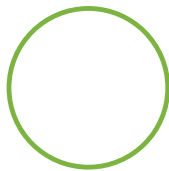
- Wymień 3 głosy żeńskie.
- W jakim mieście i od którego roku odbywa się Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. F. Chopina?
- Na jakim instrumencie grał F. Chopin?
- Jak nazywa się osoba, która gra sama?
- Wymień 4 instrumenty strunowe smyczkowe.
- Podaj imię i nazwisko zwycięzcy Międzynarodowego Konkursu Pianistycznego w 2005 r. w Warszawie.

Pytania dla grupy II:

- Wymień 3 głosy męskie.
- W jakim mieście odbywa się Międzynarodowy Konkurs Skrzypcowy im. H. Wieniawskiego?
- Na jakim instrumencie grał Henryk Wieniawski?
- Jak nazywa się skład, gdzie grają 2 instrumenty?
- Gdzie odbywa się Międzynarodowy Konkurs Wokalny im. S. Moniuszki?
- Podaj imię i nazwisko zwyciężczyni Międzynarodowego Konkursu Skrzypcowego w 2006 r. w Poznaniu.

Wszelkie konkursy powodują zawsze w uczestnikach wzrost zainteresowania i chęć zwycięstwa, dzięki czemu zapamiętują więcej, są bardziej ożywieni i chętni do działania. Okazuje się, że teoria też może być ciekawa.

Grupa, która zwyciężyła otrzymuje plusy, natomiast dla wszystkich nagrodami są cukierki za owocną pracę na zajęciach. Lekcja, w której widać dużą aktywność ucznia, to gwarancja sukcesu.

Rozdział 8

Metody, formy i sposoby pracy z uczniami uzdolnionymi artystycznie na III i IV etapie edukacyjnym

I. Charakterystyka rozwoju ucznia gimnazjum (III etap edukacyjny, 12/13–15/16 lat)

Okres dorastania (dojrzewania) zajmuje szczególne miejsce w procesie rozwoju człowieka.

Czas dojrzewania można określić jako czas budowania poczucia własnej wartości oraz proces formowania tożsamości.

Postrzegany jest przez psychologów, nauczycieli, rodziców jako czas wewnętrznego niepokoju obserwowanego u młodych ludzi. Psychologia nazywa okres dorastania **adolescencją**. Jest to czas między dzieciństwem a dorosłością. Młodzi ludzie pomiędzy 10.–12. a 17.–20. rokiem życia przeżywają intensywne zmiany fizyczne i psychiczne. Wielu badaczy opisuje ten czas jako okres kryzysu. E. Erikson⁸² określa go jako kryzys tożsamości, podczas którego młodzi ludzie dążą do ustalenia indywidualnej tożsamości.

Anna Oleszkowicz i Alicja Senejko⁸³ szczegółowo scharakteryzowały rozwój we wczesnej fazie dorastania czyli w wieku 10–16 lat.

W zakresie **rozwaju fizycznego** następują gwałtowne zmiany fizyczne organizmu oraz zmiany hormonalne: przyspieszony wzrost i waga ciała, rozwój pierwszo- i drugorzędnych cech płciowych oraz dojrzewanie mózgu.

Zmiany w zakresie **rozwaju emocjonalnego** charakteryzują się pobudzeniem emocjonalnym, intensywnymi emocjami zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi. Obniżony nastrój związany z doświadczaniem negatywnych emocji prowadzi niekiedy do zaburzeń o charakterze depresyjnym.

Rozwój poznawczy to zwiększenie ilości zapamiętywanych i przechowywanych informacji, rozwój operowania regułami z określonych dziedzin wiedzy.

W **rozwaju społecznym** następuje rozluźnienie więzi emocjonalnej z rodzicami, niejednokrotnie konflikty z nimi. Pojawia się poczucie osamotnienia oraz wzrost znaczenia grupy rówieśniczej.

Rozwój osobowości charakteryzuje się kształtowaniem tożsamości indywidualnej i grupowej oraz spadkiem samooceny.

I.1. Plastyka i plastyczne zajęcia artystyczne, gimnazjum (III etap edukacyjny, 12/13 – 15/16 lat)

Dynamiczne zmiany w rozwoju psychofizycznym młodych ludzi wywierają istotny wpływ na charakter ich działań plastycznych.

Uczniowie kończący II etap edukacyjny (11–12 lat) zaczynają przejawiać tendencje do przekazywania w swoich pracach plastycznych tego, co jest obserwowalne. Można zauważyć stopniowe wygasanie swobodnej, spontanicznej artystycznej ekspresji i chęci tworzenia z wyobraźni.

Dążenie do realistycznego przedstawiania otaczającego świata wiąże się z określaną przez wielu badaczy twórczości dzieci i młodzieży **fazą kryzysu w twórczości plastycznej**.

Realistyczne próby ilustrowania świata podejmowane przez dwunasto-, trzynastoletków są niewystarczająco doskonałe według ich autorów, co wraz z chwiejną i niską samooceną bywa przyczynkiem do wycofywania się z twórczości plastycznej. Ten okres zwany jest przez badaczy **fazą realizmu wraźniowego** będącego wstępną fazą kryzysu w twórczości plastycznej. Pogłębia się on u trzynasto-, szesnasto-

⁸² H. R. Schaffer, *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Kraków 2010, s. 81.

⁸³ A. Oleszkowicz, A. Senejko, *Dorastanie*, [w:] J. Trempała (red.) *Psychologia rozwoju Człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 28.

letniej młodzieży wkraczającej w fazę realizmu wizualnego opierającego się na doznaniach wzrokowych, które eliminują twórczość plastyczną jako jeden z elementów ekspresji osobowości. Prace plastyczne rzadko informują o przeżyciach autora, najczęściej są zapisem obserwowanego świata.

Podczas pracy twórczej można zaobserwować kilka powtarzających się czynników, które uczniowie gimnazjum werbalizują:

- brak pomysłu, koncepcji;
- brak wiary we własne umiejętności, a co za tym idzie, w pomyślnie zrealizowanie ćwiczenia;
- zniechęcenie, negatywna reakcja na krytyczne uwagi rówieśników (i nauczyciela);
- niewystarczająca koncentracja nad realizacją ćwiczenia;
- konieczność naśladowania wzorów (fotografie przedstawianych przedmiotów, ludzi, krajobrazów).

Kryzys w twórczości plastycznej jest zjawiskiem prawidłowym w rozwoju człowieka, ale znajomość zagadnień związanych z dorastaniem, umiejętność nawiązania pozytywnych relacji, czyli wysokie kompetencje pedagogiczne nauczyciela plastyka znacząco mogą złagodzić skutki kryzysu.

Niezwykle istotne w prowadzeniu zajęć plastycznych z uczniami gimnazjum jest stosowanie kilku zasad.

1. Realizacja ćwiczeń i działań plastycznych, które nie są bezpośrednim odzwierciedleniem rzeczywistości. Zastosowanie różnorodnych technik: collage, fotomontaż, instalacje, ćwiczenia konstrukcyjne, ćwiczenia z zakresu projektowania graficznego pozwalające uczniom na satysfakcjonujące ich pod względem estetycznym realizacje.

Znakomite efekty daje realizacja ćwiczeń z zastosowaniem pasjonujących młodzież mediów, takich jak: fotografia, film, grafika komputerowa oraz działania multimedialne wykorzystujące komputer, a łączące w sobie obraz, dźwięk, animację, tekst.

2. Stosowanie form i metod pracy pozwalających na aktywizację wszystkich uczniów. Unikanie szablonowego myślenia, stosowanie indywidualizacji zarówno pod względem czasu realizacji ćwiczenia, jak i stosowanych rozwiązań formalnych, np. realizacja określonego ćwiczenia w dowolnej technice (także z zastosowaniem komputera, fotografii).

Wcześniej wymienione metody prowadzenia zajęć plastycznych z młodszymi uczniami należy poszerzyć na III etapie edukacyjnym o interesującą formę, jaką jest **projekt edukacyjny**, czyli zadanie na określony temat, realizowane według wcześniej przyjętych zasad w określonym czasie. Realizacja projektów edukacyjnych jest obligatoryjnym zadaniem każdego ucznia gimnazjum. Projekt uczy współpracy, wartościowania, odpowiedzialności za siebie i innych. Wykonane projekty uczniowie przedstawiają na forum klasy lub szkoły. Formą realizacji projektu może być autoprezentacja, wystawa, plakaty, przedstawienie, film. Przykładowe tematy projektów edukacyjnych, które można zaproponować grupie uczniów uzdolnionych artystycznie, łącząc ze sobą kilka dziedzin i przedmiotów i są to: „Symetria w architekturze”, „Podróż w głąb obrazu”, „Europejskie podróże ze sztuką”, „Biblia w obrazach i obrazkach”. Poniżej przedstawiono opisy przykładowych projektów.

I.1.2 Opis interdyscyplinarnego projektu *Pompeja Project*

Projekt łączy treści z języka polskiego, zajęć artystycznych i historii.

Zadania projektowe:

1. Wykonanie kompozycji plastycznej: uczniowie utożsamiają się z mieszkańcami Pompejów zaskoczonymi we śnie wybuchem wulkanu. Tworzą wielkoformatową kompozycję przedstawiającą odrysowaną na papierze sylwetę ludzką „zaskoczoną” przez wybuch wulkanu. Wnętrze sylwety wypełniają interpretowane za pomocą barw, linii, elementów kolażu EMOCJE postaci.
2. Napisanie kartki z pamiętnika *Ocalałego z zagłady*.
3. Przygotowanie filmu, spektaklu plastyczno-muzyczno-ruchowego lub reportażu, którego tematem będzie hipotetyczny moment „końca świata”.

Reportaż: „Gatunek prozy publicystycznej, będący żywym opisem konkretnych zdarzeń, znanych autorowi z bezpośredniej obserwacji”

/Słownik języka polskiego – PWN 1995/

Każdy uczeń jest odpowiedzialny za napisanie kartki z pamiętnika, wykonanie pracy plastycznej, a cała grupa za przygotowanie wystawy prac i ich prezentację.

Każda grupa przygotowuje film, spektakl plastyczno-muzyczno-ruchowy lub reportaż, którego tematem będzie hipotetyczny moment „końca świata”.

Ocenie podlegają:

1. Poszczególne prace – ocena z języka polskiego i zajęć artystycznych za każdą pracę (wg kryteriów oceniania z danego przedmiotu).
2. Prezentacje filmów, spektakli plastyczno-muzyczno-ruchowych lub reportażu, których tematem będzie hipotetyczny moment „końca świata” – zgodność z tematem projektu, atrakcyjność przekazu, realizacja (wykorzystanie środków wyrazu filmowego, teatralnego: elementów scenografii, gestu, mimiki, stroju, ruchu, muzyki, światła).

Opis projektu edukacyjnego *Karnawał na świecie*

Temat przewidziany jest do realizacji w formie interdyscyplinarnego projektu edukacyjnego. Informację na temat projektu uczniowie otrzymują 2 miesiące wcześniej, przygotowują projekt, konsultując się z nauczycielami muzyki, plastyki i historii. Prezentacja projektu odbywa się w karnawale: styczeń/luty.

Projekt mogą realizować wspólnie nauczyciele: plastyki, muzyki i historii.

Co powinien zawierać projekt:

- cel (konkretny, czytelnie zdefiniowany problem/zadanie);
- treść (zadania, które trzeba wykonać; kto, gdzie, kiedy będzie realizował);
- formę (sposób realizacji, jak realizujemy projekt);
- prezentację i ewaluację (wystawa, pokaz oraz „nowy punkt widzenia” określonego problemu, zadania).

Co robią uczniowie?

- wybierają/otrzymują temat, który będą opracowywać;
- ustalają podtematy i wynikające z nich zadania dla członków grupy (np. zakres pracy wspólnej, podział na mniejsze grupy realizujące określone zadania);
- ustalają szczegółowy plan działania;
- gromadzą informacje, korzystając z różnych źródeł informacji;
- opracowują informacje (selekcja informacji z punktu widzenia celów projektu);
- prezentują projekt (wystawa prac – rysunków, plakatów itp., inscenizacja, wykład ilustrowany plakatami, fotografiami, praca pisemna, pokaz multimedialny, film).

Co robi nauczyciel?

- wskazuje uczniom zakres zagadnień, spośród których uczniowie wybierają temat;
- przygotowuje instrukcję dla uczniów:
  1. Temat projektu i jego cele.
  2. Zadania uczniów.
  3. Źródła, które uczniowie powinni wykorzystać.
  4. Terminy konsultacji.
  5. Termin prezentacji.
  6. Kryteria oceny.
- odpowiada na wszystkie pytania i wątpliwości uczniów;
- określa czas i miejsce prezentacji.

Zadania dla uczniów i grup

1. Zaprojektowanie plakatu lub wykonanie prezentacji multimedialnej dotyczących karnawału w wybranym miejscu na świecie: w Polsce, Wenecji, Brazylii, Chinach.
2. Wykonanie maski karnawałowej.
3. Przygotowanie prezentacji, minispektaklu prezentującego tradycje, muzykę, oprawę plastyczną karnawału: w Polsce, w Wenecji, w Brazylii, w Chinach.

Każdy uczeń jest odpowiedzialny za wykonanie zaprojektowanej przez siebie maski, grupa za przygotowanie wystawy masek i ich prezentację.

Każda grupa przygotowuje plakat lub prezentację multimedialną i minispektakl, prezentujący tradycje, muzykę, oprawę plastyczną karnawału: w Polsce, w Wenecji, w Brazylii, w Chinach.

Zjawisko kryzysu w twórczości plastycznej obserwowane wśród uczniów gimnazjum w znacznie mniejszym stopniu dotyka uczniów uzdolnionych plastycznie. Uczniów tych wyróżniają cechy wymienione w strukturze uzdolnień plastycznych przez Różę Popek (patrz rozdział 3), dzięki którym nie przechodzą oni kryzysu fazy realizmu wraźniowego i wizualnego lub przechodzą stosunkowo łagodnie. Motywująca i wspierająca rola nauczyciela plastyki oraz środowiska rodzinnego zwykle jest wystarczającym czynnikiem, aby uczniowie uzdolnieni plastycznie przeszli okres dorastania i zjawiska kryzysu twórczości plastycznej pomyślnie dla dalszego rozwoju w dziedzinie plastyki.

Uczniowie uzdolnieni plastycznie niejednokrotnie mają wobec siebie większe oczekiwania, co do efektu końcowego pracy, aniżeli pozostali uczniowie. Indywidualna praca nauczyciela z takim uczniem powinna być ukierunkowana na wskazówki dotyczące, np. różnych możliwości rozwiązań plastycznych

w celu osiągnięcia jak najciekawszych efektów końcowych. Uzdolnieni gimnazjaliści powinni być zachęceni przez nauczyciela do podejmowania dodatkowej aktywności artystycznej. Bardzo wartościowy z dydaktycznego punktu widzenia jest udział uczniów we wszelkich warsztatach czy projektach artystycznych organizowanych przez centra sztuki, galerie, muzea czy fundacje. Pozwalają one na „obyć” w środowisku szczególnie zainteresowanym sztuką, nastawienie na przeżywanie procesu twórczego. Wartościowe z punktu widzenia kształtowania osobowości ucznia jest stworzenie nieformalnej grupy, która będzie się wzajemnie wspierać. Sprawdzonej formą motywującą uczniów uzdolnionych plastycznie jest stworzenie *gimnazjalnej grupy artystycznej*, która twórczo i aktywnie będzie uczestniczyć w różnych działaniach artystycznych w szkole, np.:

- stworzy szkolną galerię i będzie nią zarządzać;
- będzie promować osiągnięcia poszczególnych członków grupy poprzez organizowanie wystaw w szkole i w miarę możliwości poza szkołą, w lokalnym środowisku;
- będzie realizować pod opieką nauczyciela prace plastyczne i uczestniczyć w artystycznych konkursach szkolnych, lokalnych, ogólnopolskich;
- będzie brać udział z inspiracji nauczyciela lub własnej w najróżnorodniejszych lokalnych działaniach, warsztatach czy projektach artystycznych;
- będzie realizować projekty edukacyjne o tematyce artystycznej;
- będzie uczestniczyć w wystawach lokalnych i aktywnie oglądać zabytki architektoniczne, galerie, muzea, wystawy podczas wycieczek, wyjazdów;
- będzie przygotowywać oprawę plastyczną szkolnych imprez.

Tego typu działania powodują wzrost poczucia własnej wartości. Uczniowie uzdolnieni plastycznie powinni stworzyć teczkę dokumentującą ich prace: rysunki, przedmioty, fotografie, notatki, różne pomysły itp. Teczka taka to portfolio.

Program nauczania plastyki w gimnazjum przewiduje realizację całego kursu historii sztuki w trakcie 30 godzin lekcyjnych. Propozycją dla nauczycieli w zakresie realizacji podstawy programowej na III etapie edukacyjnym jest program nauczania plastyki w gimnazjum „*Wypisz wymaluj...*” opublikowany na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl.⁸⁴ Program uzyskał nagrodę w konkursie na modelowe programy nauczania zgodne z nową podstawą programową kształcenia ogólnego.

Konkurs był organizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie w ramach projektów systemowych „Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół ze szczególnym uwzględnieniem II i IV etapu edukacyjnego” oraz „Scholaris – portal wiedzy dla nauczycieli” współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Założeniem wyżej wymienionego programu jest, iż zajęcia teoretyczne wprowadzające kolejne epoki, kierunki, style w dziejach sztuki są inspiracją do twórczych działań uczniów. Działania plastyczne polegające na wykonywaniu własnych prac plastycznych inspirowanych charakterystycznymi elementami sztuki danej epoki, stylu czy kierunku są formą poznawania i utrwalania wprowadzonych wiadomości. Po wprowadzeniu do danej epoki, autorka proponuje kilka ćwiczeń plastycznych o różnym stopniu trudności inspirowanych dziełami tego okresu. Uwzględniają one różnorodne preferencje uczniowskie dotyczące formy i techniki wykonania, np. rysunek, malarstwo, fotografia, makieta, forma przestrzenna, grafika komputerowa. Daje to możliwości indywidualizacji. Uczniowie zdolni mają szansę podejmować się wykonania zadań o większym stopniu trudności, np. przy realizacji tematu „**Sredniowiecze. W cieniu kościołów. Sztuka romańska. Sztuka gotycka**” zaproponowano tematy: „**Sredniowieczny Bestiariusz**” w formie

⁸⁴ <http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/doccontent?id=507&dirids=1> stan z dnia 16.09.2014.

fotomontażu przedstawiającego fantastyczne zwierzęta (fotografie zwierząt wycięte z gazet lub graficzny program komputerowy) lub „**Gotycki maswerk**” wykonany z szarego kartonu itd.

Uważne oglądanie oraz umiejętność analizy dzieł sztuki wizualnej są jednymi z ważniejszych umiejętności ucznia wskazanych w podstawie programowej. W wymienionym programie „Wypisz, wymaluj...” zamieszczono kartę pracy ułatwiającą uczniom analizę dzieł. Uczniom uzdolnionym warto jak najczęściej proponować aktywne oglądanie i analizowanie dzieł architektonicznych, rzeźbiarskich, bezpośrednio na wystawach w galeriach i muzeach. Umiejętność analizy dzieł sztuki, zarówno formy, jak i treści, pozwala na przyjemność świadomego przeżywania wynikającego z kontaktu z dziełami sztuki wizualnych. Ważne jest, aby wykorzystywać każdą możliwość spotkania ze sztuką, np. realizując zajęcia w formie wycieczki do miejscowego kościoła, oglądając zabytki architektury, rzeźby, szkicując je lub fotografując. Należy podpowiedzieć uczniom, że instytucje kultury w najbliższym rejonie oferują młodym ludziom możliwość rozwoju własnych zainteresowań podczas zajęć pozalekcyjnych, ułatwiają kontakt ze sztuką, np. podczas wystaw i lokalnych działań artystycznych.

Przykładem dynamicznych zajęć, w których każdy z uczestników (np. typ ucznia uzdolnionego odbiorczo – podczas zajęć w muzeum) może znaleźć dla siebie satysfakcjonującą rolę, są zajęcia rozwijające kilka kompetencji ogólnych wymaganych w podstawie programowej, między innymi umiejętność pracy w zespole. Podczas zajęć w grupie warto przeznaczyć uczniom uzdolnionym rolę lidera. Niejednokrotnie uczniowie sami typują na lidera ucznia uzdolnionego. Podejmowanie tej roli zależy od typu osobowości ucznia uzdolnionego i od jego relacji z grupą rówieśniczą.

I.1.3. Plastyczne zajęcia artystyczne dla uczniów III etapu edukacyjnego

Temat 1: Kultura obrazkowa czyli fotoopowieść z bohaterami obrazów

Idea zajęć: Żyjemy w dobie kultury wizualnej, ale wizualne prezentowanie informacji to nie współczesny wynalazek.

Od prehistorycznych rysunków naskalnych i egipskich hieroglifów poprzez komiks, internetowe memy i demotywatory wizualizacja jest sposobem ujmowania i przekazywania informacji.

Celem zajęć fotograficzno-literackich dla młodzieży jest wskazanie uczestnikom możliwości kreatywnego wykorzystania zbiorów sztuki znajdujących się w muzeach do tworzenia współczesnych form sztuki interdyscyplinarnej, łączącej tradycyjne środki wyrazu z nowoczesnymi. Istotne jest wskazanie młodzieży możliwości twórczego wykorzystania mediów, takich jak fotografia i komputer do stworzenia własnego przekazu.

Opis zajęć:

Uczestnicy warsztatu, podzieleni na kilkusobowe grupy, tworzą historię – opowieść, w której bohaterami i inspiracją są obrazy, rzeźby czy inne objekty. Założeniem tworzonych opowieści jest ich „współczesność”, czyli osadzenie w realiach TU i TERAZ, w rzeczywistości XXI wieku, w której żyją młodzi ludzie – uczestnicy warsztatu.

Przebieg zajęć:

1. Uczestnicy warsztatu udają się na wycieczkę do muzeum, galerii w okolicy zamieszkania.
2. Uczniowie dobierają się w dwu-, trzyosobowe zespoły, oglądają eksponowane w muzeum objekty i układają opowieść inspirowaną wybranym dziełem.

3. Założeniem tworzonych opowieści jest ich „współczesność”, czyli osadzenie w realiach TU i TERAZ.
4. Uczniowie fotografują obiekty telefonami komórkowymi lub aparatami fotograficznymi (nie używając lamp błyskowych).
5. Efektem warsztatu są prezentacje wymyślonych historii.
6. Na następnych zajęciach, już w szkole, grupy uczestników zajęć prezentują stworzone przez siebie pokazy multimedialne: wykonane zdjęcia obiektów połączone z czytаныmi lub opowiadanyymi przez uczniów, stworzonymi podczas zajęć, opowieściami (potrzebny komputer i projektor multimedialny).

W odpowiedzi na podstawę programową, wskazującą potrzebę rozwijania kompetencji uczniów gimnazjum dotyczących pracy w zespole, można zaproponować uczniom różnorodne projekty będące działaniami interdyscyplinarnymi. Można je realizować podczas zajęć pozalekcyjnych lub w ramach 60 godzin zajęć artystycznych obowiązujących uczniów na III etapie edukacyjnym.

Temat 2: Bohaterowie kultury masowej

Celem zajęć jest nabycie przez ucznia umiejętności scharakteryzowania współczesnego bohatera kultury masowej, zaprojektowania postaci *SUPERBOHATERA* oraz doskonalenie umiejętności pracy w zespole.

Opis zajęć:

1. Nauczyciel przeprowadza losowanie, tworząc 4–5 osobowe zespoły uczniów.
2. Wprowadzeniem tematu lekcji są fotografie (slajdy) prezentujące zjawiska kultury masowej, na podstawie których uczniowie w kierowanej rozmowie z nauczycielem identyfikują zjawiska kultury masowej i definiują pojęcie kultury masowej.
3. Nauczyciel prezentuje fotografie bohaterów współczesnej kultury masowej (prezentacja multimedialna). Na ich podstawie uczniowie określają cechy (zarówno wyglądu zewnętrznego, jak i charakteru, osobowości) bohaterów współczesnej kultury masowej.

Zadanie 1

Zadaniem nr 1 jest zaprojektowanie postaci *SUPERBOHATERA*. Uczniowie, pracując w zespołach, tworzą projekt. Mają do dyspozycji arkusz papieru A2, ołówki, pisaki, kolorowe gazety, kleje, nożyczki.

Zadanie 2

Po wykonaniu projektu *SUPERBOHATERA* grupa wypełnia ankietę *Współpraca w zespole*, określając i wpisując zachowania, które pomogły w pracy zespołu i te, które utrudniały pracę grupy.

Prezentacja:

Po wykonaniu obydwu zadań każda grupa prezentuje swój projekt *SUPERBOHATERA* i omawia go. Uczniowie opisują także, na podstawie wypełnionej ankiety *Współpraca w zespole*, zasady efektywnego komunikowania się w zespole.

Temat 3: Projekt gry planszowej

Celem ćwiczenia jest kształcenie percepcji wzrokowej i umiejętności projektowania, rozwijanie wyobraźni i twórczego myślenia oraz umiejętności świadomego wyboru techniki i narzędzia dla uzyskania zamierzonego efektu. W zakresie rozwijania kompetencji kluczowych – celem jest praca w zespole.

Opis zajęć:

1. Pokaz gier planszowych, przypomnienie, iż gry planszowe są jedną z najstarszych form towarzyskiego spędzania czasu. Jedne z najstarszych gier to GO, MŁYNEK, WARCABY, zaś jedną z najbardziej popularnych są do dziś – SZACHY.
Wiele gier rozwija zdolność logicznego myślenia i inne cenne umiejętności.
2. Omówienie zasad projektowania gry: grupy tworzą regulamin gry i planszę do gry, ewentualnie inne elementy, np. pionki, karty zadań.
3. Uczniowie dobierają się w grupy 2–4 osobowe i wykonują konkretną, tematyczną grę planszową. Zostawiamy uczniom dowolność dotyczącą techniki wykonania: projekt rysunkowy, projekt przestrzenny, projekt wykonany za pomocą komputerowego programu graficznego.
4. Wskazane jest zastosowanie gier w praktycznym działaniu, czyli zagranie w nie, np. podczas szkolnych imprez, festynu czy na godzinie wychowawczej.

I.1.4. Ćwiczenia plastyczne rozwijające umiejętności projektowania architektonicznego

Niezwykle istotnym elementem w pracy z uzdolnioną plastycznie młodzieżą są ćwiczenia rozwijające wyobraźnię przestrzenną, które należy realizować już z dziećmi na wcześniejszych etapach edukacyjnych. Zadania z zakresu projektowania architektonicznego stymulują rozwój wrażliwości sensorycznej (dotykowej) oraz zręczności manualnej, doskonałą umiejętność analizy architektonicznego dzieła sztuki – dostrzegania poszczególnych elementów dzieła, porównywania, znajdowania wzajemnych związków. Realizacja ćwiczeń z tego zakresu jest istotna z punktu widzenia następnych etapów edukacji uczniów uzdolnionych plastycznie. Są to wstępne ćwiczenia dla potencjalnych studentów architektury, specjalizacji związanych z kształtowaniem urbanistycznego otoczenia człowieka.

Temat 4: Architrening wyobraźni**Opis zajęć:**

Uczniowie otrzymują instrukcję: korzystając ze zgromadzonego materiału ilustracyjnego przedstawiającego dzieła architektoniczne (albumy, foldery, widokówki, wycinki z gazet, wydruki z Internetu, własne fotografie), wykonaj rysunek czarnym cienkopisem. Twoim zadaniem jest przekształcenie dzieła architektonicznego w przedmiot, np. *Kaplica Zygmuntońska na Wawelu jako nocna lampka*, *Stonehenge jako kolejka – zabawka dla dziecka*, *piramida Cheopsa jako deserowe ciastko*. Po wykonaniu **ćwiczenia** należy omówić z uczniami ich projekty tym bardziej, że zwykle są zaskakujące i interesujące. Zaproponować, aby opowiedzieli o umysłowym procesie „wytwarzania” własnego pomysłu. Zapytać o ich odczucia, efektywność stosowania tego typu ćwiczeń w rozwijaniu twórczego myślenia. Warto przybliżyć uczniom zagadnienie **synektyki**, która jest jedną z metod kształcenia i pobudzania rozwoju wyobraźni twórczej. *Synektyka jest metodą twórczego rozwiązywania problemów, która wykorzystuje zdolność ludzkiego umysłu do łączenia razem na pozór niepowiązanych ze sobą elementów, co z kolei motywuje umysł do poszukiwania nowych rozwiązań danego problemu. Metoda ta, poprzez realizację mechanizmów twórczości określonych przez ich twórcę – W. Gordona jako analogie, pozwala stymulować myślenie twórcze, wyzwalać odwagę tworzenia, a poprzez to kształtować kompetencje twórcze.*

Temat 5: Projektujemy centrum handlowe

Opis zajęć:

1. Pokaz prezentacji multimedialnej lub fotografii przedstawiających budowle użyteczności publicznej, w tym centrum handlowego.
2. Rozmowa z uczniami na temat zasad projektowania centrum handlowego jako obiektu, z którego będzie korzystało wiele osób.
3. Dobieramy uczniów w 2–4 osobowe grupy.

Ćwiczenie: Uczniowie realizują projekty centrum handlowego. Zostawiamy uczniom dowolność w wyborze techniki wykonania: projekt rysunkowy, projekt przestrzenny, projekt wykonany za pomocą komputerowego programu graficznego. Po wykonaniu projektów poszczególne grupy prezentują swoje projekty.

Temat 6: Makieta gimnazjalnej kawiarenki

Opis zajęć:

1. Pokaz prezentacji multimedialnej lub fotografii przedstawiających wnętrza różnych kawiarni.
2. Rozmowa z uczniami na temat zasad projektowania wnętrz, w tym wnętrz służących konsumpcji.
3. Uczniowie dobierają się w 2–4 osobowe grupy.

Ćwiczenie: Uczniowie realizują w formie makiety projekty gimnazjalnej kawiarenki, która mogłaby znajdować się w budynku szkoły. Po wykonaniu projektów poszczególne grupy prezentują swoje projekty.

Gimnazjaliści chętnie podejmują działania, w których mogą wyrazić osobisty stosunek do tematu, wykorzystają własną kreatywność, ale jednocześnie nie oczekuje się od nich tworzenia realistycznej interpretacji rzeczywistości. Ćwiczenia plastyczne, które możemy określić jako te, które zawierają elementy projektowania graficznego, układów typograficznych, umożliwiające zastosowanie różnych technik, np. fotomontażu, technik komputerowych, są sprawdzoną propozycją zadań plastycznych dla uczniów gimnazjum. Rozwijają głównie twórcze myślenie uczniów, ale także pozwalają na rozwijanie świadomości kształtowania otoczenia człowieka. Współczesne otoczenie urbanistyczne, przyrodnicze, a także świat wirtualny, w którym porusza się młodzież, są kształtowane całkowicie przez człowieka. Poczucie estetyki i świadomość wartości wizualnej otoczenia są jednym z ważniejszych celów zajęć plastycznych. Potencjalnie uczniowie uzdolnieni plastycznie będą w przyszłości twórcami jakości wizualnej otoczenia, a pozostali uczniowie powinni być jego świadomymi odbiorcami. Proponowany zestaw ćwiczeń kształtuje i rozwija umiejętności wszystkich uczniów w tym zakresie. Uczniowie uzdolnieni plastycznie mają możliwość rozwijania „praktycznych”, poszukiwanych na rynku pracy, umiejętności projektowania środowiska wizualnego człowieka.

1.1.5. Ćwiczenia plastyczne rozwijające umiejętności projektowania

Temat 7: Jaki jesteś gimnazjalisto?

Celem ćwiczenia jest rozwijanie twórczego myślenia, kształtowanie i rozwijanie umiejętności projektowania, umiejętności świadomego wyboru techniki i narzędzia dla uzyskania zamierzonego efektu.

Opis zajęć:

Nauczyciel rozmawia z uczniami, przedstawiając im temat. Prosi o chwilę zastanowienia i rozmowę w parach, ułatwiającą „znalezienie” każdemu uczniowi najbardziej charakterystycznej dla niego cechy.

Ćwiczenie: Uczniowie wykonują projekt napisu – cechy opisującej tworzącą go osobę. Ćwiczenie może być realizowane w formie barwnego projektu rysunkowego bądź w miarę możliwości uczniów i szkoły – projektu zrealizowanego za pomocą komputerowego programu graficznego.

Istotą ćwiczenia jest dostosowanie do tematu/cechy projektu literactwa i elementów graficznych, przy czym dominującym elementem powinien być napis.

Temat 8: *Plastyczna interpretacja uczuć*

Celem ćwiczenia jest rozwijanie wyobraźni i twórczego myślenia, umiejętności obserwacji i interpretacji plastycznej odczuwanych uczuć i emocji, doskonalenie umiejętności plastycznych.

Opis zajęć:

Rozmawiamy z uczniami o uczuciach, wypisujemy na tablicy te, które uczniowie wymieniają, i wspólnie je charakteryzujemy. Zastanawiamy się, jaka forma liter i kolor odda najtrafniej dane uczucie.

Ćwiczenie: Uczniowie wykonują projekt napisu – uczucia, stanu, np. miłość, radość, gniew, zamyślenie, smutek, nienawiść, tęsknota, samotność. Ćwiczenie może być realizowane w formie barwnego projektu rysunkowego bądź w miarę możliwości uczniów – projektu zrealizowanego za pomocą komputerowego programu graficznego. Istotą ćwiczenia jest dostosowanie do tematu projektu literactwa i elementów graficznych, przy czym dominującym elementem powinien być napis.

Temat 9: *Projekt znaczka okolicznościowego – przypinki*

Opis zajęć:

Znaczki okolicznościowe są jednym z wielu elementów reklamy i marketingu. Znaczki przekazują jakąś ideę, identyfikują członków określonej społeczności, np. uczestników wycieczki, uczniów danej szkoły, członków klubu sportowego, zwolenników pokoju, miłośników zwierząt.

Uczniowie przynoszą znaczki okolicznościowe, nauczyciel korzysta z własnych zasobów i wspólnie analizują formę znaczków.

Ćwiczenie: Uczniowie projektują okrągłe znaczki o dowolnej tematyce, z zastosowaniem wybranej przez siebie techniki – rysunek, fotomontaż, techniki łączone.

Temat 10: *Projekt banknotu wymyślonego państwa*

Opis zajęć:

Zajęcia rozpoczynamy przekazaniem niezbędnych informacji dotyczących banknotów.

Banknot to pieniądź papierowy emitowany przez centralny bank danego państwa. Banknot posiada dwie strony: przednią stronę banknotu (zwaną awersem) oraz odwrotną stronę banknotu (zwaną rewersem). Przednia strona banknotu zawiera informację pisemną o nazwie banku, który go wyemitował i nominałe banknotu, podpis prezesa banku, głównego skarbnika, numer seryjny oraz jako elementy

dekoracyjne: ornamenty, wizerunek postaci (ważnej dla państwa emitującego banknot), budynku, fauny, flory lub innego motywu kojarzącego się z krajem emitującym dany banknot. Banknoty zawierają szereg zabezpieczeń.

Ćwiczenie: Korzystając z oryginalnego banknotu, fotografii prezentujących banknoty emitowane przez banki różnych państw, z zastosowaniem powyższych wskazówek, każdy uczeń projektuje banknot nieistniejącego państwa, np. Narodowy Bank Zwierząt – 100 tygrysów, Międzynarodowy Bank Kolorów – 500 barw, Kwiatowy Bank Narodowy – 20 Tulipanów. Projekty można realizować za pomocą komputerowego programu graficznego.

I.2. Muzyka i zajęcia artystyczne: muzyczno-teatralne, gimnazjum (III etap edukacyjny, 12/13 – 15/16 lat)

W przypadku twórczości młodzieży bardziej istotny jest proces pracy niż efekty artystyczne. Wykształcone na zajęciach muzyczno-teatralnych cechy i nabyte umiejętności wpływają na rozwój kreatywności w szerokim zakresie: od spostrzeżeń i wyobrażeń po abstrakcyjne konstrukcje myślowe. Zarówno teatr, jak i muzyka wykonywana czy też słuchana pełniły zawsze funkcje edukacyjne. Szczególnie u uczniów zdolnych możemy wykorzystać wyobraźnię, nowe spojrzenie na świat i sztukę, aby stworzyć dzieła, które są w stanie poruszyć umysły i serca młodych widzów. Edukacja przez sztukę stwarza możliwość rozwijania w młodym człowieku wielu istotnych cech: umiejętności formułowania celów, ich perspektywicznego planowania i realizacji, odwagi w podejmowaniu ryzyka intelektualnego, dostrzegania nowych problemów i walki z nimi, zdolności komunikacyjnych, radości z tworzenia i ekspresji twórczej, oryginalnego myślenia, tolerancji dla odmiennych opinii oraz dzieł twórczych. Uczniowie otrzymują gotowe „przepisy” na role społeczne w ich przyszłym życiu oraz są bogatsi o doświadczenia emocjonalne, które poszerzają ich światopogląd. Uczniowie dzięki takim zajęciom są bardziej kreatywni, pomysłowi, aktywni oraz odważni w wypowiadaniu własnych sądów, co wpływa na łatwiejsze funkcjonowanie w życiu prywatnym i zawodowym, bez względu na wybrany zawód.

Na zajęcia muzyczno-teatralne uczniowie przychodzą ze względu na wewnętrzne zainteresowanie sztuką muzyczną i teatralną, potrzebą spędzania w ten sposób czasu wolnego, potrzebą nabywania umiejętności aktorskich, muzycznych i komunikacyjnych, potrzebą poznania swoich możliwości dzięki samoocenie i samowiedzy. Aktywność sceniczna jest w stanie spowodować potrzebne zmiany intelektualne i emocjonalne. Dobre poznanie swoich słabości pomaga łatwiej pogodzić się z krytyką, a sukcesy przyczyniają się do wysokiej samooceny. To bardzo ważny etap na drodze do autokreacji, a znajomość siebie jest warunkiem dobrego przystosowania się do życia w społeczeństwie i skutecznej realizacji swojego potencjału, co jest tak bardzo istotne dla młodego pokolenia.

I.2.1. Zajęcia wokalne dla uczniów gimnazjum

Zajęcia wokalne mają bardzo wiele funkcji poznawczych, kształcących, wychowawczych i użytkowych. Oczywiście osoba prowadząca chór musi nie tylko być dyrygentem, ale przede wszystkim śpiewakiem, który własnym głosem zademonstruje ćwiczenia emisyjne oraz utwory. Nauczyciel musi być „mistrzem” w danej dziedzinie, aby uczniowie mieli dobry przykład wokalny do naśladowania.

Dla osób, które interesują się śpiewem i mają predyspozycje w tym kierunku, będą istotne nie tylko ćwiczenia z emisji głosu i oddechu oraz dykcji, lecz także wiadomości związane z funkcjonowaniem głosu ludzkiego. Sama teoria bez praktyki nie ma sensu w przypadku nauki emisji głosu.

Przy omawianiu poszczególnych zagadnień, np. właściwego oddechu połączanego z podparciem oddechowym, musimy zademonstrować, a następnie powtórzyć wspólnie kilka ćwiczeń oddechowych,

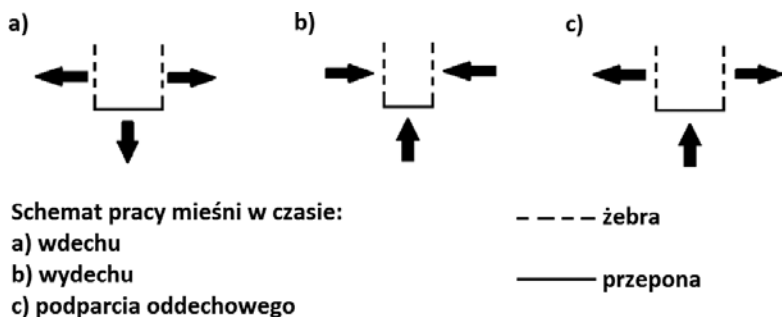
aby uczniowie nie powielali błędów, które niestety są bardzo częste wśród amatorów wokalnych. Niestety przekazanie takiej informacji tylko raz nie wystarczy, nauczyciel na zajęciach z emisji głosu musi uważnie obserwować i reagować na błędy, aby nie dopuścić do wprowadzenia ich w nawyk. Jeżeli chórzysta chce wiedzieć i umieć więcej, należy mu polecić literaturę napisaną łatwym językiem i obejmującą wszystkie zagadnienia dotyczące techniki wokalne, np. *Mówię i śpiewam świadomie* Bogumiły Tarasiewicz (Kraków 2003). Jest to podręcznik, który często odwołuje się do odczuć i wyobraźni czytelnika, aby przekazać ważne informacje.

I.2.1.1. Emisja głosu – wydobywanie głosu podczas mowy lub śpiewu

Nauka emisji głosu obejmuje:

- właściwy oddech przeponą (pokazać typy oddychania i ćwiczenia na właściwy oddech oraz appoggio – podparcie oddechowe)

Ćwiczenia, które pomagają w nauce podparcia oddechowego, to udawanie węża na **sssss**, a następnie energiczne **s-s-s** w rytmie ósemek, które na końcu przechodzą w szesnastki. Możemy też położyć się na ziemi i leżąc na plecach z encyklopedią na brzuchu, wymawiać słowa: „**jedna wrona bez ogona, druga wrona bez ogona, trzecia wrona bez ogona....**”, tak aby policzyć jak najwięcej wron, nie opuszczając encyklopedii pomimo zmniejszenia ilości powietrza. To samo ćwiczenie już bez encyklopedii wykonujemy na stojąco i nadal liczymy wrony.

Ćwiczenia, które pomagają w nauce podparcia oddechowego to udawanie węża na **sssss**, a następnie energiczne **s-s-s** w rytmie ósemek, które na końcu przechodzą w szesnastki. Możemy też położyć się na ziemi i leżąc na plecach z encyklopedią na brzuchu wymawiać słowa: „**jedna wrona bez ogona, druga wrona bez ogona, trzecia wrona bez ogona....**”, tak aby policzyć jak najwięcej wron nie opuszczając encyklopedii pomimo zmniejszenia ilości powietrza. To samo ćwiczenie już bez encyklopedii wykonujemy na stojąco i nadal liczymy wrony.

Ćwiczenia na dobrą dykcję:

Mówimy następujące zdania z korkiem ściskany przednimi zębami:

- „**Ta tapeta tu, tamta tapeta tam**”
- „**W Szczebrzeszynie chrząszcz brzmi w trzcinie**”
- „**Szedł Sasza szosą suchą**”

Następnie podane zdania śpiewamy unisono na 1 dźwięku w dowolnym rytmie na jednym powtarzającym dźwięku:

Voice

Ta - ta - pe - ta tu tam - ta ta - pe - ta tam

Te ćwiczenia dykcyjne również przybliżają dźwięk, czyli wprowadzamy go na tzw. „maskę”.

Ćwiczenia na wyrównanie rejestrów i poszerzenie skali.

Voice

o - be - la - ro - o - o - o - o - o - o - o - o - o - za

- wyrównanie rejestrów (główkowy i piersiowy);
- odpowiednia postawę (bez usztywnień);
- obniżenie krtani w czasie śpiewu (pierwszy etap ziewania), wyobrażenie gorącego ziemniaka w krtani.

Świadomość funkcjonowania własnego głosu jest tak samo ważna jak jego ćwiczenie. Chłopcy między 12. a 16. rokiem życia przechodzą mutację głosu, powodującą zmianę w barwie, brzmieniu i rozpiętości. W tym czasie krtąń powiększa się u chłopców o prawie półtora raza, a u dziewcząt zaledwie o połowę, dlatego też nie ma wielkich różnic pomiędzy głosem dziewczęcym a kobiecym. Głos ludzki jest niezwykle delikatny i narażony na różnego rodzaju przeciążenia, często wynikające z wadliwej postawy. Chrypki, czy też guzki śpiewacze nie należą do rzadkości, zwykle ich przyczyną jest nadmierne przesilenie narządu głosu. Aby żyć w harmonii z własnym głosem, należy o niego dbać poprzez właściwą higienę głosu:

- nie krzyczeć!!! (atak twardy strun głosowych);
- unikać zanieczyszczeń (spalin, dymu tytoniowego, kurzu);
- zadbać o odpowiednią wilgotność i temperaturę pomieszczenia, w których przebywamy;
- nie rozmawiać i nie śpiewać na mrozie, gdyż wtedy powietrze nieograne, nienawilżone i nieoczyszczone przedostaje się prosto do krtani, co w konsekwencji powoduje choroby gardła;
- nie śpiewać i nie mówić podczas choroby gardła;
- często nawilżać struny głosowe wodą niegazowaną, ponieważ herbata, kawa wysuszają struny głosowe;
- raz na kilka miesięcy wzmocnić struny głosowe witaminą A i E;
- dbać o dobrą kondycję fizyczną.

1.2.2. Słuchanie muzyki

Samo słuchanie muzyki wymaga nie tylko wrażliwości słuchowej, ale także umiejętności skupienia uwagi, dlatego jest najtrudniejszą formą w nauczaniu muzyki. Mimo to nie da się jej niczym zastąpić. Koncert, audycja muzyczna czy też nagranie utworu muzycznego na płycie lub wysłuchanie go wraz z obrazem w Internecie jest prezentacją muzyki artystycznej, której dziecko samo nie byłoby w stanie wykonać. Wykonania profesjonalnych muzyków pozwalają ukazać dzieciom bogactwo wyrazu i kolorystykę brzmie-

nia, różnorodność wykonania czy możliwości techniczne instrumentów oraz ich wygląd – budowę. Dzieci młodsze powinny słuchać muzyki w krótkich odcinkach czasu, gdyż ich czas koncentracji jest krótki. Natomiast im starsze dziecko, tym czas słuchania możemy nieco wydłużyć.

Temat: *Jaka to melodia?*

Bardzo lubianą formą słuchania muzyki klasycznej jest zabawa w *Jaka to melodia?* Uczniowie otrzymują 10 utworów, np. z romantyzmu czy klasycyzmu. Tytuły wypisane są na tablicy i w zeszytce. Na początku odgadujemy za pomocą różnych elementów dzieła muzyczne, np. tempo, dynamika, artykulacja dzięki instrumentom, które słyszymy i skojarzeniom, jakie pojawiają się w trakcie słuchania utworów – zazwyczaj dotyczy to muzyki programowej czy ilustracyjnej. Po takim wprowadzeniu robimy konkurs z podziałem na 2 grupy. Grupa, która wygrywa, otrzymuje plusy. Następnie piszemy w zeszytce tzw. odśluch z danych utworów. Słuchamy tylko 30 sekund każdego z utworów i piszemy tytuł. Metoda ta pozwala na szybką naukę literatury muzycznej, która podana w tradycyjny sposób mogłaby wydać się mało atrakcyjna i nieciekawa.

I.2.3. Zajęcia artystyczne: muzyczno-teatralne dla uczniów III etapu edukacyjnego

Temat 1: *Młódzież a patriotyzm*

Cele:

- kształtowanie umiejętności wykorzystywania wiedzy w praktycznym działaniu – przygotowanie przedstawienia muzyczno-teatralnego o odzyskaniu przez Polskę niepodległości;
- kształtowanie postawy patriotycznej;
- rozwój słuchu muzycznego i umiejętności wokalnych;
- przygotowanie do pracy w zespole z podziałem na role;
- poszerzenie wiedzy o polskich tańcach narodowych.

Przebieg zajęć:

Uczniowie tworzą przedstawienie, przydzielają role i zadania, które będą realizować, przygotowując uroczyste obchody rocznicy Odzyskania Niepodległości przez Polskę. Efektem działań jest przedstawienie pokazane społeczności szkolnej w dniu obchodów rocznicy odzyskania niepodległości – 11 listopada.

Temat 2: *Cecyliada*

Cele:

- rozwijanie umiejętności uczniów uzdolnionych muzycznie;
- kształtowanie umiejętności pracy w zespole;
- rozwijanie słuchu muzycznego i umiejętności śpiewu.

Przebieg zajęć:

Uczniowie przygotowują przedstawienie teatralne na temat życia i śmierci św. Cecylii, patronki muzyki, której dzień urodzin przypada na 22 listopada. W ikonografii św. Cecylia przedstawiana jest jako orantka. Późniejsze prezentacje ukazują ją w tunice z palmą męczeńską w dłoni. Czasami gra na organach. Jej atrybutami są: anioł, instrumenty muzyczne – cytra, harfa, lutnia, organy, płonąca lampka, miecz, wieniec z białych i czerwonych róż – oznaczających jej niewinność i męczeństwo. Przedstawienie, występy wokalne

ne i instrumentalne uczniów uzdolnionych muzycznie zostaną zaprezentowane podczas zaplanowanego w kalendarzu imprez szkolnych dnia muzyki nazwanego *Cecyliadą*, 22 listopada.

Cecyliada

Narrator: Cecylia jest jedną z najśłynniejszych męczennic Kościoła Rzymskiego. Według pochodzącego z V w. opisu jej męczeńskiej śmierci Cecylia była dobrze urodzoną Rzymianką. Przyszła na świat na początku III w. Była ponoć olśniewająco piękna. Według starej tradycji z miłości do Chrystusa złożyła ślub czystości, chociaż rodzice obiecali już jej rękę równie dobrze urodzonemu poganinowi Walerianowi. W przeddzień ślubu Cecylia opowiedziała mu o swym postanowieniu i o wierze chrześcijańskiej. Gdy Walerian chciał ujrzeć anioła, który miał stać na straży czystości Cecylii, ta odpowiedziała:

Cecylia: Ty nie znasz prawego Boga; dopóki nie przyjmiesz chrztu, nie będziesz go mógł ujrzeć.

Narrator: W ten sposób pozyskała Waleriana dla Chrystusa. Zaprowadziła go w tajemnicy do papieża św. Urbana I. Ten pouczył Waleriana o prawdach wiary i udzielił mu chrztu. Gdy wrócił do domu Cecylii, ujrzał ją zatopioną w modlitwie, a przy niej stojącego w jasności anioła, który w postaci młodzieńca trzymał w ręku dwa wieńce – z róż i lilii – które włożył na głowę Waleriana i Cecylii. Powiedział przy tym:

Anioł: Te wieńce przez śluby czystości zachowajcie nietknięte, bom je wam od Boga przyniosł.

Narrator: Walerian przyprowadził do papieża także swego brata, Tyburcjusza. On również przyjął chrzest. Gdy wszedł do mieszkania Waleriana, uderzyła go przedziwna woń róż i lilii. Walerian wyjawił mu znaczenie tego zapachu.

Wkrótce potem wybuchło prześladowanie. Skazano na śmierć Waleriana i Tyburcjusza. Kiedy namiestnik – sędzia, Almachiusz, dowiedział się, że Cecylia jest chrześcijanką i że zarówno własny majątek, jak i majątek Waleriana rozdała ubogim, kazał ją aresztować.

Almachiusz: Aresztować ją!!!

Narrator: Żołnierze, oczarowani jej pięknnością, błagali ją, by nie narażała swego młodego życia. Cecylia odpowiedziała jednak:

Cecylia: Nie lękajcie się spełnić nakazu, bowiem moją młodość doczesną zamienicie na wieczną młodość u mego oblubieńca, Chrystusa.

Narrator: Pod wpływem jej odpowiedzi miało nawrócić się 400 żołnierzy, których przyprowadziła do św. Urbana, by udzielił im chrztu. Sędzia, urzeczony jej urodą, błagał ją również, by miała wzgląd na swoją młodość. Gdy Cecylia nie ustępowała, próbował zmusić ją do wyparcia się wiary, stosując męki. Kazał zawiesić ją nad ogniem w łaźni i dusić ją parą. Cecylia zaś cudem Bożym zamiast duszącego dymu czuła orzeźwiający ją powiew wiatru. Rozgniewany namiestnik kazał ją wtedy ściąć mieczem. Kat wszakże na widok tak pięknej i młodej osoby nie miał odwagi jej zabić. Trzy razy ją uderzył, ale nie zdołał pozbawić jej życia. Płynącą z jej szyi krew zebrali ze czcią chrześcijanie jako najcenniejszą relikwię. Po trzech dniach Cecylia oddała Bogu ducha. Ciało św. Cecylii, w nienaruszonym stanie, w pozycji leżącej, lekko pochylone ku ziemi odkryto dopiero w 824 r. w katakumbach św. Kaliksta, a następnie na polecenie papieża św. Paschalisa I złożono w bazylice jej poświęconej na Zatybrzu. Bazylika ta stoi na miejscu, w którym

Cecylia zamieszkała niegdyś ze swym mężem. Wybudowano ją w IV w. Cecylia jest patronką chórzystów, lutników, muzyków, organistów, zespołów wokalnno-muzycznych.

Temat 3: Tradycje – Boże Narodzenie

Cele:

- poszerzenie wiadomości o tradycjach i zwyczajach bożonarodzeniowych w Polsce i innych krajach;
- kształtowanie świadomości dziedzictwa tradycji i kultury narodowej;
- rozwój słuchu muzycznego i umiejętności wokalnych;
- tworzenie własnej aranżacji do wybranej kolędy;
- integracja grupy.

Przebieg zajęć:

Przygotowanie realizacji związanej z tradycją świąt Bożego Narodzenia, w tym opracowanie wokalne i muzyczne kolęd i pastorałek.

Przedstawienie będące podsumowaniem efektów przygotowań uczniowie realizują w szkole oraz w instytucji opieki społecznej, domu dziecka, szpitalu.

II. Charakterystyka rozwoju ucznia szkoły ponadgimnazjalnej (IV etap edukacyjny)

Uczeń zdolniejszy artystycznie łączy kilka typów zdolności⁸⁵:

- **zdolności artystyczne, plastyczne;**
- **zdolności językowe;**
- **zdolności logiczno-matematyczne;**
- **zdolności inter- i intrapersonalne.**

Zajęcia z historii sztuki dają więc możliwość wykorzystania wielu zdolności, a uczeń może przejawiać tylko jedną z nich, która przy odpowiednich metodach, formach pracy z uczniem przyniesie najlepsze rezultaty. Z mnogości cech zdolności wybrane zostały te, które służą w najwyższym stopniu przyswojeniu sobie przez uczniów danego materiału z przedmiotu historia sztuki i wzbogacaniu go.

Uczniowie ze **zdolnościami artystycznymi** stanowią 1% populacji i charakteryzuje ich m.in. energiczna produktywność, wysoki poziom zdolności manualnych, inteligencja ogólna i artystyczna, wysoka wrażliwość wizualna, wrażliwość estetyczna (osąd), twórcza wyobraźnia, szerokie zainteresowania twórcze i wysokie aspiracje w tej dziedzinie.

Uczniowie ze **zdolnościami językowymi** są wrażliwi na słowa, preferują aktywność związaną z czytaniem i pisanem. Uczniowie tacy mają bogate słownictwo, łatwość w budowaniu wypowiedzi poprawnych stylistycznie, są wrażliwi na brzmienie i wielość znaczeń języka, są zainteresowani grą słów, charakteryzuje ich szybkie przyswajanie nowego słownictwa. Mogą przejawiać także talent pisarski.

Zdolności logiczno-matematyczne cechują m.in. sumienność, pracowitość, zorganizowanie, wysoki poziom motywacji i samodzielności, radość odczuwana z realizowania wyzwań poznawczych i zadowo-

⁸⁵ Typy zdolności opisane na podstawie N. Cybis, E. Drop, T. Rowiński, J. Ciecuch, *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych. Raport opracowany dla ORE w ramach projektu „Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym”*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012.

lenie z odczuwanego napięcia emocjonalnego. Uczniowie tacy są skupieni podczas pracy nad zadaniami i odczuwają pozytywny stan emocjonalny w jej trakcie. Dla uczniów uzdolnionych matematycznie szczególnie charakterystyczna jest skłonność do „matematyzowania” otaczających zjawisk – zwracanie uwagi na stosunki wielkościowe (przestrzenne, liczbowe) obecne w przyrodzie i świecie.

Zdolności inter- i intrapersonalne obejmują dostęp do życia uczuciowego i odczuwanych emocji. Zdolność rozróżniania, określania i nazywania emocji odczuwanych przez siebie to **zdolność intrapersonalna**. Daje ona możliwość właściwego kierowania się emocjami (w wielu punktach jest zgodna z inteligencją emocjonalną). **Zdolność interpersonalna** przejawia się w łatwości nawiązywania kontaktów z innymi ludźmi, to umiejętności mediacyjne i komunikatywność.

Warto pochylić się również nad teorią Wiesławy Limont⁸⁶, która wyróżnia trzy modele aktywności w zakresie uzdolnień artystycznych:

- **twórczy;**
- **odtwórczy;**
- **odbiorczy** (inaczej **teoretyczny**).

Wyszczególnienie profilu odbiorczego, czyli teoretycznego, jest koncepcją oryginalną na tle dotychczasowych badań dotyczących zdolności kierunkowych. Osoby prezentujące ten profil są wrażliwymi odbiorcami sztuki wyczulonymi na wartości wizualne, nie muszą być twórcami dzieł wizualnych. Uczeń przedmiotu historia sztuki reprezentować powinien trzeci z modeli zdolności artystycznych – czyli być wrażliwym odbiorcą sztuki.

Metody pracy z uczniem zdolnym na IV etapie edukacyjnym:

- Praca indywidualna;
- Praca w grupach;
- Praca w grupach z liderem;
- Metoda żywych obrazów, metoda dramy;
- Metoda 6 kapeluszy;
- Analiza dzieła sztuki;
- Analiza porównawcza dzieł sztuki;
- Wizualizacja, praca z projektorem;
- Prezentacje multimedialne;
- Portfolio;
- Burza mózgów.

II.1. Wiedza o kulturze – IV etap edukacyjny

Temat 1: Rozpoznajemy tematykę obrazów – wyszukiwanie na przykładach

Cele lekcji:

- usystematyzowanie wiedzy dotyczącej tematyki w malarstwie;
- zapoznanie z nowymi tematami w malarstwie;
- pogłębianie umiejętności opisu i analizy dzieła sztuki.

⁸⁶ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010. Opis pozostałych modeli znajduje się w rozdziale 6.

Na początku lekcji uczniowie przypominają znane im tematy malarskie, np.:

- pejzaż;
- portret;
- malarstwo historyczne;
- malarstwo mitologiczne;
- malarstwo biblijne;
- martwa natura.

Nauczyciel uzupełnia wypowiedzi uczniów, wskazując tematy, np.:

- scena rodzajowa;
- portret zbiorowy;
- akt;
- wedyta;
- nokturn.

Na podstawie prezentowanych przez nauczyciela reprodukcji uczniowie opisują dzieła i przyporządkowują je do określonych tematów. Wskazują charakterystyczne cechy każdego z tematów. Zadaniem lekcji nie jest tylko określanie tematów dzieł, uczniowie zapoznają się również z nowymi pracami, poznają twórczość poszczególnych artystów bądź samodzielnie rozpoznają tytuły prac i ich autorów.

Temat 2: O abstrakcji. Malarstwo przedstawiające i nieprzedstawiające

Cele lekcji:

- zaznajomienie uczniów z malarstwem abstrakcyjnym;
- zapoznanie uczniów z najważniejszymi przedstawicielami malarstwa abstrakcyjnego XX wieku oraz ich dziełami;
- porównanie dzieła abstrakcyjnego z dziełami malarstwa przedstawiającego;
- zadaniem uczniów jest wspólne stworzenie wyjaśnienia słowa abstrakcja (można użyć do pomocy *Słownika terminologicznego sztuk pięknych*).

Część wstępna lekcji zakłada zapoznanie uczniów z przedstawicielami i najważniejszymi dziełami malarstwa abstrakcyjnego XX wieku. Nauczyciel prezentuje klasie przykłady malarstwa przedstawiającego i nieprzedstawiającego i na tej podstawie uczniowie wyszukują cechy abstrakcji w malarstwie. Uczniowie, na podstawie własnych wniosków i za pomocą słownika, stwarzają własną definicję abstrakcji.

Opis ćwiczenia:

Na tablicy nauczyciel zapisuje wybrane z uczniami 3 słowa opisujące odczucia, np. wolność, nienawiść, zdziwienie. Zadaniem uczniów jest na kartce w formacie A4 za pomocą rozdanych pastelii suchych lub mokrych oddanie jednego, wybranego z tablicy przez ucznia słowa. Uczeń, nie podpisując pracy, dołącza swoją pracę do galerii prac wszystkich uczniów klasy, stworzonej na potrzeby lekcji. Uczniowie w prezentowanych w galerii pracach zgadują wybrane słowo. Autorzy danej pracy uzasadniają wybór środków wyrazu artystycznego. Klasa, razem z nauczycielem, ocenia, czy w danej pracy nie zostały użyte elementy przedstawiające i odnoszące się do rzeczywistości.

Uczniowie w zakończeniu lekcji oceniają, czy łatwo tworzyć malarstwo abstrakcyjne.

Po lekcji malarstwa abstrakcyjnego ujawniają się wśród uczniów talenty myślenia abstrakcyjnego, zwłaszcza wśród tych z uczniów, którzy wcześniej nie objawiali talentów artystycznych.

Temat 3: Reklama – retoryka manipulacji

Opis lekcji:

Lekcja wykorzystuje metodę 6 kapeluszy de Bono. Uczniowie, po zapoznaniu się z zasadami obowiązującymi w metodzie 6 kapeluszy, podzieleni zostają na 6 grup (warto tę metodę wykorzystać powtórnie, przy innej lekcji, ze względu na atrakcyjność metody i czas poświęcony zapoznawaniu się z nią na lekcji). Każda z grup reprezentuje jeden z kapeluszy:

1. Kapelusz biały – *Matematyk*, „myślenie faktami i liczbami”, koncentracja na danych i informacjach. Ocenianie informacji lub dostrzeganie ich braku.
2. Kapelusz czerwony – spojrzenie przez pryzmat emocji i uczuć, myślenie intuicyjne, duża rola przeczuć i emocji w oglądzie świata.
3. Kapelusz żółty – *Optymista*, szukanie zalet, korzyści, plusów, mocnych stron. Koncentracja na pozytywach.
4. Kapelusz czarny – *Pesymista*, szukanie wad, minusów, słabych stron. Krytyka, ale konstruktywna, osądzanie, sprawdzanie.
5. Kapelusz zielony – *Marzyciel*, myślenie twórcze, przetwarzanie pomysłów, szukanie rozwiązań alternatywnych.
6. Kapelusz niebieski – *Lider – Przewodnik*, planowanie, organizowanie, porządkowanie i podsumowywanie.

Zadaniem każdej z grup jest ocena prezentowanej przez nauczyciela reklamy obrazkowej z czasopism. Każda z grup przyjmuje postawę przypisaną do danego kapelusza. Dla ucznia zdolnego interpersonalnie lub matematycznie, o szybkim tempie pracy, powinna zostać wyznaczona rola Lidera. Lider – Przewodnik to najtrudniejsza z postaw, wymaga uwagi i umiejętności objęcia całości zagadnienia i podsumowania.

Metoda ujawnia indywidualny sposób patrzenia ucznia na tekst kultury, ale także również oderwać się od niego i przyjąć postawę narzuconą. Nie zaleca się więc uczniom, np. o zdolnościach matematycznych, przydzielania postawy białego kapelusza, lecz raczej przydzielenie postawy zgoła odmiennej – chociażby kapelusza czerwonego.

Lekcja obnaża, poprzez pogłębioną analizę reklamy, mechanizmy manipulacji obecne w świecie reklamy.

Przy powtórным wykorzystaniu tej metody można zmienić podejście i przydzielić kapelusze zgodnie z predyspozycjami uczniów, jedynie warto wybrać zadanie trudniejsze.

Temat 4: Analiza dzieła filmowego – „Męska sprawa” Sławomir Fabicki

Metody pracy:

- burza mózgów;
- analiza dzieła filmowego.

Cele lekcji:

- ćwiczenia w analizie dzieła kultury;
- zapoznanie z formą etiudy filmowej;
- wprowadzenie terminologii dotyczącej filmu;
- określenie planów, kadrów stosownych w filmach;
- podkreślenie roli osób biorących udział przy powstawaniu filmu.

Narzędziem wykorzystanym na lekcji jest jeden z filmów wybranych z *Filmoteki Szkolnej*⁸⁷. *Filmoteka Szkolna* to projekt, którego celem jest wykształcenie pokolenia świadomych, wymagających widzów, które poprzez wyższy poziom potrzeb i oczekiwań oraz większe uczestnictwo w kulturze przyczyni się do rozwoju sztuki filmowej⁸⁸.

Uczniowie, jeszcze przed projekcją filmu, zapisują polecenia pomocnicze, na które w trakcie dyskusji po projekcji udzielane będą odpowiedzi.

Polecenia pomocnicze dotyczące treści filmu:

1. Scharakteryzuj głównego bohatera filmu – Bartka Idczaka.
2. Scharakteryzuj rodziców Bartka Idczaka.
3. Jakie relacje panują w szkole?
4. Jak zachowuje się młodszy brat Bartka, gdy ten jest bity przez ojca?
5. Dlaczego nie została pokazana scena bicia Bartka przez ojca?
6. Jakie relacje łączą chłopców w grupie rówieśniczej?
7. Jaką rolę w filmie odgrywa pies? Kim jest dla głównego bohatera?
8. Odczytaj wymowę ostatniej sceny filmu.

Polecenia pomocnicze dotyczące formy filmu:

1. Czemu służy zastosowanie taśmy czarno-białej przez reżysera?
2. Dlaczego etiuda przypomina dokument?
3. Dlaczego reżyser nadał bohaterowi takie samo imię i nazwisko, jakie nosi młody aktor go odgrywający?
4. Co to jest etiuda filmowa?
5. W jaki sposób dźwięk łączy dwie sceny – scenę bicia Bartka ze sceną na boisku szkolnym. Czemu służy ten zabieg?

Po projekcji filmu, nauczyciel kierując rozmową, pozwala na dyskusję młodzieży. Uczniowie, na podstawie poleceń pomocniczych, charakteryzują bohaterów, oglądane sceny. Określają wymowę scen, łączą informację o formie i treści dzieła, np. uczniowie różnie interpretują wymowę dźwięku towarzyszącego trzaskaniu furtki. Dźwięk ten – zachodzący na poprzednią ze scen – ma oczywiście podnieść dramatyzm sceny. Jako widzowie mamy odnieść wrażenie, że są to dźwięki razów otrzymywanych przez Bartka, a wydawanych przez pas. Młodzież interpretuje ten dźwięk, w połączeniu z faktem niepokazania sceny przemocy – jako zamknięcie problemu w czterech ścianach domu Bartka. Nikt o przemocy wobec chłopca nie wie lub nie chce mówić. Dramat rozgrywa się w domu.

Omówiony film jest oczywiście jednym z wielu wybieranych i omawianych na lekcjach. Należy w trakcie dyskusji czy burzy mózgów zwracać młodzieży uwagę nie tylko na treść dzieła, lecz także podkreślać znaczenie formy jako podstawowego narzędzia odbioru dzieła. Można przed omawianiem filmu rozdzielić pomiędzy uczniów prezentacje pomocne do późniejszego omawiania dzieła filmowego i dotyczące:

- osoby reżysera, jego dotychczasowej twórczości i stylistyki dzieł;
- aktorów występujących w filmie, ich współpracy z tym i innymi reżyserami;

⁸⁷ Projekt *Filmoteka Szkolna*, zrealizowany przez Instytutu Sztuki Filmowej, jest finansowany ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej oraz Polskiego Wydawnictwa Audiowizualnego. Projekt objęty patronatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Bogdana Zdrojewskiego, realizowany w ramach priorytetowego programu edukacji artystycznej MKiDN, zob. <http://www.fimotekaskolna.pl>.

⁸⁸ A. Odorowicz, Dyrektor Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, cyt. za broszurą *Filmoteka Szkolna*.

- muzyki występującej w filmie i jej znaczenia dla wymowy filmu, określenia szczegółowego momentów, w których się pojawia i interpretacji nastroju;
- zdjęć do filmu, roli operatora, wyboru kadrów i planów stosowanych w filmie;
- problematyki poruszanej w filmie;
- gatunku filmowego.

II.2. Historia sztuki – IV etap edukacyjny

II.2.1 Kanon dzieł sztuki

Przykłady dobrych praktyk

Cykl lekcji: *Widzę – zapamiętuję na zawsze*

Celem cyklu lekcji „Widzę – zapamiętuję na zawsze” jest zaznajomienie młodzieży z kanonem dzieł sztuki, zwłaszcza z dziełami malarskimi. Ze względu na ogromną liczbę dzieł, z którymi uczeń zapoznaje się w trakcie programu nauczania historii sztuki, warto wprowadzić element zabawy, która urozmaici i da możliwość zapamiętania większości dzieł. Cykl jest szczególnie atrakcyjny dla „wzrokowców”, ale uczy również każdego z uczniów detalicznego spojrzenia na dzieło.

Celem lekcji jest również utrwalenie podstawowych informacji o dziele: podanie przez ucznia tytułu dzieła (lub kilku tytułów), autora, czasu powstania dzieła (ze względu na potrzeby lekcji i omawiany materiał – dokładnej daty rocznej lub ćwierci wieku), techniki i miejsca, gdzie znajduje się dane dzieło.

1. Układamy puzzle – rozrzucone obrazy.
2. „Znajdź różnice w obrazkach”. Opis patrzenia szczegółowego.
3. Rozpoznajemy obraz po fragmentach.
4. Słuchamy uważnie – znajdujemy obraz.
5. Rozpoznaję ten styl! – wybieramy prace jednego artysty.
6. Żywe obrazy.

Temat 1: *Układamy puzzle – rozrzucone obrazy*

Lekcja ta może być pierwszą z cyklu – wprowadza dzieło, pozwala je wstępnie zapamiętać. Nauczyciel, przygotowując lekcję, tnie kolorowe kserokopie kilkunastu obrazów na kawałki. Uczniowie zostają podzieleni na grupy – zadaniem każdej z grup jest ułożenie z kawałków gotowego obrazu. Gotowe dzieło zostaje przyklejone na kartkę. Tego typu lekcja może być lekcją wprowadzającą do omawiania twórczości danego artysty. W celu utrudnienia zadania można wymieszać kawałki dwóch lub trzech obrazów z sobą, a zadaniem uczniów będzie najpierw oddzielenie od siebie kawałków jednego dzieła (na przykład sugerując się barwą, linią, fakturą obrazu).

Przy tańszych, czarno-białych kserokopiach, możliwe jest przygotowanie dla każdego z uczniów malarskich „puzzli”, a później konieczne jest pokazanie uczniom reprodukcji kolorowej.

Temat 2: „Znajdź różnice w obrazkach”. Opis patrzenia szczegółowego

Lekcja odbywa się z wykorzystaniem projektora. Nauczyciel przygotowuje dwie, sąsiadujące z sobą na slajdzie, reprodukcje. Na jednej z nich dokonuje jednak zmian przy wykorzystaniu programu komputerowego – wyrzuca niektóre elementy, zmienia ich położenie, kolor, wielkość, kształt lub dodaje niektóre elementy. Zadaniem uczniów jest odkrycie różnic (najlepiej podać ich liczbę).

Przy prezentowaniu dzieł należy podkreślić, która z reprodukcji jest oryginalnym dziełem.

Temat 3: Rozpoznajemy obraz po fragmentach

Lekcja ta jest sprawdzianem umiejętności patrzenia szczegółowego na dzieło. Nauczyciel prezentuje fragment obrazu, po którym uczeń rozpoznaje całość dzieła. Wybrany element może zostać powiększony i wskazane jest, aby miał także znaczenie dla wymowy dzieła (np. w obrazie Jana van Eycka „Małżeństwo Arnolfini” mógłby być to jeden z symboli zawartych w obrazie – owoc leżący na parapiecie). Jeśli przy pierwszej z prób uczeń nie jest w stanie odgadnąć obrazu, można zaprezentować kolejny szczegół obrazu (np. 3 możliwości odgadnięcia dzieła). Możliwa jest w ten sposób prezentacja kilku obrazów jednego artysty w celu rozpoznawania szczegółów w obrębie jednego stylu, np. w malarstwie historycznym Jana Matejki.

Temat 4: Słuchamy uważnie – znajdujemy obraz

Lekcja wykorzystuje metodę pracy w parach. Zadaniem jednego z uczniów jest opis obrazu, a drugi z uczniów odnajduje opisywany obraz w kanonie. Zadanie zostaje powtórzone, przy czym uczniowie zamieniają się rolami. Ćwiczenie można kilkakrotnie powtórzyć.

Pierwsze z ćwiczeń może wykonać nauczyciel. Akcentuje on przy tym potrzebę użycia właściwej terminologii oraz poszczególnych etapów opisu dzieła (od ogółu do szczegółu). Zabawę można urozmaicić, np. przez ocenienie zadania przez nauczyciela – po której odpowiedzi uczeń odgadł właściwy obraz i podał jego podstawowe informacje. Zadanie można również utrudnić – wskazując najpierw szczegóły obrazu, a nie najważniejsze cechy jego kompozycji. Możliwe jest również zawężenie opisu dzieła tylko do jego barwy, ekspresji bądź podstawowych środków wyrazu artystycznego.

Temat 5: Rozpoznaję ten styl! – wybieramy prace jednego artysty

Prezentowana lekcja powinna być lekcją podsumowującą omawianie twórczości wybranego artysty, kręgu artystycznego czy kierunku. Poprzez lekcję uczeń utrwala swoją wiedzę na temat stylistyki. Zadaniem uczniów jest wybranie spośród prac prezentowanych przez nauczyciela, tych, które według niego przynależą do określonej grupy, czyli wybranie prac wcześniej omawianego artysty. Warto zdecydować się na przeprowadzenie tego typu lekcji przy podsumowaniu twórczości artystów płodnych, np. Rembrandta czy Jacka Malczewskiego. Uczniowie w ten sposób poznają więcej dzieł danego artysty niż wcześniej omawianych kilka, kilkanaście na lekcji.

Możliwe jest wykorzystanie takiej formy pracy z dziełem do właściwego przyporządkowania dzieł artystom danych kręgów artystycznych lub kierunków, jak rokoko, impresjonizm czy Bractwo Prerafaelickie.

Temat 6: Żywe obrazy

Lekcja *Żywe obrazy* jest oczywiście dobrze znaną nauczycielom lekcją z wykorzystaniem metody dramy. Na tego typu lekcje wybierane zostają obrazy o tematyce rodzajowej, portrety zbiorowe bądź indywidualne. Grupa uczniów pracująca przy jednym z obrazów powinna podzielić się rolami – odgrywającego bohatera bądź bohaterów, kostiumologa, krawca, fryzjera i kosmetyczki. Temat takiej lekcji może stać się odrębnym widowiskiem (w sensie dosłownym – zabawa może przerodzić się w prezentowane w szkole widowisko – galerię obrazów). Wymaga od uczniów starannego przygotowania – strojów, scenografii czy atrybutów. Jest to zabawa czasochłonna, wymaga od biorących w przedstawieniu uczniów zaangażowania, uczy współpracy i wytrwałości.

II.2.2. Poznawanie biografii artysty

Temat 7: *Biografie równoległe – Rubens i Rembrandt*

Celem lekcji jest zaznajomienie uczniów z biografiami artystów. Wyjątkowość lekcji polega na zestawieniu z sobą biografii dwóch artystów, akcentowane zatem są różnice w przebiegu życia i twórczości. Zadaniem uczniów jest uzupełnienie tabeli na podstawie referatów wygłaszanych przez uczniów na lekcji. Lekcję poprzedza zadanie domowe, w którym uczniowie podzieleni wg zadań przygotowują właśnie ww. referaty, np. na tematy:

1. Środowisko życia artysty, charakterystyka państwa, miasta ówczesnego czasu (wskazanie narodowości i lat życia artysty).
2. Czas nauki, nauczyciel, mistrz danego artysty. Określenie inspiracji twórczych.
3. Ważne wydarzenia w życiu artysty, momenty przełomowe.
4. Pierwsze zlecenia, utworzenie własnej pracowni, uczniowie.
5. Najważniejsi zleceniodawcy, mecenas.
6. Państwa, miasta, z którymi związany jest artysta.
7. Podróże.
8. Cechy stylistyczne dzieł.
9. Okresy twórcze – zmiany stylistyczne prac.

Pełne nazwisko artysty	Peter Paul Rubens	Rembrandt Harmensz van Rijn
Lata życia, epoka		
Narodowość		
Nauka, mistrz		
Najważniejsze momenty w życiu artysty		
Pracownia, pierwsze zlecenia, uczniowie		
Zleceniodawcy, mecenas, dwory		
Miasta, państwa, z którymi związany jest artysta		
Podróże		
Cechy stylistyczne dzieł		
Zmiany stylistyczne na przestrzeni życia artysty		
Najważniejsze dzieła		
Muzea, w których znajdują się prace artysty		

Zaprezentowana powyżej tabela nie wyczerpuje oczywiście informacji o biografiach artystów, jest tylko narzędziem porządkującym zdobyty materiał biograficzny. Dopełnieniem lekcji jest wskazanie znaczenia obu artystów dla rozwoju sztuki, pogłębiona analiza i interpretacja ich dzieł, uzupełniająca drogę twórczą artystów.

II.2.3. Analiza formalna dzieła malarskiego

Temat 8: Analiza szczegółowa dzieła malarskiego

Metody pracy:

- analiza dzieła malarskiego;
- karta pracy ucznia.

Cele lekcji:

- doskonalenie umiejętności analizy i interpretacji dzieła sztuki;
- utrwalenie wiadomości o cechach stylistycznych epoki, kierunku czy artysty;
- utrwalenie terminologii dotyczącej analizy dzieła sztuki;
- ćwiczenia w stosowaniu terminologii historyczno-sztucznej.

Lekcja dotycząca analizy dzieła sztuki jest najczęściej stosowaną na zajęciach historii sztuki. Uczeń każdorazową analizą dzieła wzbogaca swój warsztat. Analiza dzieła malarskiego również podlega ciągłemu wzbogacaniu, aż do interpretacji obrazu. Uczniowie pracują z kartami pracy. Ze względu na powtarzalność zadania warto różnicować metody pracy nad nim. Uczniowie mogą pracować w parach, w grupach, w grupach z liderem lub indywidualnie. Po wykonaniu zadania konieczna jest wspólna prezentacja wyników pracy, oceniana przez nauczyciela. Nauczyciel może również poprzez zadawanie pytań nakierowywać uczniów na wnioski. Doskonałym ćwiczeniem jest analiza porównawcza dzieł – wskazuje ona szczególnie odmienności stylistyczne.

Analiza dzieła sztuki może poprzedzać omawianie nowego kierunku lub epoki i poprzez swoje cechy stać się pracą programową. Taką proponowaną pracą jest *Złożenie do grobu* Caravaggio.

KOMPOZYCJA	<ul style="list-style-type: none"> • Pole obrazowe w kształcie prostokąta stojącego (pionowego) • Kompozycja zamknięta, jednak nieznacznie otwierają ją elementy ubioru wychodzące poza ramy obrazu z prawej strony • Kompozycja dynamiczna, przeważają kierunki diagonalne, przecinające się, np. kierunki dłoni i nóg postaci • Dominujący w kompozycji kierunek diagonalny biegnący od górnego prawego rogu do dolnego lewego • Kompozycja zwarta – grupa postaci skupiona nad postacią zmarłego Chrystusa • Układ „wodospadowy”, o rytmicznej kadencji • Diagonal przecina obraz na dwie części • Centrum kompozycji stanowi postać Chrystusa • Centrum kompozycyjne nie jest centrum geometrycznym obrazu
SPOSÓB ODDANIA PRZESTRZENI	<ul style="list-style-type: none"> • Kompozycja jednoplanowa – plan postaci i ciemne, ginące w mroku tło • Zastosowanie perspektywy zbieżnej – płyta grobu • Zastosowanie perspektywy barwnej – pierwszoplanowa czerwień i biel, w tle czerń • Zastosowany modelunek światłocieniowy • Kulisowość w przedstawionej grupie • Zastosowana perspektywa żabia, podwyższona linia horyzontu

ŚWIATŁOCIENIE	<ul style="list-style-type: none"> • Maniera tenebrosa • Niewidoczne źródło światła • Światło sztuczne, punktowe, oświetlające postać Chrystusa • Światło bije od postaci Chrystusa, co podkreśla biel całunu • Najciemniejszym elementem obrazu jest tło
KOLORYSTYKA	<ul style="list-style-type: none"> • Wąska gama barwna, przewaga barw ciepłych • Barwy czyste – czerwień, biel • Barwy złamane – brązy, ugry, siena • Dominującymi kolorami są czerwień, biel i czerń • Występują kontrasty walorowe i dopełnieniowe
EKSPRESJA	<ul style="list-style-type: none"> • Realizm przedstawienia • Dramatyzm • Teatralne gesty postaci • Nastrój powagi i cierpienia widoczny na twarzach • Podstawowym środkiem formalnym, będącym nośnikiem ekspresji, jest mocny modelunek światłocieniowy – maniera tenebrosa
WNIOSKI KOŃCOWE	Dzieło przynależy do stylu barokowego, o czym świadczy dynamiczna kompozycja, teatralność i dramatyzm przedstawienia, zastosowanie mocnego światłocienia, intensywnej kolorystyki oraz dominacji w kompozycji postaci. Cechą stylistyczną artysty jest również obecny obok idealizacji – realizm

II.2.4. Analiza porównawcza dzieł sztuki

Analiza porównawcza dzieł rzeźbiarskich

Temat 9: Dawid. Jeden temat – wiele realizacji

Metody pracy:

- praca indywidualna;
- praca grupowa z liderami;
- analiza dzieła sztuki;
- analiza porównawcza dzieł sztuki.

Lekcja ta może stać się podsumowaniem wiadomości o rzeźbie nowożytniej. Na podstawie analiz omawianych wcześniej dzieł uczniowie uzupełniają informacje o dziełach. Zadaniem uczniów jest rozpoznanie prezentowanych na projektorze ilustracji i uzupełnienie tabeli.

DAWID	Ilustracja 1	Ilustracja 2	Ilustracja 3	Ilustracja 4	Ilustracja 5
Autor	Donatello	Donatello	Andrea del Verrocchio	Michał Anioł	Gianlorenzo Bernini
Czas powstania	1408–1409	1430–1433	1473–1475	1504	1623–1624
Materiał, technika wykonania	marmur	brąz, odlew	brąz, odlew	marmur	marmur
Miejsce, w którym znajduje się rzeźba	Museo Nazionale del Bargello, Florencja	Museo Nazionale del Bargello, Florencja	Museo Nazionale del Bargello, Florencja	Galleria dell'Accademia, Florencja	Galeria Borghese, Rzym

Po uzupełnieniu tabeli uczniowie zostają podzieleni na 5 grup, odpowiednio do każdego z dzieł. W grupie nauczyciel wyznacza Lidera – ucznia, który najlepiej zbierze materiał przeanalizowany przez grupę.

Zadaniem lidera jest również na etapie analizy porównawczej wszystkich dzieł określanie podobieństw i różnic w poszczególnych dziełach, z wykorzystaniem wiedzy na temat dzieła analizowanego przez własną grupę.

DAWID	Ilustracja 1	Ilustracja 2	Ilustracja 3	Ilustracja 4	Ilustracja 5
Kompozycja <ul style="list-style-type: none"> • kierunki (wertykalne, horyzontalne, diagonalne) • kompozycja symetryczna czy asymetryczna • kompozycja statyczna czy dynamiczna • kompozycja zwarta czy luźna • kompozycja otwarta czy zamknięta 					
Ekspresja <ul style="list-style-type: none"> • mimika postaci • gesty postaci • faktura materiału 					

Uczeń po przeprowadzonej lekcji potrafi dokonać analizy dzieła rzeźbiarskiego, dokonuje również analizy porównawczej dzieł rzeźbiarskich, utrwała informacje o konkretnych dziełach sztuki.

Analiza porównawcza dzieł malarskich

Temat 10: *Ideał kobiecości – analiza porównawcza dzieł malarskich*

Metody pracy:

- analiza dzieła malarskiego;
- analiza porównawcza dzieł sztuki;
- praca indywidualna;
- praca w parach.

Jest to kolejna propozycja na lekcję prezentującą naraz kilka dzieł sztuki, ich analizę i porównanie. Zadaniem uczniów jest uzupełnienie do zeszytu informacji w pierwszej tabeli na podstawie dostępnych na lekcji materiałów. Kolejnym krokiem jest praca uczniów w parach; dokonują oni analizy porównawczej dzieł, a następnie wnioski z ćwiczenia prezentowane są w klasie i wpisywane do drugiej tabeli. Zadaniem nauczyciela jest koordynowanie postępów w analizie; nauczyciel wskazuje wpływ prac poprzedników na wygląd i wymowę pracy danego artysty.

Dzieło	Ilustracja 1	Ilustracja 2	Ilustracja 3	Ilustracja 4
Tytuł	<i>Śpiąca Wenus</i>	<i>Wenus z Urbino</i>	<i>Wenus z Amorem i organistą</i>	<i>Olimpia</i>
Autor	Giorgione	Tycjan	Tycjan	Edouard Manet
Czas powstania	ok. 1510 r.	1538 r.	1548 r.	1863 r.
Miejsce, gdzie dzieło się znajduje	Gemäldegalerie, Drezno	Galeria degli Uffizi, Florencja	Prado, Madryt	Muzeum Orsay, Paryż

	Podobieństwa	Różnice
Kompozycja		
Sposób oddania przestrzeni		
Kolorystyka		
Światłocień		
Ekspresja		

II.2.5. Poznawanie technik malarskich i technik graficznych

Temat 11: Techniki malarskie i graficzne

Cele lekcji:

- zapoznanie z technikami malarskimi;
- zapoznanie z technikami graficznymi;
- ćwiczenie umiejętności określania cech i właściwości danych technik.

Opis lekcji:

Lekcję poprzedza zadanie domowe, którego celem jest zdefiniowanie wybranych technik malarskich i graficznych. Uczniowie potrafią już zdefiniować, czym są malarstwo i grafika oraz określić między nimi różnicę.

Do podanych technik uczniowie dopasowują z rozsypanki odpowiednie cechy i właściwości:

farba tworzy cienką przezroczystą warstwę, przez którą przebija podłoże; spoiwem jest wosk pszczeli; malowidło maluje się częściami – tzw. *giornata*; technika doskonała do malowania pejzaży; w technice tej wykonane są portrety trumienne z El Fajum; inaczej *buon fresco* lub *al fresco*; farba wcierana w podłoże; spoiwem w technice jest olej lniany; technika monumentalna; kolory w tej technice są jasne, delikatne, miękko się przenikają; farba wodna o spoiwie rozpuszczalnym w wodzie; technika trwała stosowana do dekoracji architektury; nieprzezroczysta farba wodna z domieszką kredy lub bieli; układanie wzoru z drobnych, barwnych kamieni, szkła, ceramiki; technika trwała, o intensywnych kolorach; technika stosowana do wydobycia światła w akwareli; malowana na mokrym tynku; nakładana szpachlami ogrzewanymi lub na gorąco pędzlami; spoiwo przygotowane z jaj lub żółtka jaja, najpospolitsza technika stosowana do końca XV wieku; w technice można nanosić poprawki; farba uformowana w cienkie, miękkie pałeczki pigmentów; technika pośrednia między rysunkiem a malarstwem; technika zarzucona w średniowieczu

Techniki malarskie	Cechy, właściwości
Enkaustyka	
Fresk	
Mozaika	
Tempera	
Olejna	
Pastel	
Akwarela	
Gwaz	

technika druku wypukłego; technika druku wklęsłego; technika druku płaskiego; technika druku wklęsłego; technika druku wypukłego; technika druku wklęsłego; na płycie trawione są kreski; na płycie trawione są płaszczyzny; rysunek wykonuje się na kamieniu; rycinę uzyskuje się przez odbijanie wytrawionego rysunku na płycie miedzianej; rysunek wycina się w linoleum dłutkami; technikę tę charakteryzuje cienka, sucha, ostro zakończona kreska; pełniła funkcję ilustracji książkowych; pełniła funkcję ilustracji książkowych; na matrycę nanosi się rysunek i wycina się tło dłutkami;

Techniki graficzne	Cechy, właściwości
Drzeworyt	
Miedzioryt	
Akwaforta	
Akwatinta	
Litografia	
Linoryt	

II.2.6. Ikonografia

Temat 12: Ikonografia mitologiczna

Metody pracy:

- analiza dzieła sztuki;
- analiza porównawcza dzieł sztuki.

Cele lekcji:

- zapoznanie z ikonografią mitologiczną na podstawie tematów mitologicznych; na końcu wstawić kropkę w malarstwie.

Znajomość ikonografii mitologicznej i biblijnej jest konieczna w programie nauczania historii sztuki; jedną z propozycji na realizację takich zajęć jest lekcja łącząca analizę dzieła sztuki z jego interpretacją, odczytaniem historii mitologicznej zobrazowanej w dziele. Jest to lekcja skierowana do ucznia zainteresowanego kulturą antyku, mitologią antyczną oraz jej wpływem na kulturę nowożytną. Uczeń na podstawie interpretacji prezentowanych dzieł poznaje i utrzuca postaci i historie mitologiczne. Uczniowie na podstawie materiałów dostępnych na lekcji: podręczników, słowników mitów, mitologii, albumów o sztuce oraz internetu – wyszukują informacje o postaciach oraz historiach na przedstawionych obrazach. Celem lekcji jest również dostrzeżenie podobieństw i różnic w przedstawieniach malarskich:

1. Correggio, *Wenus, Amor i satyr*, 1528
2. Coreggio, *Io*, 1531–1532
3. Correggio, *Porwanie Ganimedesa*, 1531–1532
4. Correggio, *Danae*, 1531–1532
5. Tycjan, *Danae*, 1554
6. Jacopo Tintoretto, *Danae*, ok.1570
7. Tycjan, *Bachus i Ariadna*, 1522–1523
8. Veronese, *Wenus i śpiący Adonis*, 1580

Correggio, Wenus, Amor i satyr	Wenus	Amor	satyr
Historia przedstawiona w obrazie			

Correggio Io	Io	Jupiter
Historia przedstawiona w obrazie		

Correggio, Porwanie Ganimedesa	Ganimedes	Jowisz
Historia przedstawiona w obrazie		

Correggio, Danae ; Jacopo	Danae	Zeus
Historia przedstawiona w obrazie		

Tintoretto, Danae ; Tycjan, Danae	Danae	Zeus
Historia przedstawiona w obrazie		

Tycjan, Bachus i Ariadna	Bachus	Ariadna
Historia przedstawiona w obrazie		

Veronese, Wenus i śpiący Adonis	Wenus	Adonis
Historia przedstawiona w obrazie		

II.2.7. Analiza dzieła architektonicznego

Temat 13: Analiza dzieła architektonicznego – terminologia

Cele lekcji:

- właściwe przyporządkowanie elementów architektonicznych w budowli;
- ćwiczenia w odczytywaniu planów;
- ćwiczenia w analizie kompozycji i bryły budowli;
- utrwalenie wiadomości o terminach architektonicznych;
- określenie funkcji poszczególnych elementów architektonicznych.

Opis lekcji:

Jest to jedna z cyklu lekcji, których zadaniem są ćwiczenia w odczytywaniu planów, brył i widoków budowli. Najlepsze efekty na lekcjach dotyczących architektury osiągają uczniowie o zdolnościach logiczno-matematycznych. Zadaniem uczniów jest właściwe określenie cech danego elementu architektonicznego oraz właściwe umieszczenie go na rysunku.

Elementy architektoniczne do zdefiniowania:

Nawa główna – Nawa boczna – Transept – Prezbiterium – Apsyda – Łuk przyporowy – Zwornik – Wspornik – Rzygacz – Wimperga – Maswerk – Rozeta – Służka – Sklepienie – Empora – Tryforium – Fiala – Przęsło

Po zdefiniowaniu elementów architektonicznych, uczniowie nanoszą ich nazwy w odpowiednie miejsce na planie, bryle i widoku wnętrza kościoła.

Temat 14: Rysujemy plan – słuchamy uważnie

Metoda pracy:

- praca w parach.

Cele lekcji:

- ćwiczenia w rysowaniu planów;
- ćwiczenie umiejętności analizy planów;
- ćwiczenie analizy dzieła architektonicznego.

W trakcie lekcji wykorzystane mogą być zdolności logiczno-matematyczne, artystyczne i interpersonalne uczniów. Uczniowie pracują w parach – jeden z uczniów opisuje znajdujący się przed nim plan budowli, drugi z uczniów na podstawie informacji z opisu rysuje plan budowli. Po zakończonym zadaniu uczniowie porównują oryginał z rysunkiem, omawiają ewentualne błędy.

Zadanie doskonale ilustruje umiejętności uczniów w analizie dzieła architektonicznego, jednocześnie uczy wykonywania rysunków planów budowli. Znajomość terminologii z dziedziny architektury okazuje się niezbędną przy wykonaniu tego zadania. Uczniowie więc po jego wykonaniu dokonują samooceny swoich umiejętności.

II.2.8. Lekcja powtórzeniowa – przygotowanie do matury z historii sztuki

Temat 15: *Uzupełniamy luki w tekście – lekcja powtórzeniowa*

Lekcja jest jedną z wielu propozycji na lekcję powtórzeniową. Celem jej jest utrwalenie zdobytych przez ucznia wiadomości.

Przykłady:

1.

..... był twórcą najsłynniejszych fresków w Kaplicy Sykstyńskiej w .....
 Freski sklepienia kaplicy powstawały pomiędzy ..... a ..... rokiem. Ścianę ołtarzową Kaplicy Sykstyńskiej artysta namalował między ..... a ..... rokiem. Przedstawia ona scenę ..... . Artysta jednak jest przede wszystkim ....., o czym świadczą takie dzieła, jak Dawid z ..... roku, czy prace w Kaplicy Medyceuszy przy kościele ..... w ..... . Dawid eksponowany jest w .....

2.

..... zwany inaczej Ołtarzem Gandawskim, od miejsca, gdzie się znajduje, czyli ..... w Gandawie namalowany został przez braci ..... i ..... . Powstał on w roku ..... i namalowany został w technice ..... na ..... . Kolejnym obrazem namalowanym w tej technice jest obraz *Portret małżonków Arnolfinich* z roku ..... Ten obraz przypisuje się tylko jednemu z braci ..... . Obraz dziś eksponowany jest w .....

3.

Obraz *Śniadanie na trawie* wystawiony został po raz pierwszy na tzw. .... w ..... roku przez Eduarda Manet. Obraz ten pod względem tematu wzorowany jest na obrazie z 1576 roku ..... namalowanym przez ..... . Kolejnym obrazem inspirowanym sztuką włoską był obraz *Olimpia*, u którego źródła był obraz Tycjana ..... . *Rozstrzelanie cesarza Maksymiliana* przywołuje zaś obraz ..... hiszpańskiego malarza .....

Temat 16: *Dopasujemy elementy układanki – lekcja powtórzeniowa*

To kolejna propozycja na lekcję powtórzeniową i wzbogacanie przez uczniów umiejętności korzystania ze zdobytych informacji. Może dotyczyć dowolnego materiału z historii sztuki, który należy utrwalić i powtórzyć z młodzieżą; poniżej kilka z propozycji.

Ćwiczenie 1. Uzupełnij tabelę, wykorzystując wymienione pomoce.

Gustaw Klimt, Jacques-Louis David, Paolo Ucello

Przysięga Horacjuszy; W pracowni artysty, czyli alegoria malarstwa

Kunsthistorisches Museum, Wiedeń; Österreichische Galerie, Wiedeń; Santa Maria del Fiore, Florencja;

Dzieło	Autor	Miejsce, gdzie znajduje się dzieło
		Luwr, Paryż
<i>Pomnik konny sir Johna Hawkwooda</i>		
<i>Pocałunek</i>		
	Jan Vermeer van Delft	

Ćwiczenie 2. Uzupełnij tabelę o brakujące elementy.

Dzieło	Autor	Technika wykonania	Miejsce, gdzie znajduje się dzieło
<i>Ekstaza świętej Teresy</i>			
<i>Stańczyk</i>			
<i>Impresja – wschód słońca</i>			
<i>Bóg Ojciec – Stań się!</i>			
<i>Szkoła ateńska</i>			

Ćwiczenie 3. Uzupełnij tabelę, wskazując autora i zleceniodawcę wymienionego dzieła.

Dzieło	Autor	Zleceniodawca
<i>Kaplica Medyceuszy</i>		
<i>Las Meninas</i>		
<i>Baldachim nad grobem świętego Piotra w Bazylice św. Piotra w Watykanie</i>		

Propozycją pracy dla nauczycieli jest autorski program nauczania dla przedmiotu historia sztuki w zakresie rozszerzonym dla IV etapu edukacyjnego *Obrazując słowo* opublikowany na stronie Ośrodka Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl⁸⁹. Program zdobył pierwszą nagrodę w konkursie na modelowe programy nauczania zgodne z podstawą programową kształcenia ogólnego.

Konkurs był organizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie w ramach projektów systemowych „Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół ze szczególnym uwzględnieniem II i IV etapu edukacyjnego” oraz przez portal „Scholaris – portal wiedzy dla nauczycieli” i współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

⁸⁹ <http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/doccontent?id=521&from=&dirids=1>, dostęp z dnia 5.09.2014.

Autor programu zaleca podążanie tropem jednego z kluczowych sformułowań na temat sztuki, jakim były słowa Horacego: **ut pictura poesis (poezja jak obraz)**, które wyznaczają perspektywę nieustannego przenikania się sztuk wizualnych i literatury. Efektem tego było stworzenie w epoce baroku koncepcji **Gesamtkunstwerk (całościowego dzieła sztuki)**, łączącego w sobie elementy architektury, rzeźby, malarstwa, literatury i muzyki. Próba nauczania historii sztuki – fenomenu, który zawiera aspekty tak wielu form aktywności kulturowej – wymaga niewątpliwie szerokiej perspektywy badawczej i edukacyjnej. Stąd zaleca się w programie kształtowanie w uczniach otwartych umysłów i wrażliwości estetycznej, w pierwszej kolejności przez obcowanie z dużą ilością dzieł artystycznych.

Równie ważne w zaproponowanym schemacie kształcenia jest wykorzystywanie zróżnicowanych form refleksji nad dziejami sztuki, w postaci dzieł literackich, filmów, audycji radiowych. Matura z historii sztuki jest dla młodzieży jedną z trudniejszych matur. Wymaga więc od nauczyciela i ucznia systematyczności w pracy, porządkowania wiedzy, zaangażowania z obu stron. Dodatkowo ogrom materiału do zrealizowania, wielość epok, kierunków, stylów, artystów, dzieł, dziedzin, dyscyplin, technik, bogactwo ikonografii, ornamentów, elementów architektonicznych i innych często zniechęca młodzież do opanowania wiedzy.

Ważna zatem jest osoba nauczyciela jako tego, który sprawuje opiekę i kontrolę nad postępami ucznia w zdobywaniu wiedzy i umiejętności. Zniechęcenie uczniów rodzi się najczęściej w zetknięciu wyobrażeń o nauce historii sztuki, które wynieśli po „artystycznych” zajęciach plastyki ze szkoły podstawowej i gimnazjalnej, z rzeczywistością nauki w liceum i bardzo konkretnymi wymaganiami nauczyciela. Bardzo pomocnym w tej sytuacji okazuje się odpowiedni dobór materiałów dydaktycznych wykorzystanych w trakcie zajęć, przygotowywanie pomocy dydaktycznych dla uczniów, skonkretyzowane wymagań względem przygotowania się ucznia do zajęć i na sprawdziany, ciągle powtarzanie materiału i systematyczność oceniania. Dodatkowo ważną rzeczą jest wybór strategii, metod, form pracy w trakcie zajęć. Nauczyciel musi wyważyć pomiędzy tym, co na lekcjach będzie powtarzalne, a tym, co nowatorskie, dające możliwość zaangażowania, pobudzenia, a nawet zabawy.

Materiał nauczania został przedstawiony w sposób linearny – zagadnienia w nim prezentowane są w sposób chronologiczny, epokami, stylami i kierunkami. Układ taki jest niezbędny do tego, aby uczeń dostrzegł następstwo epok, wynikanie tendencji jednych z drugich, dostrzegł wpływ, jaki okresy na siebie wywierają. Dodatkowo przy tak ogromnym materiale, jaki ogarnąć musi uczeń, ma on możliwość uporządkowania wiedzy i sporządzenia dostosowanych do siebie notatek i materiałów przygotowujących do matury. Zakres merytoryczny przedstawionego programu obejmuje wydarzenia od pradziejów do sztuki najnowszej, dodatkowo zawiera wprowadzenie do historii sztuki omawiające dziedziny sztuk plastycznych, techniki plastyczne oraz analizę formalną dzieła sztuki.

II.3. Historia muzyki – IV etap edukacyjny

Uczeń, który interesuje się historią muzyki, musi posiadać ogromną wiedzę teoretyczną, umiejętności analizy dzieł kultury, której uczy się nie tylko w szkole, lecz także na przeróżnych koncertach muzyki poważnej i rozrywkowej, wystawach, warsztatach i festiwalach muzycznych.

Propozycją dla nauczycieli w zakresie realizacji podstawy programowej z historii muzyki na IV etapie edukacyjnym jest program nauczania historii muzyki *Od harmonii do eksperymentu* opublikowany na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji, www.ore.edu.pl⁹⁰. Program uzyskał nagrodę w konkursie na modelowe programy nauczania zgodne z nową podstawą programową kształcenia ogólnego.

Konkurs był organizowany przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie w ramach projektów systemowych *Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół ze szcze-*

⁹⁰ <http://www.bc.ore.edu.pl/dlibra/doccontent?id=295&from=&dirids=1>, dostęp z dnia 5.09.2014.

gólnym uwzględnieniem II i IV etapu edukacyjnego oraz Scholaris – portal wiedzy dla nauczycieli współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Zainteresowania ucznia, który chce zdawać historię muzyki na egzaminie maturalnym, powinny wykraczać poza program szkolny. Uczniowie interesujący się sztuką mogą na przykład wziąć udział w ogólnopolskiej **Olimpiadzie Artystycznej** w Oranżerii Muzeum Pałacu w Wilanowie. Konkurs ten organizowany jest od 1976 r. przez Muzeum Narodowe w Warszawie, a od 2004 r. przez Stowarzyszenie Przyjaciół Olimpiady Artystycznej, finansowany dzięki dotacji Ministerstwa Edukacji Narodowej. Konkurs prowadzony jest w dwóch sekcjach: plastyki (historia sztuki) i muzyki (historia muzyki). Olimpiada Artystyczna jest adresowana do uczniów szkół ponadgimnazjalnych kończących się egzaminem maturalnym.

Temat 1: Stanisław Moniuszko i jego twórczość

Tok lekcji:

Informacja o kompozytorze i stworzenie notatki z lekcji: *Stanisław Moniuszko – wybitny polski kompozytor, pianista, pedagog, ale przede wszystkim patriota. W 1965 roku przed gmachem Opery Narodowej w Warszawie odsłonięto pomnik Stanisława Moniuszki. Stefan Śledziński – wybitny polski muzyk i pedagog – tak powiedział o Stanisławie Moniuszce: „Nawet gdybyśmy ten pomnik zbudowali ze szczerego złota to i tak by to było niewspółmierne do zasług Moniuszki w odniesieniu do kultury polskiej”.*

*W swojej twórczości np. operach narodowych **Halka**, **Straszny Dwór** czy też w zbiorze pieśni **Śpiewniki Domowe**, Moniuszko nawiązywał do wydarzeń historycznych, przedstawiał folklor polski i zwyczaje, przez co krzepił ducha narodowego Polaków. Moniuszko o swoim zbiorze pieśni wyraził się następująco:*

„Z każdej strony objają się o uszy powszechne narzekania na niedostatek śpiewu domowego; chociaż, prawdę mówiąc, nie można o to obwiniać artystów z profesji [...]. Śpiewnik mój zawiera bądźże zbiór śpiewów na jeden głos z towarzyszeniem fortepianu. Wiersze starałem się wybrać z najlepszych narodowych poetów, [...] będąc tego przekonania, że te utwory poetyczne najwięcej w sobie charakteru i barwy krajowej okazywały. [...] Pod wpływem takiego natchnienia układane śpiewy moje, chociaż mieszczące w sobie różnego rodzaju muzykę, dążność i charakter mają jednak krajowy”.

Następnie uczniowie słuchają kilku utworów Stanisława Moniuszki, opisują ich treść śpiewaną, rodzaj głosu, który wykonuje utwór oraz rytmy w niektórych utworach, a następnie piszą odsłuch:

1. Aria Miecznika z opery *Straszny Dwór* (baryton) rytm poloneza
2. Aria Skołuby z opery *Straszny Dwór* (bas)
3. Mazur z opery *Straszny Dwór* (chór i orkiestra) rytm mazura
4. Mazur z opery *Halka* (orkiestra)
5. Duet *Lanie wosku* z opery *Straszny Dwór* (alt, sopran i chór żeński)
6. Aria *Cisza dokoła* z opery *Straszny Dwór* (tenor)
7. Pieśń *Prząśniczka* (sopran)
8. Pieśń *Krakowiaczek* (baryton)
9. Pieśń *Pieśń wieczorna* (mezzosopran)
10. Pieśń *Złota rybka* (sopran).

W dalszej części lekcji uczniowie opowiadają, jaką ideę realizował Moniuszko w swojej twórczości :

- stworzenie narodowego repertuaru pieśni w „Śpiewnikach Domowych”;
- rozwój kultury śpiewu „domowego” i narodowego;
- podniesienie poziomu śpiewu „domowego”;

- podtrzymywanie kultury języka polskiego poprzez popularyzację poezji najlepszych pisarzy polskich;
- krzepienie ducha narodowego Polaków poprzez użyte stroje, tańce narodowe, scenografię, libretto opisujące życie Polaków oraz ich cechy patriotyczne.

Środki użyte przez Moniuszkę do realizacji tych idei:

- wykorzystywanie rytmiki tańców narodowych;
- inspirowanie melodyki utworów melodyką pieśni ludowych;
- podkreślanie treści wierszy muzyką;
- przejrzysta, prosta faktura utworów w pieśniach;
- w pieśniach obsada (głos z fortepianem) pozwalająca na wykonywanie ich w domu;
- stroje narodowe, np. szlacheckie (wspólne opisanie części stroju szlacheckiego).

Na zakończenie lekcji wszyscy uczniowie mogą odtąńczyć poloneza.

Temat 2: Muzyka filmowa

Wprowadzenie dotyczy filmu niemego, pierwszy pokaz kinematografu braci Augusta i Ludwika Lumière miał miejsce w 1895 r.

Podczas projekcji filmów niemych grali taperzy-pianiści, którzy improwizowali na żywo, potęgując napięcie widza lub też wzruszając do łez. Ich zadaniem było ilustrowanie muzyką tego, co działo się na ekranie i zagłuszanie głośniego terkotu projektora.

W miarę rozwoju kinematografii największe wytwórnie filmowe zaczęły utrzymywać własne orkiestry symfoniczne. Pierwszym kompozytorem, który napisał muzykę specjalnie do filmu był Camille Saint-Saens, a po nim Arthur Honneger, Siergiej Prokofiew czy Dmitrij Szostakowicz. Obecnie najbardziej znanymi twórcami muzyki filmowej są: Ennio Morricone, John Williams, a w Polsce Zbigniew Preisner, Krzesimir Dębski czy Wojciech Kilar. Wśród kompozytorów polskich największym dorobkiem w dziedzinie muzyki filmowej szczycił się Wojciech Kilar, który współpracował z najwybitniejszymi reżyserami naszych czasów, np. Andrzejem Wajdą, Romanem Polańskim czy Krzysztofem Zanussi.

Po części teoretycznej uczniowie oglądają fragmenty filmów ze zwróceniem szczególnej uwagi na muzykę, która tam występuje, np. fragmenty filmów niemych ze strony <http://www.historiasztuki.com.pl/strony/015-00-02-FILM-SILENT.html>, np. „Marzyciel” J.A.P. Kaczmarka, gdzie zagrał znany polski pianista jazzowy Leszek Możdżer.

Zadanie do domu:

Uczeń ma za zadanie nagrać samodzielnie krótki, 5 minutowy film, np. wędrowka po lesie, czy też historię wymyślonych przez siebie bohaterów, a następnie podłożyć pasującą ścieżkę dźwiękową w postaci istniejącej już kompozycji czy też stworzonego samodzielnie utworu muzycznego.

Temat 3: Muzyka konkretna

Cele lekcji:

Uczeń

- zna pojęcie muzyki konkretnej;
- poznał przedstawicieli (kompozytorów) muzyki konkretnej;
- wie, jak stworzyć dzieło oparte na muzyce konkretnej.

Metody pracy:

- podająca – pogadanka;
- problemowo-twórcza;
- percepcja muzyki;
- analityczno-percepcyjna.

Środki dydaktyczne: nagrania CD lub możliwość odtworzenia w internecie muzyki konkretnej, odtwarzacz CD lub komputer, zeszyt, dyktafon.

Tok lekcji:

Część wprowadzająca:

1. Omawiamy pojęcie muzyki konkretnej, czyli kierunku w sztuce współczesnej, gdzie oprócz dźwięków instrumentów, wykorzystuje się odgłosy fabryczne, dźwięki towarzyszące ruchowi ulicznemu, odgłosy ludzkie. Montaż dzieła należy do twórcy.

Muzyka konkretna występuje w czystej formie lub łączona jest z muzyką instrumentalną, wokalną albo elektroniczną. Do tego nurtu zalicza się m.in. takich kompozytorów, jak: Pierre Henry, Frank Zappa, Bernard Parmegiani.

Pierwszą kompozycją z nurtu muzyki konkretnej był utwór „*Cinq études de bruits*” skomponowany w roku 1948 przez Pierre’a Schaeffera. W roku 1951 Pierre Henry skomponował „*Wariacje na drzwi i westchnienie*”. W roku 1954 Hugh Le Caine skomponował „*Dripsody*” (ang. drip – kapać), w którym jedynym źródłem dźwięku było kapanie wody.

Część główna:

2. Słuchamy przykładów muzycznych muzyki konkretnej:

Pierre Schaeffer – „*Études de bruits*”

Pierre Schaeffer – „*Cinq études de bruits*”

Hugh Le Caine – „*Dripsody*”.

3. Tworzenie muzyki konkretnej przez uczniów:

Zadanie dla uczniów do samodzielnego wykonania na następne zajęcia to 5 minutowy „Spacer dźwiękowy”, który składa się z kilku połączonych ze sobą nagrań odgłosów, np. muczenie krowy, szelest płynącego strumienia, następnie odgłos dzwonu kościelnego, a za chwilę odgłos jadącego tramwaju, pociągu, windy. Wszystkie te odgłosy pozwalają nam przenieść się w miejsca, które odwiedził twórca. Są to spacer oparte na skoncentrowanym słuchaniu przy wykluczeniu zmysłu wzroku. Stosowanie owych praktyk powinno wspomóc naszą kulturę słuchową i wyczulić nas na audialną estetykę miejsc, w których przebywamy. Jest to sposób walki z percepcją pasywną⁹¹.

Muzyki konkretnej według Pierre’a Schaeffera nie trzeba koncytować (zastanawiać się nad nią, obmyślać); jest to naturalny materiał dźwiękowy, który należy zmontować we własny sposób. Ten rodzaj pracy jest dla ucznia ciekawy zarówno w czasie myślenia, tworzenia, jak i odtwarzania dzieła. Zabawa w kompozytora może być doskonałą formą ćwiczenia wyobraźni, obserwacji, ale również może pozytywnie wpłynąć na pogłębienie poczucia własnej wartości. Uczeń – twórca wymyśla tytuł dla swojego dzieła i prezentuje go na zajęciach.

⁹¹ Jak to ujmuje, przywołując słowa R. Murray’a Schafera, S. Biernat, *Czyszczenie uszu*, „Miasto i obywatele”, 2009, nr 13-14, <http://kulturaenter.pl/czyszczenie-uszu/2009/10/>, stan z dnia 15.12.2013: „*Słuchanie odbywa się ciągle, czy tego chcemy, czy nie, ale posiadanie uszu nie gwarantuje jeszcze jego skuteczności*”.

Część podsumowująca:

Uczniowie opisują własnymi słowami, czym jest muzyka konkretna oraz jakich głosów z otoczenia możemy użyć do stworzenia własnego dzieła.

II.3. Zajęcia artystyczne: muzyczno-teatralne dla uczniów IV etapu edukacyjnego

Realizacja przedmiotu zajęcia artystyczne w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej stwarza szansę dla nauczyciela na przygotowanie programu, który będzie odpowiedzią na potrzeby i zainteresowania uczniów, z którymi pracuje.

Poniżej przedstawiono program zajęć muzyczno-teatralnych, który można zaproponować wszystkim uczniom. Zadania zaproponowane w programie pozwalają na realizację pasji uczniom uzdolnionym muzycznie, wokalnie, aktorsko i tanecznie. Jednocześnie „wpisują” się w kalendarz szkolnych imprez okolicznościowych. Realizacje uczniowskie mają więc zawsze szansę na prezentację szkolnej społeczności.

Głównym założeniem programu zajęć muzyczno-teatralnych jest praktyczna realizacja różnorodnych zadań związanych z muzyką, tańcem, teatrem, filmem oraz dramą.

Zgodnie z zaleceniami podstawy programowej realizacja programu przewiduje wykorzystanie w ćwiczeniach mediów: technologii informacyjno-komunikacyjnej, nagrań, projektów multimedialnych.

W edukacji muzyczno-teatralnej bardzo istotny jest bezpośredni kontakt z dziełem sztuki poprzez działanie i kształtowanie umiejętności twórczych uczniów.

Każdy nauczyciel może program dowolnie modyfikować, w zależności od własnych potrzeb, możliwości i warunków uczniów i szkoły.

Liczbę godzin dydaktycznych potrzebną na realizację poszczególnych ćwiczeń nauczyciel dostosowuje do możliwości uczniów. Część ćwiczeń uczniowie mogą realizować jako zadania dodatkowe, zwłaszcza gdy wskazana jest praca za pomocą programów komputerowych, a dostęp do pracowni komputerowej w szkole jest ograniczony.

Projekty edukacyjne jako forma pracy są bardzo efektywne dydaktycznie i atrakcyjne dla uczniów, dlatego też przewidziano wykorzystywanie projektu jako metody pracy na zajęciach muzyczno-teatralnych.

Ostateczne projekty konstruowane na zajęciach muzyczno-teatralnych mogą być prezentowane podczas przedstawień szkolnych i pozaszkolnych.

Temat 1: Program zajęć muzyczno-teatralnych

Cele:

- poznanie aktywnych metod pracy, które wykorzystamy na zajęciach teatralno-muzycznych;
- pogłębienie świadomości roli sztuki w życiu człowieka.

Przebieg zajęć:

Uczniowie poznają aktywne metody pracy, które będą wykorzystywane na zajęciach muzyczno-teatralnych, tematy poszczególnych zajęć oraz system oceniania.

Po części teoretycznej uczniowie wykonują różnorodne ćwiczenia muzyczno-teatralne przygotowane przez nauczyciela, będące zapowiedzią poszczególnych tematów (scenki tematyczne, opis przeżyć podczas słuchania muzyki, wyrażanie uczuć i emocji przez ruch, budowanie znanych pomników za pomocą własnego ciała, tzw. „żywe rzeźby”, np. F. Chopin, M. Kopernik, Statua Wolności).

Temat 2: Różne formy dramy

Cele:

- poznanie różnych form dramy;
- pogłębienie wiedzy o świecie, o sobie i o innych ludziach;
- wykorzystanie własnej wyobraźni, emocji, zmysłów, intuicji i wiedzy w procesie tworzenia i działania jako aktywnej formy wyrażania siebie słowem, ruchem, gestem;
- rozwijanie poczucia własnej wartości;
- umiejętność pracy w grupie (integracja, grupowa odpowiedzialność).

Przebieg zajęć:

Uczniowie dowiadują się, na czym polega drama (angażuje działania ucznia, jego wiedzę o świecie i tworzy nową jej jakość w związku z wykorzystaniem wyobraźni, emocji, zmysłów, intuicji w granych rolach). Wykonujemy ćwiczenia łączące muzykę z obrazem i ruchem:

- scenki związane z filmem (horror, komedia, dramat, w stylu klatka stop);
- tworzymy ruch do muzyki w różnym nastroju;
- opisujemy obrazy, używając opisu nastroju, uczuć;
- tworzymy scenki reklam;
- tworzymy scenki sportowe odgadywane poprzez reakcję widzów;
- piszemy 8 wersowy wiersz lub opowiadanie do utworu Ennio Morricone „Chi mai” lub M. Lorenza „Różyczka”.

Temat 3: Pantomima a drama

Cele:

- pogłębienie wiedzy o sposobach wyrażania myśli za pomocą dramy i pantomimy;
- rozwijanie twórczego myślenia, kreatywności, własnych możliwości twórczych;
- odkrywanie własnych zdolności i umiejętności;
- rozwijanie świadomości roli sztuki we współczesnej kulturze.

Przebieg zajęć:

Zaproszony gość (zawodowy aktor) opowiada o zasadach, jakich musi przestrzegać i umiejętnościach, jakie musi posiadać osoba grająca pantomimę lub dramę. Zabawa i myślenie to podstawowa idea dramy, która posiada w sobie: intensywność przeżyć, przyjemność tkwiącą w zabawie, zaangażowanie, aurę niezwykłości, stan napięcia i zaciekawienia, radość przeżywania wielu światów i wielości postaci oraz przekraczanie swoich realnych granic i możliwości.

Warsztat z aktorem – wspólna nauka kilku umiejętności aktorskich.

Temat 4: Szkoła widziana przez ucznia

Czas realizacji – 2 godziny lekcyjne.

Cele:

- rozwijanie poczucia własnej wartości;
- tworzenie własnych wypowiedzi związanych z tematem;
- nauka współdziałania w grupie;

- tworzenie kabaretu jako ciekawy sposób wyrażania własnych opinii czy też wizji świata;
- poznanie możliwości własnego głosu (śpiewamy wymyślone przeróbki piosenek – tworzenie).

Przebieg zajęć:

Wspólnie tworzymy i rozdzielamy role w celu stworzenia przedstawienia na uroczystość obchodów Dnia Edukacji Narodowej.

Tworzenie scenek kabaretowych oraz tekstu o nauczycielach uczących w szkole do wybranego podkładu muzycznego.

Temat 5: *Dźwięki wokół nas*

Cele:

- rozbudzenie zainteresowania poszukiwaniami w dziedzinie muzyki i innych gałęziach sztuki;
- rozwijanie wrażliwości słuchowej;
- przygotowanie do świadomego słuchania;
- wzbudzanie inicjatywy twórczej poprzez własną realizację tematu – kreatywność;
- wykorzystanie współczesnych możliwości zapisu dźwięku (dyktafon) we własnej pracy.

Przebieg zajęć:

Na lekcji omawiamy, co to jest muzyka konkretna i na czym polega, aby przygotować się do tworzenia własnych nagrań. Opieramy się na muzyce konkretnej, której nie trzeba osobno koncipować ani wykonywać, ani notować (P. Schaeffer), tylko nagrać w odpowiedniej kolejności i odtworzyć. Muzyka konkretna jest syntezą naturalnego materiału i technicznego sposobu realizacji, w której największą rolę odgrywa montaż. Uczeń decyduje, co nagra, oraz nadaje własny tytuł dla stworzonego utworu (minimum 2 minuty). Utwór nie powinien nużyć, np. odgłos płynącego strumienia lub jadących samochodów przez 2 minuty, ale powinien nas zaskoczyć, czyli stworzyć w naszej wyobraźni spacer, czyli przeniesienie się w wyobraźni w te miejsca, które twórca odwiedził, np. wyszedł z domu (trzasnął drzwiami i przekręcił klucz), pojechał windą na dół, a następnie autobusem lub tramwajem do miasta, bicie zegara (poznajemy godzinę), odwiedził babcię na wsi (odgłos muczenia krów i łańcuchów), śpiew ptaków w lesie, koparka przy drodze, młot pneumatyczny. Stworzone nagrania odtwarzamy na lekcji i otrzymujemy ocenę, biorąc pod uwagę kreatywność ucznia.

Temat 6: *Ludzkie ciało jako instrument muzyczny*

Cele:

- poznanie możliwości, jakie kryje w sobie ludzkie ciało;
- odgrywanie ćwiczeń rytmicznych przy użyciu własnego ciała;
- poznanie różnych rytmów;
- tworzenie własnych utworów rytmicznych i rytmiczno-melodycznych (śpiew);
- kształcenie umiejętności koordynacji i poczucia rytmu.

Przebieg zajęć:

Uczniowie słuchają 1 zwrotki utworu np. „Kurki trzy”, który wykonuje nauczyciel z wszystkimi elementami dzieła muzycznego, ale za każdym razem, gdy powtarza zwrotkę, odejmuje jakiś element utworu, czyli: dynamikę, artykulację, słowa, melodię i na końcu pozostaje sam rytm. Uczniowie próbują odpowiedzieć

na pytanie, czy można zaśpiewać melodię bez rytmu? – Oczywiście, że nie, ale możemy wykonać utwór bez melodii, co oznacza, że najważniejszym elementem w dziele muzycznym, bez którego nie byłoby utworu, jest rytm. Następnie oglądamy w internecie przykłady wykonań rytmicznych z użyciem ludzkiego ciała. Po tej prezentacji tworzymy własne utwory rytmiczne, które wykonujemy na lekcji, grać mogą nawet 2–3 osoby jednocześnie i każda osoba może wykonywać w tym samym czasie różne rytmy, ale w tym samym metrum tak, aby razem tworzyły zespół. Pod koniec lekcji wszyscy uczniowie uczą się jednego rytmu prezentowanego przez nauczyciela na początku w bardzo wolnym tempie, a następnie w coraz szybszym tempie. Wykonujemy utwór, stojąc w kole. Najlepszy efekt można uzyskać wtedy, gdy zaczyna jedna osoba i za każdym następnym powtórzeniem dołącza się następna.

A1 uderzamy prawą dłońią o prawe udo

A2 uderzamy lewą dłońią o lewe udo

B uderzamy prawą ręką o klatkę piersiową

C pstrykamy prawą ręką

D klaszczemy 1 raz

Voice

A₁ A₂ B C D B B C D A₁ A₂ B C D B B C D

Temat 7: Tradycja a nowoczesność

Cele:

- poznanie muzyki klasycznej;
- poznanie przerobionej współcześnie muzyki klasycznej;
- poznanie nowych programów komputerowych do tworzenia muzyki;
- tworzenie przeróbek wybranych przez siebie dzieł klasycznych.

Przebieg zajęć:

Uczniowie słuchają oryginalnego wykonania utworu, a następnie utworów przerobionych w internecie na YouTube pod nazwą „Klasyka – moje przeróbki”:

- „W Grocie Króla Gór” Edwarda Griega;
- „Mazurek op 63” Fryderyk Chopin;
- „Prząśniczka” Stanisław Moniuszko;
- „Jezioro łabędzie” Piotr Czajkowski;
- „Marsz turecki” Wolfgang Amadeusz Mozart;
- „Badinerie” Jan Sebastian Bach.

Po wysłuchaniu zrealizowanych pomysłów przez inne osoby omawiamy z uczniami działanie programów komputerowych do tworzenia muzyki. Uczniowie na następną lekcję przynoszą zrealizowane przez siebie dzieła na nośnikach pamięci. Słuchamy i głosujemy, która z prezentowanych prac jest najciekawsza.

Interesującą propozycją dla nauczycieli w zakresie realizacji podstawy programowej z muzyki oraz zajęć artystycznych na III i IV etapie edukacyjnym jest publikacja EDUKACJA MUZYCZNA i ZAJĘCIA ARTYSTYCZNE Ośrodka Rozwoju Edukacji autorstwa Teresy Wójcik, Piotra Kai i Teresy Kilbach dostępna na stronie www.ore.edu.pl.

II.4. Zajęcia artystyczne: plastyczne dla uczniów IV etapu edukacyjnego

Temat 1: *Mój idol – mini plakat wykonany techniką szablonu*

Celem ćwiczenia jest:

- kształcenie umiejętności obserwacji i interpretacji plastycznej spostrzeganych zjawisk;
- kształcenie percepcji wzrokowej i umiejętności projektowania;
- rozwijanie umiejętności posługiwania się technikami, narzędziami i materiałami plastycznymi – technika szablonu.

Opis zajęć:

Zajęcia rozpoczynamy rozmową z uczniami na temat osób, które stanowią dla nich wzór, czyli można określić ich idolami. Przekazujemy uczniom informacje dotyczące sztuki ulicy. Uczniowie mogą przygotować wstęp do lekcji samodzielnie, wyszukując informacje na ten temat w internecie.

Street-art jest dziedziną sztuki stworzoną w miejscu publicznym, najczęściej „na ulicy”. Street-art, czyli graffiti, szablon, vlepka, happening – dziedziny, które są aktywnością artystyczną, a nie wandalizmem.

Ćwiczenie: Uczniowie przynoszą fotografię osoby, którą chcą przedstawić, następnie na brystolu projektują szablon, pamiętając, że oryginalny obraz będą tworzyły plamy uzyskane z WYCIĘTYCH miejsc szablonu. Wycięty szablon najlepiej odbić farbą w sprayu, można zrobić to także plakatówką, a nawet suchymi pastelami. Kolejne ćwiczenia polegają na zaprojektowaniu druków użytkowych. Cele tych ćwiczeń to:

- kształtowanie umiejętności świadomego wyboru techniki i narzędzia dla uzyskania zamierzonego efektu: uczeń dobiera technikę wykonania zgodnie z własną koncepcją i przeznaczeniem;
- kształtowanie umiejętności projektowania: uczeń prawidłowo (czytelnie) komponuje tekst, obraz na płaszczyźnie;
- rozwijanie wyobraźni i twórczego myślenia projektu: uczeń tworzy oryginalne projekty;
- uzyskanie wiadomości dotyczących systemu identyfikacji wizualnej firmy, pojęcia znaku plastycznego, logo, logotypu, wizytówki i ich funkcji;
- nabycie umiejętności zaprojektowania: logo przy dostosowaniu jego formy do reprezentowanej instytucji, wizytówki przy dostosowaniu jej formy do reprezentowanej osoby lub instytucji, banknotu przy zastosowaniu reguł obowiązujących przy projektowaniu druków tego typu.

Temat 2: System identyfikacji wizualnej. Projektujemy logo

Opis zajęć:

Wprowadzenie pojęć: system identyfikacji wizualnej, logo i logotyp. Logo to graficzna forma prezentacji firmy, na którą składają się znak graficzny i tekst (logotyp). Logotyp to tekstowa prezentacja nazwy firmy. Zwykle występuje razem ze znakiem graficznym, ale niektóre firmy stosują go oddzielnie, używając np. oryginalnego króju czcionki. Logo jest znakiem identyfikującym firmę. Jest podstawowym elementem komunikacji wizualnej pomiędzy firmą a klientem, dlatego też logo powinno być proste i możliwe do wykorzystania w różnych mediach (faks, druk, strona internetowa).

Zasady projektowania logo:

- **poprawność** – minimalny i odpowiedni dobór kolorów, rozmieszczenie znaku i otoczenia, pełna czytelność;
- **prostota** – skomplikowane logo sprawia, że trudniej je zapamiętać;
- **przekaz informacji** – logo musi wywoływać pozytywne skojarzenia z firmą oraz odpowiadać jej profilowi działania;
- **oryginalność** – logo musi być niepowtarzalne i kojarzone z jedną firmą/marką.

Ćwiczenie: Nauczyciel wprowadza informacje dotyczące projektowania systemu identyfikacji wizualnej firmy. Zadaniem uczniów jest zaprojektowanie logo (elementu wyjściowego przy projektowaniu systemu identyfikacji wizualnej) składającego się z pierwszej litery imienia i pierwszej litery nazwiska ucznia. Projekt może być wykonany dowolną techniką: rysunek, wyklejanka z kolorowego papieru, projekt wykonany za pomocą programu graficznego. Każdy uczeń projektuje logo swojej fikcyjnej firmy, znajdującej się w sferze marzeń/planów.

Temat 3: Projekt wizytówki

Opis zajęć:

Zajęcia rozpoczynamy od nawiązania do zajęć dotyczących systemu identyfikacji wizualnej firmy i podania uczniom niezbędnych informacji dotyczących wizytówki oraz prezentacji przykładów wizytówek.

Wizytówki firmowe są biletami, którymi firmy posługują się w kontaktach z klientami. Jest to praktyczna forma reklamy i prezentacji dobrego wizerunku firmy. Przyjęta wielkość wizytówki to 5×9 cm.

Wizytówki możemy podzielić na:

- prywatne – zawierające imię i nazwisko poprzedzone tytułem naukowym lub zawodowym oraz dane teleadresowe; dla jej przejrzystości treść nie powinna przekraczać połowy formatu;
- firmowe – zawierające tylko informacje o firmie (logo, nazwa, dane teleadresowe) bądź też dodatkowo dane pracownika firmy; na odwrotnej stronie może znajdować się kalendarz, mapka dojazdowa itp.

Przy projektowaniu wizytówki należy pamiętać o trzech zasadach:

- informacje umieszczone na wizytówce ograniczają się do najważniejszych;
- wizytówka musi być wyraźna i estetyczna;
- bez względu na rodzaj logo firmowego dobrym rozwiązaniem jest wizytówka wykonana na białym papierze.

Ćwiczenie: Podczas lekcji uczniowie projektują wizytówki na kartkach A4. Jeśli jest możliwość realizacji ćwiczenia w szkole, wówczas za pomocą programu graficznego z zastosowaniem powyższych wskazówek każdy uczeń projektuje wizytówkę firmy, którą reprezentuje. Może być to firma fikcyjna, znajdująca się w sferze marzeń/planów danego ucznia. Jeśli nie ma możliwości pracy na komputerze w szkole, uczniowie mogą zrealizować swoje projekty rysunkowe na komputerach w domu.

Temat 4: Autoreklama – Autokreacja – CV

Opis zajęć:

Nauczyciel wprowadza informacje dotyczące przeznaczenia CV i kompozycji jego poszczególnych elementów.

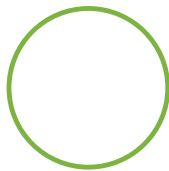
ELEMENTY, KTÓRE NALEŻY UWZGLĘDNIĆ, PROJEKTUJĄC CV

1. Imię i nazwisko
2. Adres zamieszkania i adres e-mail
3. Numer telefonu
4. Wykształcenie
5. Doświadczenia zawodowe. Podajemy datę rozpoczęcia i zakończenia pracy, nazwę firmy, zajmowane stanowisko. Wspominamy o odbytych stażach. Liczy się zdobyte doświadczenie i umiejętności.
6. Dotychczasowe osiągnięcia. Zamieszczamy osiągnięcia naukowe, artystyczne, sportowe, społeczne. Można wspomnieć np. o działalności w harcerstwie, organizacjach społecznych lub charytatywnych.
7. Zainteresowania. Piszemy o swoich zainteresowaniach.
8. Dodatkowe kwalifikacje. Wymieniamy znajomość języków obcych, umiejętność obsługi komputera, pracy w grupie, organizowania pracy, komunikowania się, łatwość nawiązywania kontaktów.

Ćwiczenie: Podczas lekcji uczniowie projektują swoje CV na kartkach A4. Każdy uczeń z zastosowaniem powyższych wskazówek projektuje własną autoreklamę – CV. Ćwiczenie zakłada, że będzie to całkowicie fikcyjna i wskazane jest, aby była także humorystyczna autoreklama – CV, np. *Anna Różczka poszukuje pracy w charakterze instruktorki czarnej magii*.

Forma graficzna powinna zawierać, np. zdjęcie autora i pokazywać za pomocą obrazu (wklejone cliparty, zdjęcia) to, o czym autor pisze w CV.

Uczniowie mogą zrealizować swoje projekty rysunkowe za pomocą programu graficznego na komputerach w domu.

Rozdział 9
Twórczość uczniów
uzdolnionych artystycznie. Praca
uczniów zdolnych z tekstami kultury

Tekst kultury to nie tylko utwór literacki, lecz każdy wytwór kultury stanowiący całość, uporządkowany według określonych reguł: wizualny, audiowizualny, a wreszcie multimedialny.

Stąd obok tekstów literackich, uczących podstawowej dyspozycji intelektualnej, w programie nauczania powinny znaleźć się także: spektakle teatralne, filmy, dzieła sztuki malarskiej i muzycznej oraz programy telewizyjne.

Uczeń powinien opanować określony zbiór podstawowych umiejętności koniecznych do przeprowadzenia analizy i interpretacji tekstów kultury, umiejętności, które pozwolą mu w przyszłości trwale i ze zrozumieniem partycypować w dobrach cywilizacji. Młody człowiek musi stać się świadomym uczestnikiem procesów komunikacyjnych, a zatem nauczyć się odbierać i tworzyć wypowiedzi, a w odbieranych komunikatach wykorzystywać zawarte tam informacje. Do tego potrzebne jest, jak wiadomo, sprawne posługiwanie się ojczystym językiem w mowie i piśmie, a nade wszystko myślenie w języku.

Według nowej podstawy programowej nauczyciel jest wychowawcą i koordynatorem procesu dydaktycznego, pomagającym uczniom za pomocą różnorodnych metod nauczania i takich też środków dydaktycznych dochodzić do wiedzy trwałej i użytecznej, przewodnikiem, który przygotowuje do uczestnictwa w świecie kultury, ucząc analizy i interpretacji zróżnicowanych tekstów kultury⁹².

W jaki sposób kształtować świadomego odbiorcę kultury?

Należy pokazywać uczniom świat kultury jako rzeczywistość atrakcyjną dla współczesnego człowieka; rzeczywistość, która może stać się pomocna w rozumieniu bliższego i dalszego otoczenia, drugiego człowieka i w rezultacie – siebie samego. Dlatego najpierw nauczyciel sam powinien być świadomym odbiorcą kultury, zafascynowanym wieloma jej dobrami i potrafiącym swoją pasję zarazić młodych.

I. Udział w przedstawieniach operowych i koncertach muzyki poważnej

Sluchanie muzyki klasycznej nie musi być nudne i niezrozumiałe. Uczniów trzeba przygotować do odbioru sztuki i zachęcić w umiejętny sposób, np. prowadząc lekcję poprzedzającą o głosach ludzkich i formach muzycznych, takich jak balet, opera, czy oratorium. Uczeń, który wcześniej poznał libretto danego dzieła: opery, operetki, czy baletu, będzie bardziej skupiony i zaciekawiony podczas przedstawienia. Po takiej lekcji trzeba sprawdzić repertuar i pójść z chętnymi uczniami na koncert lub do opery (istotne jest, aby zabrać uczniów na ciekawe, sprawdzone wcześniej przedstawienie operowe oraz sprawdzić obsadę, ponieważ młodego odbiorcę można szybko i skutecznie zniechęcić do dalszych wyjść).

Wszelkie wyjścia kulturalne powinny być poprzedzone lekcją przygotowawczą, najlepiej opierającą się na kilku zasadach pracy z grupą:

- 1) dobrowolność uczestnictwa;
- 2) uwzględnienie dwóch poziomów komunikowania się w grupie, to jest rzeczowego (tematycznego) i emocjonalnego;
- 3) oddziaływanie na różne zmysły przez stosowanie różnorodnych środków wyrazu (ruch, dźwięk, taniec, pantomima, malowanie, odgrywanie ról);
- 4) budowanie dobrego klimatu emocjonalnego, zaufania i wsparcia;

⁹² Opracowane na podstawie S. Żurek, *Praca z tekstem kultury – literackim i nieliterackim na lekcjach języka polskiego w świetle nowej podstawy programowej*, dostęp online, Biblioteka Cyfrowa, ORE.

- 5) akcentowanie własnych doświadczeń jednostki, jej przeżyć, wyrażania emocji „tu i teraz”;
- 6) unikanie rywalizacji, konkurencji, podziału na zwycięzców i przegranych⁹³.

Wszystkie te zasady, bez wyjątku, znalazły zastosowanie w propozycji Batii Strauss o aktywnych metodach słuchania muzyki⁹⁴.

Jeżeli wybieramy się na koncert, np. muzyki Johanna Straussa, i wiemy, że w repertuarze znajdzie się konkretny utwór, to na lekcji poprzedzającej wyjście dobrze jest zarówno w barwny sposób opowiedzieć o kompozytorze, jak i zagrać (z podziałem na grupy) fragment utworu, np. *Nad pięknym modrym Dunajem*.

Jedna grupa podpisuje nuty i gra na dzwoneczkach chromatycznych znany temat, a druga grupa gra łatwy rytmiczny akompaniament. Jeżeli są chętni, mogą oni oczywiście zatańczyć walca w tym czasie. Na jednej takiej lekcji użyjemy kilku metod działania, które w aktywny sposób przybliżą nam muzykę tego znanego kompozytora. Metody aktywnego słuchania muzyki powinny dawać radość i być formą dialogu nauczyciela z uczniami i muzyką. Odbiór muzyki po wcześniejszym przygotowaniu uczniów będzie inny niż uczniów bez przygotowania.

1.1. Tworzenie recenzji

Bezpośredni kontakt z żywą muzyką, ze sztuką jest nieoceniony. Wspólne przeżywanie i obecność w pięknej sali wśród dźwięków pozwala młodemu słuchaczowi zupełnie inaczej odebrać wykonywany utwór niż w sali lekcyjnej czy na sali gimnastycznej w szkole. Wiemy przecież, że kontakt z muzyką uwarściwia, kształtuje osobowość, zarówno emocjonalną, intelektualną, społeczną, jak i fizyczną. Uczniowie poznają wybitne dzieła, a także artystów prezentujących najwyższe umiejętności, w tym poznają też pracę dyrygenta i wygląd oraz brzmienie poszczególnych instrumentów. Każde wyjście na koncert, czy przedstawienie operowe poprzedzone jest zadaniem opisanego wydarzenia kulturalnego w formie recenzji, co pomaga uczniom wnikliwiej słuchać i odbierać dzieła muzyczne. Oto kilka przykładów wydarzeń opisanych przez uczniów⁹⁵.

Recenzja z próby generalnej orkiestry symfonicznej. Ania, klasa 2 gimnazjum

Dnia 16.11.2012r. uczestniczyłam wraz z moją klasą na próbie generalnej Toruńskiej Orkiestry Symfonicznej. Grali utwory tj. „Trzy utwory w dawnym stylu” Henryka Mikołaja Góreckiego, „Al. Tanca” i „I Symfonia koncertująca” Jędrzeja Rocheckiego oraz „IV Symfonia e- mill op.98” Johannesa Brahmsa. Wybitnymi gośćmi byli dyrygent – Piotr Gajewski oraz skrzypek – Jędrzej Rochecki, którzy przyjechali do Torunia, by grać z Toruńską Orkiestrą symfoniczną.

Pan Piotr był dyrektorem artystycznym Filharmonii Narodowej w Waszyngtonie, od urodzenia jest Polakiem, w roku 1969 wyemigrował do USA. Mając zaledwie 4 lata zaczął grać na fortepianie, kontynuował edukację zagraniczną, po 40 latach wrócił do Polski by w rodzinnym kraju koncertować. Dyrygent Piotr Gajewski pracą całego ciała pokazywał co muzycy mają grać. Podziwiam go, gdyż ja nie potrafiłabym przedstawić rękoma, jaką nutę ma zagrać poszczególny instrument. Zaintrygowało mnie również to jak poszczególne osoby z orkiestry wchodziły na scenę i stroiły narzędzie swojej pracy. Ktoś kto tworzy muzykę musi mieć świetny słuch, ponieważ z wielu dźwięków musi wyłapać, który dźwięk pochodzi z jego instrumentu. Jednak najbardziej przyciągnęły moją uwagę skrzypce elektryczne, na których grał Pan Jędrzej Rochecki – to młody, wszechstronny artysta, kompozytor, skrzypek, reżyser dźwięku i autor dźwiękowych instalacji plastycznych. Instrument, na którym grał brzmiał doskonale, a w połączeniu z brzmieniem całej orkiestry symfonicznej cudownie to

⁹³ L. Adamowska, *Pedagogika zabawy*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005, s. 292.

⁹⁴ J. Tarczyński, *Aktywne słuchanie muzyki według Batii Strauss*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole”, nr 2/3, 2000.

⁹⁵ Zachowana oryginalna pisownia uczniów.

było słycać. Czułam magię w chwili gdy dźwięki się wzajemnie uzupełniały i gdy były minimalne przerwy w utworze- cisza, a za moment mocne brzmienie wszystkich instrumentów muzycznych.

Warto zobaczyć taką próbę koncertu gdzie muzycy myślą się i przerywają utwór, lecz nawet na tej próbie mogłam posłuchać prawdziwej zagrać go jeszcze raz poprawnie. Nie byłam na koncercie klasycznej muzyki na żywo.

Recenzja z koncertu jazzowego. Paula, klasa 1 gimnazjum

30 października 2011 roku wybraliśmy się wraz z klasą na koncert jazzowy do Dworu Artusa w Toruniu. Idąc na koncert nie wiedziałam czego mogę się spodziewać, gdyż na co dzień nie słucham tego rodzaju muzyki. Orkiestra składała się z wielu instrumentów smyczkowych, pianina, instrumentów perkusyjnych oraz w roli głównej saksofonu. Najbardziej podobało mi się jednak brzmienie instrumentów perkusyjnych. Miałam bardzo dobry widok. Zawsze wydawało mi się, że instrumenty perkusyjne są niepotrzebne, a okazuje się że niektóre utwory wręcz muszą opierać się na perkusji. Większość piosenek znałam już wcześniej np. „ Smile” z repertuaru Franka Sinatry. Jak pamiętam śpiewał ją również Michael Jackson. Jest to refleksyjna piosenka z bardzo mądrym tekstem. Były także utwory z repertuaru Roya Charlsa i Not King Cole. Dyrygent opowiadał o twórcy i okolicznościach powstania każdego utworu przed jego zagranieniem np. że Frank Sinatra był w mafii. Nie spodziewałam się, że ten koncert tak bardzo mi się spodoba. Naprawdę! Niektórzy mówili, że ten koncert był nudny i nieciekawym. Ja uważam, że tak mogą mówić ludzie, którzy słuchają tylko uszami. Powinniśmy częściej chodzić na takie koncerty!

1.2. Zajęcia: Opera Narodowa Stanisława Moniuszki

Oddziaływanie na różne zmysły przez stosowanie różnorodnych środków wyrazu: ruchu, dźwięku, tańca, słuchania, odgrywania ról, tworzenia wpływa na lepsze zapamiętywanie treści metodą pochodzącą z kręgu idei Nowego Wychowania (hasło Deweya „learning by doing” – „uczenie się poprzez pracę”).

Przebieg zajęć:

1. Przypomnienie rodzaju głosów oraz definicji związanych z operą, czyli uwartury, libretta, partytury.
2. Opis libretta opery *Straszny Dwór* Moniuszki poprzez aktywność uczniów:
Nauczyciel wybiera chętnych uczniów do odegrania roli Stefana i Zbigniewa, którzy przyjechali z wojennej wyprawy do Dworku Miecznika – przyjaciela ich ojca. Wracając, rozmawiają o tym, że złożyli śluby kawalerskie, aby w razie śmierci na wojnie nie zostawiać w domu wdów i sierot. W Dworku w Kalinowie zobaczyli dwie piękne córki Miecznika: Hannę i Jadwigę. W tym momencie klękają przed nimi oczarowani ich pięknnością (wtedy zazwyczaj jest dużo śmiechu). Po chwili wyciszenia następuje aria Miecznika, w której ojciec Hanny i Jadwigi śpiewa o tym, jacy powinni być przyszli mężowie dla jego córek (cechy patrioty). Nauczyciel zatrzymuje płytę po każdej frazie, aby upewnić się, że uczniowie zrozumieli język staropolski. Odtwarzając operę na komputerze, możemy pokazać stroje szlacheckie, scenografię dworku szlacheckiego.
3. Cechy opery narodowej zapisujemy na tablicy:
  - opera śpiewana jest w języku polskim;
  - libretto dotyczy życia Polaków (szlachta, mieszczenie);
  - akcja rozgrywa się w Polsce;
  - występują polskie tańce narodowe, tj. mazur, oberek, krakowiak, polonez czy kujawiak;
  - śpiewacy ubrani są w stroje narodowe;
  - scenografia to dworek szlachecki z XVIII wieku;

- występują wierzenia, zwyczaje i tradycje polskie, np. związane ze Świątami Bożego Narodzenia czy Andrzejkami (wróżby);
  - słowa w Arii Miecznika opisują cechy prawdziwego patrioty (dobrze mówi po polsku, kocha Boga, kocha bliźnich, dobrze strzela, jest dzielny, odważny jak lew i jest nawet w stanie oddać swoje życie za Ojczyznę...).
4. Dyskusja z uczniami o byciu prawdziwym patriotą, np. na emigracji (Czy, mieszkając za granicą, osoba, która nie przyznaje się, że jest Polakiem jest patriotą?). Fryderyk Chopin, mieszkając za granicą, nawet w swojej twórczości chwalił się tym, że jest Polakiem, np. tworząc polonezy, bo nawet słowo to w języku francuskim oznacza „polski”. Twórczość Chopina i Moniuszki to muzyka na wskroś polska, wskrzeszała ducha narodowego Polaków. Kompozytor docierał nie tylko do muzycznych koneserów, ale także rozpowszechniał muzykę wśród całego społeczeństwa, wydając zbiór pieśni *Śpiewniki domowe*. Stamtąd pochodzą takie pieśni, jak *Prząśniczka* czy *Krakowiaczek*. Kiedy Moniuszko pisał swoje utwory naszej ojczyzny nie było na mapie świata. Pierwszą operą narodową Moniuszki była *Halka* wystawiona w Wilnie w 1848 r. bez dekoracji i kostiumów. Dopiero 10 lat później *Halkę* wystawiono na scenie Teatru Wielkiego w Warszawie po wielu staraniach kompozytora. Naoczny świadek napisał: *„Kiedy na scenie zobaczono poloneza i stroje polskie, zerwała się prawdziwa burza oklasków, okrzykiem połączonych z płaczem i głośnym łkaniem. Wszyscy z miejsc powstałi porwani nie dającym się opisać uniesieniem”*.
  5. Zadanie dla uczniów polega na napisaniu libretta do wymyślonej przez siebie opery narodowej, która będzie posiadać cechy właściwe temu gatunkowi.
  6. Zajęcia uczniowie kończą polonezem zatańczonym przez wszystkich do utworu *Polonez* Wojciecha Kilara z filmu *Pan Tadeusz*.

Libretta opery narodowej napisane przez uczniów klasy 2 gimnazjum

Libretto I

Katarzyna wstała rano i poszła zjeść śniadanie. Po drodze do kuchni włączyła radio. Grana była jej ulubiona piosenka „Ojczyzna” Marka Grechuty. Wyszła z domu, a po drodze do pracy wstąpiła do Domu Kultury. W holu wisiały obrazy związane z Dniem Niepodległości, a w sali grupa taneczna ćwiczyła „Krakowiaka” na wieczorny występ. Katarzyna z zawodu jest nauczycielką, a dzisiejszym tematem lekcji, którą prowadzi będzie: „Czy jestem patriotą”. Dzieciom bardzo podobał się ten pomysł. Aby bardziej wczuć się w podany temat uczniowie na początku zaśpiewali Hymn Polski, a następnie rysowali godło i flagę polski. Po powrocie do domu Katarzyna położyła się do łóżka i obejrzała film pt: „Bitwa Warszawska”. Kiedy już zasnęła śniła o wspaniałej Polsce, gdzie obchodzila święta co roku. O tym, że dzięki ludziom, którzy poświęcili swoje życie na wojnie ona i inni ludzie mogą żyć teraz w wolnym kraju.

Następnego dnia po codziennych porannych czynnościach wyszła na koncert poświęcony ofiarom II wojny światowej. Była to sobota, a więc dzień wolny. Po koncercie, który bardzo jej podobał poszła do grobu Nieznanego Żołnierza. Kiedy tak stała i myślała o tamtych wydarzeniach sprzed lat obudziły się w niej cechy prawdziwego patrioty. Pamięć tamtych ludzi uczciła minutą ciszy. Przeszła się po parku, spotkała tam swoich znajomych. Chwilę porozmawiali o tym, co by było gdyby nadal trwała wojna. Wróciła do domu i włączyła telewizor, gdzie akurat puszczano dokument o papieżu Janie Pawle II. Z chęcią go obejrzała i wspomniwała tego wspaniałego Papieża Polaka. Zastanawiała się nad tematem poniedziałkowej lekcji. Po pewnym czasie śladami zabytków Warszawy. Zadzzwoniła do przewodnika i poprosiła o pomoc. Wieczorem zanim poszła spać zastanawiała się co może jeszcze zrobić, aby stać się lepszym patriotą.

Wstała rano i przygotowała się do kościoła. Usiadła w ławeczce i słuchała jak ksiądz opowiada o żołnierzach i trudnej wojnie. Potem schola zaśpiewała 3 pieśni patriotyczne: „Rotę”, „Legiony” i „Przybyli ułani”. Cała msza poświęcona była pamięci ofiar wojennych. Po mszy Katarzyna poszła do szkoły na wieczorek autorski pani Barbary Wachowicz, która opowiadała o swojej księżce pt.: „Kamienie na szaniec”. Katarzyna bardzo lubi tę książkę, która była napisana na podstawie autentycznych wydarzeń. Po spotkaniu porozmawiała chwilę z panią Barbarą o czasach wojny. Po powrocie do domu przygotowała sobie informację na temat każdego zabytku jaki będzie jutro zwiedzać z dziećmi, Katarzyna jest bardzo honorową osobą i dotrzymuje słowa danego innym dlatego ta wycieczka musi być wspaniała. Katarzyna robiąc sobie kanapki usłyszała w radiu piosenkę „Orła cień” i na cały głos zaczęła ją śpiewać. Potem położyła się spać, a śniła o dzielnych żołnierzach walczących na polu bitwy za swoją Ojczyznę.

Libretto II – opera narodowa dla dzieci

Akt I

20 grudnia Kasia i Jurek występują w jasełkach. Kasia dostała rolę Maryi, a Jurek – Józefa. Po wejściu na halę sportową – tam odbywało się przedstawienie – widać było ogólny chaos. Nie jest łatwo zapanować nad 7-letnimi dziećmi. Maryja ubrana była w piękną, niebieską sukienkę, Józef w brązową szatę przepasaną sznurem. Wokół nich stały zwierzęta. Na początku chór śpiewał „Lulajże Jezuniu”, „Gdy śliczna Panna” oraz „Przybieżeli do Betlejem”. Nie wyszło im to najlepiej, lecz i tak otrzymali gromkie brawa. Na scenę wyszła Maryja i Józef. Aniołki biegały wokół stajenki. Przyszli też pasterze i mówili do Jezusa jak bardzo go wielbią. Następnie weszli trzej królowie i złożyli dary. Na koniec przedstawienia chór zaśpiewał „Pójdźmy wszyscy do stajenki”. Po otrzymaniu braw dzieci przebrały się i poszły do domu.

Akt II

22 grudnia Kasia i Jurek napisali list do Mikołaja, że proszą nie tylko o zabawki ale także o zdrowie dla naszej planety, oraz brak wojen. Dzieci bardzo poruszyły te tematy w szkole. Ładnie ozdobione listy wkładają do kopert i adresują je. Po oddaniu kopert mamie, która właśnie przygotowuje pierniczki, wzięły się za sprzątanie w swoich pokojach. Jest to jedyny okres w roku, kiedy mama nie musi ich o to błagać. Rodzeństwo wierzy, że jeśli nie posprząta pokoi Święty Mikołaj do nich nie przyjdzie. Teraz przyszedł już czas na strojenie małych choinek, które postawią na biurka. Ostrożnie rozpakowują kartony z ozdobami, by nic się nie potłukło. Najpierw wieszają lampki, potem bombki i łańcuchy. Na końcu stawiają czerwono-złote czubki. Kasia niestety zbija jedną bombkę. Strasznie krzyczy i płacze. Zaniepokojona mama wbiega do pokoju i uśmiecha się. Mówi córce, żeby się uspokoiła i przestała płakać, bo nic się nie stało.

Akt III

24 grudnia – wigilia. Kasia i Jurek wstają bardzo podekscytowani, szybko się ubierają i myją zęby. Wbiegają do pokoju rodziców i wdrapują się na wielkie łóżko. Zaspani rodzice mówią, żeby dali im jeszcze minutkę. Dzieci znoszą do samochodu walizki. Wyjeżdżają do babci do Torunia. Bardzo lubią to miasto. Wita ich dziadek ubrany w sweter z reniferami. Babcia jak zwykle krząta się w kuchni. Dzieci podekscytowane opowiadają o zabytkach widzianych w drodze do Torunia. Nadeszła pora uroczystej kolacji. W tej rodzinie tradycją jest odtańczenie krakowiaka w strojach narodowych. Kasia i Jurek z radością chcą podtrzymać tę tradycję, ponieważ to sprawia im ogromną przyjemność. Po wyśmienitej kolacji cała rodzina idzie na Pasterkę. Wszyscy z radością śpiewają tam kolędy oraz oglądają szopkę. Po powrocie do domu babci bardzo zmęczone dzieci kładą się spać.

II. Analiza szczegółowa dzieła sztuki wraz z uzasadnieniem wyboru

Propozycja jest przykładem dobrych praktyk stosowanych od dłuższego czasu z uczniami liceum ogólnokształcącego⁹⁶, którzy w programie nauczania nie mają styczności z przedmiotem historia sztuki. Może być przeprowadzona z uczniami na zajęciach wiedzy o kulturze, zajęciach artystycznych, a nawet na zajęciach języka polskiego. Jeszcze przed zadaniem dla uczniów, na zajęciach lekcyjnych, należy wykształcić u młodzieży umiejętność analizy szczegółowej dzieła sztuki, a następnie rozdać uczniom karty pracy dotyczące analizy dzieła malarskiego. Uczniowie przygotowani są do zadania z dużym wyprzedzeniem. Na początku nauki, we wrześniu, nauczyciel sygnalizuje zadanie, które będą wykonywać na początku drugiego semestru. Czas ten uczniowie wykorzystują na wybór dzieła, nauczyciel natomiast, w trakcie zajęć pierwszego semestru, przeprowadza wspólnie z młodzieżą analizy dzieł sztuki – malarstwa, rzeźby, architektury, grafiki czy fotografii.

Zadanie dla uczniów składa się z dwóch części – analizy wybranego przez siebie dzieła malarskiego oraz rozprawki uzasadniającej wybór dzieła.

Analizę dzieła malarskiego poprzedza jego opis (autor, tytuł, czas powstania, miejsca ekspozycji, technika wykonania i wymiary dzieła), a sama analiza musi składać się z następujących elementów:

- kompozycji;
- sposobu oddania przestrzeni;
- kolorystyki;
- światłocienia;
- ekspresji;
- wniosków końcowych, wskazujących stylistykę dzieła.

Nauczyciel zastrzega przy wyborze dzieła, aby uczeń nie wybierał dzieł abstrakcyjnych (niemożność przeprowadzenia klasycznej formy analizy dzieła) oraz najbardziej popularnych w kulturze (*Mona Lisa* Leonarda da Vinci).

Uzasadnienie wyboru dzieła jest bardziej osobistą częścią pracy i wykorzystuje oprócz profilu odbiorczego zdolności artystycznych, zdolności językowe uczniów. Uczniowie w co najmniej 10 zdaniach wypowiadają się na temat dzieła.

Nauczyciel ocenia pracę dwoma stopniami – z analizy oraz wyboru i uzasadnienia wyboru dzieła. Pierwsza z prac sprawdza umiejętność analizy dzieła, posługiwanie się terminologią z historii sztuki, znajomość epok, kierunków, artystów i cech stylistycznych dzieł. Druga część ma charakter filologiczny, jest swobodną wypowiedzią na temat wybranego dzieła. Zadanie z części drugiej jest pozornie błahe, jednak w całościowym oglądzie programu nauczania daje jedną z niewielu szans wypowiedzi w pełni osobistej na temat odbioru dzieła kultury, staje się więc narzędziem bardzo cennym w kształtowaniu postawy aktywnego uczestnika kultury.

Prezentowane poniżej prace są wycinkiem twórczości uczniowskiej⁹⁷, dwie pierwsze prace są prezentowane razem ze szczegółową analizą dzieła malarskiego, kolejne prezentują jedynie uzasadnienie wyboru dzieła.

⁹⁶ Propozycja dobrych praktyk stworzona na podstawie zajęć wiedzy o kulturze prowadzonych z uczniami klas maturalnych w II Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Jana III Sobieskiego w Grudziądzu.

⁹⁷ Fragmenty prac uczniów II Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Jana III Sobieskiego w Grudziądzu, zapis oryginalny.

Analiza dzieła malarskiego wraz z uzasadnieniem wyboru dzieła, Paulina, klasa maturalna

Autor: Jacek Malczewski

Tytuł obrazu: *Krajobraz z Tobiaszem*

Czas powstania: 1904

Miejsce ekspozycji: Muzeum Narodowe, Poznań

Kompozycja:

- kształtem pola obrazowego jest prostokąt leżący;
- nie są wyraźne podziały kompozycyjne;
- kompozycja otwarta, odbiorca odnosi wrażenie, że granice obrazu „odcinają” ciąg dalszy nieba i pola, który możemy sobie tylko wyobrazić;
- kompozycja luźna, elementy obrazu nie są blisko siebie;
- kompozycja jest asymetryczna, drzewa zgrupowane po lewej stronie płótna załamują symetrię poziomą obrazu, przecinają kolejne plany tworząc opozycje lewej strony, na którą składają się one same i postacie;
- odbiorca może zauważyć kierunki wertykalne, przy czym też kierunki ukośne (diagonale);
- kompozycja dynamiczna, ponieważ występują elementy ukośne, jak również bociany i postać anioła z prowadzonym przez niego Tobiaszem zostały uchwycone w ruchu; pas pola znajdujący się na pierwszym planie nachodzi na następny i tak dzieje się z kolejnymi pasami; artysta zastosował ten efekt, aby nadać dziełu dynamiki;
- centrum obrazu jest dno doliny, jest to soczysta zieleń wąskiej miedzy, namalowana jakby na zasadzie wysadzonego cekinami pasa, a zarazem jest też środkiem geometrycznym obrazu

Sposób oddania przestrzeni:

- obraz ma kilka poziomych planów; na pierwszym jest opadający w głąb zagon, z zaznaczonymi zoranymi skibami; drugi „pas” przecina w centrum obrazu ukośnie zielona miedza i pojawiają się postacie, kolejno wraz z podnoszeniem się doliny widoczne są zabudowania; zaś niebo – chmurne, burzowe – zajmuje około jednej trzeciej płótna;
- występuje perspektywa kulisowa, pole znajdujące się na pierwszym planie przysłania miedzę, drzewa znajdujące się na dalszym planie;
- występuje perspektywa powietrzna i zbieżna, pierwszoplanowe pole jest wyraźnie większe i najbardziej wyraziste.

Światłocień:

- źródło światła nie jest widoczne, ale jest ono naturalne i rozproszone;
- światło pada spoza obrazu;
- nie powoduje ostrych kontrastów.

Kolorystyka:

- występuje szeroka gama barw, od koloru zimnego – niebieskiego, do ciepłego – żółtego;
- plan pierwszy i dalszy są malowane ciemnymi, zgaszonymi barwami;
- niebo jest stalowoszare; dopiero centrum obrazu, a tym samym dno doliny jest rozświetlone przez łagodne różę i pastelowe kolory;
- najżywszym fragmentem jest soczysta zieleń wąskiej miedzy;
- występują kontrasty dopełnieniowe, barwa niebieska z pomarańczową i barwa zielona z czerwoną;

- jednocześnie występuje dominacja barwy rozpisanej na kilka tonów czerwieni i żółci; występują barwy złamane, dźwięczne jak i stonowane takie jak pastele.

Ekspresja:

- patrząc na obraz ma się wrażenie, że postacie anioła i Tobiasza są w nim zamknięte; są też bardzo małe w stosunku do całości obrazu; namalowane ciemnymi kolorami, niewyraźne, z opuszczonymi głowami, zdają się jakby uciekać przed wzrokiem widza;
- można się domyślać, że pejzaż ma oddawać ich kondycje i stanowi niejako wyjaśnienie ich kondycji, myśli, dążeń;
- obok spokoju obrazu wyrażona wszak jest w nim groza i brzydota, tak naprawdę ukazany pejzaż nie niesie sobą wielu „ładnych”, typowych dla wiejskiego obrazu wsi, elementów; ziemia jest naga, drzewka rachityczne, zaś niebo ciemne i niskie; spokój obrazu, jego milczenie zastanawia i prowadzi czytającego go, do poczucia pustki, osamotnienia, a jednocześnie świadomości czegoś nieprzyjemnego, groźnego; przez tak zrealizowany pejzaż idzie człowiek, mały Tobiasz prowadzony przez anioła; ten czule się nad nim nachyla, uzbrojony jednak w miecz, co świadczy jednak, że sytuacja, w której się oboje znajdują nie jest wcale sielska i bezpieczna; miecz jest obnażony, w każdej chwili gotowy do zadania ciosu tajemniczemu wrogowi;
- nie można zapominać o realistycznym planie tego obrazu; o tym, że pokazuje on w niezwykle syntetyczny sposób Polskę, jej krajobraz, jednak patrząc na niego poprzez perspektywę egzystencjalną, wydobywa on z siebie wiele znaczeń uniwersalnych i ponadnarodowych;
- faktura obrazu jest gładka.

Wnioski końcowe:

Malczewski podsumował tym obrazem nie tylko całą swoją dotychczasową twórczość, tematykę wypowiedzi malarskich i swój charakterystyczny styl, ale sztukę modernizmu. Na tym płótnie pojawiają się odniesienia i do sztuki japońskiej, i do symbolizmu i do romantyzmu. Asymetria przywołuje do myśli japońskie obrazy opierające swoją kompozycję właśnie na asymetrii i ornamentalnym, a nie naturalistycznym traktowaniu natury.

Uzasadnienie wyboru dzieła:

Wybrałam ten obraz, ponieważ na omawianym płótnie Krajobraz z Tobiaszem Malczewski dochodzi chyba do szczytu swoich możliwości artystycznych i malarskich. Wspaniale buduje pejzaż, o którym każdy bez zastanowienia może powiedzieć „a to Polska właśnie” oraz wprowadza odbiorcę tego dzieła w świat głębokich przemyśleń natury duchowej.

Można uznać ten obraz za symboliczną wizję drogi ludzkiej. Nie znamy jej początku, nie wiemy gdzie dusza bytowała przed wcieleniem w ciało. Droga, przez którą idzie chłopiec jest niebezpieczna, smutna i nieprzyjazna dla niego. Miecz anioła pozwala się domyślać niebezpieczeństw, jakie mu w niej towarzyszą. Właśnie jego postać najwyraźniej wprowadza tematykę metafizyczną, starającą się wyjaśnić ludzkie bytowanie, poszukiwanie sensu i znaczenia życia. Moment, w którym ukazany jest świat na obrazie to wiosna, chwila budzenia się natury, rodzenia, rozwijania. Obraz pokazuje jak życie ludzkie jest z jednej strony samotne i trudne, zaś z drugiej jak nieodzowną koniecznością jest jakaś siła pomagająca mu przez nie przejść. Obraz mówi o człowieku, o jego kondycji i stosunku do Boga. Pokazuje niebezpieczeństwo, ale i swoiste piękno i radość w pokonywaniu przeszkód, jakie stawia nam życie.

Praca Pauliny jest przykładem dojrzałego odbioru dzieła sztuki. Uczennica swobodnie posługuje się terminologią historii sztuki, wplata w język specjalistyczny własne spostrzeżenia, terminy odpowiadające

przedstawionemu tematowi oraz podkreśla własny styl wypowiedzi, np.: (...) *na pierwszym (z planów) jest opadający w głąb zagón, z zaznaczonymi zoranymi skibami; drugi „pas” przecina w centrum obrazu ukośnie zielona miedza i pojawiają się postacie, kolejno wraz z podnoszeniem się doliny widoczne są zabudowania (...).* W uzasadnieniu wyboru dzieła Paulina dokonuje interpretacji wymowy dzieła Jacka Malczewskiego, podkreśla znaczenie pracy w bogatej twórczości artysty i sztuki polskiego modernizmu. Ważną zdolnością uczennicy w prezentowanej pracy jest umiejętność wykorzystania wniosków z analizy dzieła do jego interpretacji.

Analiza dzieła malarskiego wraz z uzasadnieniem wyboru dzieła, Katarzyna, klasa maturalna

Autor: Edgar Degas

Tytuł obrazu: *Lekcja tańca*

Czas powstania: 1873–1876

Miejsce ekspozycji: Musée d'Orsay, Paryż

Kompozycja:

- *otwarta - wrażenie otwartości przestrzeni sprawiają drzwi, przez które widać mieszczące się w oddali okno;*
- *dynamiczna – tancerki tańczą, są w ruchu; wertykale charakterystyczne dla dynamiki znajdują się na linii nóg tańczących tancerek oraz siedzących tancerek w oddali;*
- *asymetryczna – brak symetrii;*
- *luźna – postacie są rozproszone po całym obrazie i choć z tyłu tworzą zwartą grupę, to jednak tancerki na pierwszym i drugim planie dają efekt luzu;*
- *centrum kompozycyjne – w centrum kompozycyjnym obrazu znajduje się postać nauczyciela tańca; centrum nie jest jednak środkiem geometrycznym;*
- *dominanta obrazu – dominantą jest czerwona róża we włosach tancerki na pierwszym planie i czerwony pasek przy jej wachlarzu;*
- *kształt pola obrazowego – pionowy prostokąt 85x75 cm.*

Sposób oddana przestrzeni:

Obraz jest wieloplanowy. Na pierwszym planie znajdują się odpoczywające tancerki. Na drugim widoczny jest nauczyciel tańca i ćwiczące dziewczęta. Na dalszym planie można dostrzec siedzące tancerki, a z lewej strony otwarte drzwi, za którymi widać okno, przez które rozpościera się widok na słoneczny dwór. Malarz zastosował perspektywę zbieżną, co ujawnia się np. w liniach ścian sali ćwiczeń i desek podłogi. Zastosowano również perspektywę barwną (okno wydaje się być dalej od drzwi), kulisową (tancerki zasłaniają się wzajemnie). Linia horyzontu jest lekko podniesiona, znajduje się mniej więcej w 1/3 obrazu patrząc od jego góry.

Światłocien:

Źródło światła głównego pomieszczenia jest niewidocznie, znajduje się poza obrazem z prawej strony, gdzie zapewne znajdują się okna takie jak w głębi z lewej strony obrazu. Światło jest naturalne i rozproszone. Za oknem jest dzień, więc sala nie potrzebuje sztucznego oświetlenia. Najjaśniejszym punktem obrazu jest sukienka jednej z tancerek, od której odbija się najprawdopodobniej światło zza okna; najciemniejszym jest fryzura jednej z tańczących. Światło odbija się od bieli sukien dziewcząt i pleców nauczyciela.

Kolorystyka:

Obraz ma szeroką gamę barw, występują barwy zimne (biel, błękit, ciemnozielony) i ciepłe (żółty, czerwień, brązy),

- barwy dźwięczne, kolory są żywe i wyraziste;
- występują barwy czyste (zieleń na ścianach, czerwień róży, błękit kokardy) i barwy przełamane (jak np. przełamanie bieli sukienek tancerzek);
- dominują odcienie zieleni o różnym stopniu nasycenia;
- najbardziej kontrast widoczny jest pomiędzy czerwienią róży a resztą obrazu, na której dominują odcienie zieleni o różnej temperaturze;
- dominuje linia, jest wyraźny rysunek.

Ekspresja:

- mimika twarzy postaci nie jest wyraźna, jednak da się zauważyć skupienie na ich twarzach;
- nastrój obrazu jest poważny, dość uroczysty, czuje się skupienie ćwiczących i wyczuwa się srogość nauczyciela prowadzącego lekcję, który w dość srogiej pozie wspiera się na długiej lasce;
- artysta w sposób realistyczny przedstawił obraz lekcji tańca klasycznego;
- nośnikiem ekspresji dzieła jest uchwycony ruch, mimika i pozy postaci oraz operowanie światłem.

Wnioski końcowe:

Dzieło jest namalowane w nurcie impresjonistycznym. Impresjoniści często malowali ludzi w ruchu, w czasie zabawy. Nieważne było, co jest na obrazie, ale jak to jest namalowane. Poza tym zerwano z tematyką religijną, historyczną, mitologiczną. Obrazy nie zawierały żadnego przesłania moralnego.

Edgar Degas bardzo lubił malować tancerki baletowe (a także wyścigi konne oraz nawet skromne warsztaty prasowaczek). W swoich dziełach malarskich próbował wiele technik, m.in. pasteli. Był bardzo uznanym malarzem już za swojego życia.

Uzasadnienie wyboru dzieła:

Z obrazem pierwszy raz zetknęłam się w dość prozaiczny sposób – szukałam wyjątkowego zeszytu do ulubionego przedmiotu – języka polskiego, by z przyjemnością rozpocząć naukę tego przedmiotu w pierwszej klasie liceum. Jako że jestem wielką entuzjastką tańca i wszystkiego co z tańcem związane, wybrałam zeszyt z obrazem Degasa. Jednak przez długi czas byłam nieświadoma tego, że na okładce nie jest zwykła rycina, tylko reprodukcja dzieła. Kiedyś, szukając informacji o warsztatach tanecznych przypadkowo otworzył mi się plik ze zdjęciem „Lekcji tańca”. Od tego czasu obraz stał się moim ulubionym, ponieważ łączy moją pasję do tańca z zamiłowaniem do języka polskiego.

W pracy Kasi ponownie dostrzegamy dokładną analizę dzieła malarskiego, uczennica przestrzega wyznaczników schematu analizy, a jednocześnie w ciekawy sposób opisuje scenę, np.: (...) *nastrój obrazu jest poważny, dość uroczysty, czuje się skupienie ćwiczących i wyczuwa się srogość nauczyciela prowadzącego lekcję, który w dość srogiej pozie wspiera się na długiej lasce* (...). Po drobiazgowo i poprawnie przeprowadzonej analizie uczennica decyduje się na pokazanie osobistego odbioru dzieła, podkreślając tym samym obecność sztuki w jej życiu.

Uzasadnienie wyboru dzieła, Katarzyna, klasa maturalna.

Autor: Edgar Degas

Tytuł obrazu: *Primabalerina*

Czas powstania: 1876–1877

Miejsce ekspozycji: Musée d'Orsay, Paryż

Postanowiłam zanalizować właśnie ten obraz, ponieważ od dawna jego podobizna wisi na ścianie mojego pokoju. Podoba mi się uchwycona lekkość, ulotność i przede wszystkim niepowtarzalność chwili. Jednocześnie dla mnie osobiście jest dowodem na pozytywne skutki uporów w własnych postanowieniach i radość z osiągnięcia szczytu własnych marzeń, co udowodniła tancerka ukazana na tym obrazie (oglądałam kiedyś film dokumentalny o fascynacji Degasa tancerkami, co dodatkowo wzmogło moją ciekawość).

W uzasadnieniu wyboru dzieła drugiej Katarzyny ponownie dostrzegamy osobistą refleksję nad dziełem. Praca Kasi ilustruje często przez uczniów opisywaną sytuację: pochylenia się nad dziełem sztuki, które towarzyszy im na co dzień. Refleksja Kasi oddaje też w zwyczajny sposób to, co w dziele sztuki jest najważniejsze – czyli to, jak praca artysty wpływa na nas.

Uzasadnienie wyboru dzieła, Martyna, klasa maturalna

Autor: Józef Chełmoński

Tytuł obrazu: *Czwórka*

Czas powstania: 1881

Miejsce ekspozycji: Muzeum Narodowe, Kraków

Wybrałam ten obraz, gdyż od niedawna jest to moje ulubione dzieło. Od dziecka moje życie związane jest z końmi i wsią. Reprodukacja tego obrazu wisiała nad moim łóżkiem podczas mojego pierwszego obozu konnego. Jako mała dziewczynka bez dłuższego zastanowienia stwierdziłam, że jest paskudny, sprzeczny z moim wyobrażeniem koni i szybko odwróciłam go przodem do ściany. Dopiero niedawno, gdy znów odwiedziłam tamto miejsce i ponownie przypadło mi to samo łóżko, zmieniłam zdanie. Zachwyciłam się jego dynamiką i wspinałą perspektywą. Obraz dogłębnie poruszył moje uczucia, patrząc na niego słyszę rżenie koni i tętent kopyt.

W pracy Martyny urzeka szczerość wypowiedzi: *stwierdziłam, że jest paskudny*. Przykład Martyny obrazuje powolne osvajanie się z dziełem, dojrzewanie do jego odbioru, a jednocześnie wskazuje, że sztuka nie jest poza nawiasem zainteresowań, a wzbogaca odbiór świata przez młodego człowieka.

Uzasadnienie wyboru dzieła, Monika, klasa maturalna

Autor: Edvard Munch

Tytuł obrazu: *Krzyk*

Czas powstania: 1893

Miejsce ekspozycji: Nasjonalgalleriet, Oslo

Jedna z hipotez głosi, że powstanie obrazu ma związek z oddaniem siostry Muncha – Laury do szpitala psychiatrycznego u podnóża Ekebergu. Obraz miałby wówczas być zilustrowaniem lęków, które towarzyszyły artyście. Ta historia zainteresowała mnie, być może dlatego, że marzę o byciu psychiatrą. Uznałam, iż Krzyk sam w sobie jest... chory. Jako przyszły lekarz postanowiłam zająć się tym przypadkiem.

Również wypowiedź Muncha intryguje: „ (...) poczułem nieskończony krzyk przepływający przez naturę”. Bo czym mógłby być ów krzyk? I chyba ta tajemniczość jest najbardziej pociągająca. Krzyk jest dziwny i w tej swojej ekscentryczności jest piękny. Porusza także jego prostota, urzeka kolorystyka – w szczególności od-

cień nieba. Wzbudza ogromne emocje, często nawet ambiwalentne. Wydaje się nawet, że cały obraz krzyczy i swoimi emocjami, bólem przeszływa na wskroś. Jednocześnie przeraża i wzrusza, budzi niepokój i zachwyty... Obraz sprawia, że człowiek zaczyna się zastanawiać nad własnym życiem, myśli o swoich lękach, dociera do strachu, który wypełnia ludzką duszę. Postać na obrazie jest samotna. Nie wiemy, czy jest to kobieta, czy też mężczyzna, nie wiemy, jaki jest. Może symbolizować każdego człowieka, każdego z nas... Krzyk wspaniale pokazuje niemoc człowieka wobec przerażającego świata i to, że często w swojej bojaźni jesteśmy samotni.

Z pracy Moniki przebija stanowisko badacza – uczennica podchodzi do ekspresji, wymowy dzieła w sposób naukowy i zgodnie ze swoimi zainteresowaniami przeprowadza analizę i interpretację wymowy dzieła. Obraz Muncha staje się inspiracją do zadawania pytań przez uczennicę.

Uzasadnienie wyboru dzieła, Joanna, klasa maturalna

Autor: Eugène Delacroix

Tytuł obrazu: *Wolność wiodąca lud na barykady* (fr. *La Liberté guidant le peuple*)

Czas powstania: 1830

Miejsce ekspozycji: Musée du Louvre, Paryż

Pierwszy raz spotkałam się z tym obrazem 3 lata temu, na okładce czwartej płyty zespołu Coldplay pod tytułem „Viva la vida or death and all his friends”. Nie interesowałam się malarstwem, jednak ta reprodukcja przyciągnęła moją uwagę. Pokazała mi, jak wiele można przekazać w formie, z pozoru prostej, jaką jest obraz. Patrząc na tych ludzi także odczuwam lęk, ale równocześnie dopinguję im i chcę, aby zwyciężyli. Człowiek od zawsze walczy o wolność i nikt nie ma prawa nam jej odbierać. Tutaj widać, że jest on okupowana życiem wielu ludzi, jednak nie jest to bezsensowne poświęcenie. Dzięki nim inni tę wolność zdobędą. Viva la vida – niech żyje życie, niech żyje wolność.

Uzasadnienie wyboru dzieła, Tomasz, klasa maturalna

Wybrałem ten obraz, ponieważ od szkoły podstawowej jestem zafascynowany ideą wolności i równości. Rewolucja francuska z 1789 roku była jednym z najważniejszych wydarzeń w historii, a Francja jako pierwszy kraj wystąpiła przeciwko uciskowi feudalnemu i monarchii absolutnej. Rewolucje francuskie spowodowały rozszerzenie się hasła: „Wolność, równość i braterstwo” w Europie i Ameryce i zapoczątkowały rewolucję amerykańską i Wiosnę Ludów w Europie. Z zainteresowaniem przyglądam się również dzisiejszym rewolucjom w Afryce Północnej skierowanym przeciwko dyktatorom. Mam wizję świata, w którym każdy człowiek jest wolny i równy, a ludzkość solidarnie współpracuje w celu postępu cywilizacyjnego i rozwiązywaniu wspólnych problemów.

Ciekawe jest zestawienie **prac Joasi i Tomka** na temat tego samego dzieła. Stykamy się bowiem z różnymi sytuacjami odbioru dzieła – przez inny tekst kultury, jak w przypadku Joasi i długotrwałej fascynacji historią wolności, jak w przypadku Tomka. Uczniowie snują refleksję na temat haseł: wolności, równości i braterstwa.

Uzasadnienie wyboru dzieła, Adriana, klasa maturalna

Autor: John Everett Millais

Tytuł obrazu: *Ofelia*

Czas powstania: 1851–1852

Miejsce ekspozycji: Tate Britain, Londyn

John Everett Millais pochodzi z Southamton, które znajduje się w Hampshire w południowej Anglii, gdzie od wielu lat spędzam wakacje. Z tego obszaru pochodzi również Jane Austen oraz Charles Dickens, autorzy moich ulubionych książek. Od wielu lat jestem miłośniczką talentu Brytyjczyków, w tym oczywiście Szekspira. Ofelia jest bohaterką szekspirowskiego dramatu pt. „Hamlet”. Jest rozdarta pomiędzy obowiązkiem posłuszeństwa ojcu a miłością do Hamleta, co doprowadziło w końcu do jej obłądzenia, zamknięcia się w świecie kwiatów, śpiewu i wszechobecnego żalu. Millais przedstawił scenę, której nie było w dramacie, ale relacja z niej została opowiedziana przez królową Gertrudę.

Myślę, że żaden obraz nie wpłynął na mnie tak, jak „Ofelia”. Pomimo panującego smutku, wprawia w zadumę. Dostrzegam to, że Ofelia pogodziła się ze swoim losem, nie miała innego wyboru. Żyła w czasach, kiedy nie mogła w żaden sposób sobie pomóc. I mimo, że czasem marzę o życiu w gorsecie i pod kloszem, wiem, że jednak dziś mam większe szanse na spełnienie moich marzeń. I już się nie mogę doczekać kiedy w maju, po maturze, zobaczę Ofelię na własne oczy.

Adriana w trakcie analizy dzieła wykazuje się dużą znajomością prac Prerafaelitów. W uzasadnieniu nawiązuje do bezpośredniej styczności z dziełem sztuki. Jej uzasadnienie wyboru dzieła podyktowane jest coraz częstszą tendencją wśród młodych ludzi – znajomości dzieł sztuki powszechnej nie tylko z kart albumów, czy internetu, ale z podróży kulturalnych poza granice kraju.

Uzasadnienie wyboru dzieła, Adam, klasa maturalna

Autor: Jan Matejko

Tytuł dzieła: *Stańczyk*

Czas powstania: 1862

Miejsce ekspozycji: Muzeum Narodowe, Warszawa

*Spośród licznych dzieł sztuki postarałem wybrać to, które najlepiej oddaje nastrój uczniów w okresie przedmaturalnym. Osobiście odczuwam nagły przyływ zastanawiających przemyśleń, które być może zwiastują katastroficzny rozwój sytuacji, podobnie jak w przypadku *Stańczyka*.*

Na mój wybór wpłynął nie tylko artystyczny sposób przekazu, lecz także kunszt malarski Jana Matejki. Niebagatelna umiejętność doboru barw, kontrastów oraz sposobu prowadzenia światłocienia przykuwają moją uwagę, jako młodego artysty.

*Być może wpływ przy wyborze dzieła miało również to, że *Stańczyk* był pierwszym obrazem Matejki i zapewnił mu sławę i rozgłos. Doceniając jego młody wiek i uznanie w świecie, szukam własnych wzorców w dalszym rozwoju artystycznym, by stać się szanowanym artystą w niedalekiej przyszłości.*

Na zakończenie pojawia się **praca Adama**, który w sposób żartobliwy podchodzi do tematu. Jednak nawet i jego praca doskonale odzwierciedla bardzo osobiste poznanie sztuki.

Ćwiczenie ma charakter wielowymiarowy. Sprawdza oczywiście bardzo dokładnie umiejętność analizy dzieła sztuki. Warto zaznaczyć raz jeszcze, że dokonują jej uczniowie, którzy w trakcie nauki ponadgimnazjalnej mają możliwość obcowania ze sztuką jedynie na zajęciach wiedzy o kulturze lub w małym stopniu w ramach innych przedmiotów (oprócz oczywiście częstych przypadków zajęć pozalekcyjnych, kółek zainteresowań realizowanych w szkole i poza nią).

Przed wszystkim jednak ćwiczenie daje możliwość indywidualnej wypowiedzi na temat sztuki, przy wykorzystaniu podstawowego aparatu analizy zjawisk. Uczeń wykorzystuje w zadaniu swoje zdolności z wielu dziedzin. Uczeń zdolny artystycznie swobodnie porusza się w temacie, wykorzystuje swoje zdol-

ności odbiorcze i jest wrażliwym, wyczulonym adresatem. Jednak i uczeń zdolny językowo, wrażliwy na słowo i o bogatym słownictwie, wykazuje łatwość w budowaniu wypowiedzi poprawnych stylistycznie i szybko przyswaja terminologię z dziedziny sztuki. W pracy uczniowie mają możliwość przejawienia swojego talentu pisarskiego.

III. Analiza porównawcza – dzieło filmowe a biografia i twórczość artysty. Poznawanie biografii artysty poprzez tekst kultury

Jest to kolejna z propozycji uwzględniająca potrzebę analizy dzieła filmowego⁹⁸ na lekcjach. Propozycja ta zakłada analizę porównawczą dzieł kultury, bowiem reżyser w swoim warsztacie pracy nad filmem biograficznym o artyście przedstawia nie tylko oczywistą biografię, lecz także wielokrotnie odnosi się do konkretnych dzieł sztuki danego artysty (jak czyni to Derek Jarman w filmie *Caravaggio*).

Temat: „Caravaggio” – film i artysta

Lekcja o biografii artysty prowadzona jest na podstawie filmu biograficznego obejrzanego przez młodzież – *Caravaggio* w reżyserii Dereka Jarmana (1986), ale lekcja może dotyczyć również innych sportretowanych w filmach artystów:

1. Andriej Rublow – film: **Andriej Rublow**, reż. Andriej Tarkowski, 1969;
2. Artemisia Gentileschi – film: **Artemisia**, reż. Agnès Merlet, 1997;
3. Henri de Toulouse-Lautrec – film: **Toulouse-Lautrec**, reż. Roger Planchon, 1999;
4. Francisco de Goya y Lucientes – film: **Goya**, reż. Carlos Saura, 2003;
5. Jackson Pollock – film: **Uśmiech Mona Lizy**, reż. Mike Newell, 2003;
6. Jan Vermeer van Delft – film: **Dziewczyna z perłą**, reż. Peter Webber, 2004;
7. Rembrandt Harmensz van Rijn – film: **Straż nocna**, reż. Peter Greenaway, 2007.

Dzieło filmowe nie daje oczywiście pełnego i wiarygodnego źródła informacji biograficznych, stąd wywołuje dyskusję nad odstępstwami reżyserskimi. Przed przeprowadzoną lekcją młodzież zapoznaje się z biografią artysty. W trakcie lekcji młodzież uzupełnia tabelę na podstawie materiału biograficznego.

IV. Zajęcia w formie szkolnego konkursu artystycznego Obrazki z wystawy Modesta Musorgskiego

Zadaniem uczestników konkursu jest wykonanie ilustracji plastycznej dowolną techniką w formacie A3 do wybranego utworu muzycznego Modesta Musorgskiego oraz zredagowanie opowiadania „z dreszczykiem” inspirowanego muzyką tego wybitnego rosyjskiego kompozytora.

Prace plastyczne i literackie będą tworzone podczas słuchania następujących utworów Modesta Musorgskiego:

- „Gnom”;
- „Stary zamek”;

⁹⁸ Patrz rozdział 8, lekcja wiedzy o kulturze na podstawie filmu *Męska sprawa* Sławomira Fabickiego.

- „Taniec kurcząt w skorupkach”;
- „Katakumby”;
- „Chatka na kurzej stopce”.

Powstanie tych dzieł było zainspirowane wystawą prac plastycznych malarza i przyjaciela kompozytora Wiktora Hartmanna zorganizowaną latem 1874 r., niedługo po jego śmierci. Musorgski był bardzo przyjaźniony z malarzem i mocno przeżył jego niespodziewane odejście, czego owocem było stworzenie 10 miniatur do 10 obrazów.

Prace konkursowe zostają ocenione przez nauczycieli ze szkoły. Autorzy najlepszych ilustracji plastycznych i opowiadań zostają nagrodzeni. Uroczyste zakończenie konkursu połączone z wystawą prac plastycznych i wręczeniem nagród odbywa się w szkole.

Cele konkursu:

- integracja działań muzycznych z plastycznymi i literackimi;
- wyzwalanie twórczej aktywności ucznia i rozwijanie zdolności emocjonalnego przeżywania wartości estetycznych;
- zapoznanie uczniów z biografią i twórczością kompozytora Modesta Musorgskiego oraz malarza Wiktora Hartmanna;
- kreatywne tworzenie ilustracji plastycznej inspirowanej muzyką Modesta Musorgskiego;
- zapisanie w formie opowiadania „z dreszczykiem” własnych skojarzeń i wyobrażeń, jakie wywołują utwory muzyczne M. Musorgskiego;
- ćwiczenie umiejętności pisania opowiadania, horroru;
- zaspokojenie u młodzieży potrzeby twórczej aktywności;
- wzmocnienie u uczniów potrzeby własnej wartości;
- uczenie tolerancji i szacunku do twórczości innych ludzi.

Ze względu na rodzaj muzyki (mroczna, smutna, pełna niepokoju) utwory, które powstały, wyrażały silne emocje młodzieży, dzięki czemu opowiadania z dreszczykiem były ciekawą formą literacką zarówno dla twórcy, jak i odbiorcy – czytelnika.

V. Inne formy twórczości uczniów uzdolnionych artystycznie

Uczniowie uzdolnieni artystycznie mają możliwość realizacji swoich uzdolnień w ramach zajęć artystycznych, plastyki i muzyki od I do III etapu edukacyjnego. Stąd też przykłady takich realizacji omówione zostały w rozdziale 8. Uczeń ponadgimnazjalny traci taką możliwość w ramach lekcji, nauczyciel więc, dostrzegając takie zdolności u swojego ucznia, powinien pomóc mu w ich realizacji. Poniżej kilka propozycji na twórczość uczniów uzdolnionych artystycznie na IV etapie edukacyjnym.

1. Konkurs na najpiękniejszy plakat

Konkurs na najpiękniejszą pracę jest bardzo oczywistą formą wykorzystania zdolności ucznia. Warto ją wzbogacić o kilka czynników i stanie się atrakcyjną formą pracy ucznia. Realizowany od kilku lat projekt⁹⁹ na najpiękniejszy plakat własny towarzyszy innej imprezie szkolnej – Festiwalowi Poezji

⁹⁹ Projekt realizowany w II Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Jana III Sobieskiego w Grudziądzu.

Nie Tylko Śpiewanej. Corocznie zmienia się temat festiwalu i wraz z tym zapotrzebowanie na nowe plakaty (Kabaret Starszych Panów, Ona i On).

Uczniowie, z odpowiednim wyprzedzeniem i w parach, wykonują plakat reklamujący imprezę – umieszczają na nim informacje o temacie festiwalu i jego dacie. Następnie „oplakatowują” szkołę swoimi pracami, które zdobią ją do dnia imprezy. Kolejnym etapem jest ocenienie prac przez jury i przyznanie nagród. Celem konkursu, oprócz oczywistej zabawy i wykazania talentu, jest zaznajomienie uczniów ze sztuką plakatu (w kontekście lekcji wiedzy o kulturze poświęconej polskiej szkole plakatu) i odróżnienie go od zwyczajnego afiszu. Najwyżej ocenione zostają te prace, które najlepiej spełniają kryteria plakatu – zawierają informacje w formie czytelnej i jednocześnie zaskakującej.

2. Źródło naszej inspiracji

To propozycja na stworzenie indywidualnej aury w miejscu nauki. Uczniowie przenoszą na grunt szkoły własne pomysły i sposoby kreowania siebie. Może odbyć się to w formie wystawy *Źródła naszej inspiracji* na holu szkoły. Na odpowiednio zakomponowanej ścianie uczniowie w możliwie najbardziej nietypowych, różnych i kolorowych ramkach – prezentują to, co ich inspiruje: zdjęcia wykonane przez siebie lub innych autorów, reprodukcje dzieł malarskich, rysunki, grafiki. Mogą pojawić się też zasuszone kwiaty, kawałki materiałów – czasami ważniejsze od tego, co przedstawiają, jest to, jaki mają kolor czy fakturę. Powstaje dzięki temu mozaika kultur, barw i wzorów – i pokazuje różnorodność wśród uczniów, a jednocześnie łączy – uczniowie dzielą się źródłem własnej inspiracji z innymi.

3. Udział uczniów w konkursach artystycznych

Oprócz olimpiad przedmiotowych, w których możliwość zaistnienia ma niewielka grupa uczniów, istnieje wiele konkursów artystycznych, do których udziału można zachęcić zdolną młodzież. Czasami rozgrywają się one tylko na szczeblu gminy, a nawet szkoły, a tematycznie związane są z najprzeróżniejszymi wydarzeniami. Ogromną satysfakcję daje młodzieży wzięcie udziału w konkursach lokalnych, np. galerii sztuki, instytucji kulturalnej czy nawet innych podmiotów, a jednocześnie niesie największą szansę uwieńczenia pracy ucznia sukcesem.

4. Jarmark Świętego Mikołaja

Jedną z lokalnych¹⁰⁰ propozycji skierowanych do uczniów uzdolnionych artystycznie jest udział w *Jarmarku Świętego Mikołaja*. Uczniowie w ramach udziału w kiermaszu zobowiązują się do samodzielnego wykonania ozdób świątecznych: bombek na choinkę, stroików, kartek świątecznych, serwetek, puzderek, biżuterii i innych. Ważnym elementem jarmarku jest fakt połączenia zbiórki pieniędzy ze sprzedaży wyrobów uczniowskich z działalnością charytatywną młodzieży i kreowaniem postaw społecznych w środowisku lokalnym.

5. Uczniowskie prezentacje multimedialne

Od momentu, gdy sprzęt multimedialny na dobre zagościł już na lekcjach, uczniowie coraz chętniej właśnie za jego pomocą wykonują własne zadania. Warto skorzystać z tych narzędzi i dać możliwość wykonania przez ucznia prezentacji multimedialnej do zaprezentowania na lekcji. Przy dowolnie zadanym temacie ze sztuki uczniowie doskonale wykorzystują programy komputerowe, np. Power Point i prezentują ilustracje, muzykę, film czy tekst.

¹⁰⁰ *Jarmark Świętego Mikołaja* organizowany corocznie przez Urząd Miasta w Grudziądzu.

Zakończenie

Mamy nadzieję, że poradnik, który mają Państwo w dłoni, stanie się praktycznym narzędziem Państwa pracy z uczniem zdolnym. Wykorzystuje on bowiem wieloletnią praktykę pedagogiczną na wszystkich etapach edukacyjnych i w kilku przedmiotach nauczania.

Poradnik skierowany jest do nauczycieli pracujących w szkołach ogólnokształcących, dla których – mamy nadzieję – będzie on inspiracją do rozwijania uczniowskich uzdolnień artystycznych.

Głównym założeniem autorek poradnika było zaproponowanie jak największej liczby ćwiczeń, zadań, projektów, pomysłów na kreatywne zajęcia z uzdolnionymi uczniami. Pozwalają one na penetrowanie otaczającej współczesnego człowieka przestrzeni wizualnej i muzycznej. Uczeń analizuje rzeczywistość kulturową i artystyczną, wyraża siebie poprzez sztukę, korzysta z wielu narzędzi, instrumentów, technik, w tym wykorzystujących współczesne media: fotografię, film, komputer z oprogramowaniem graficznym, muzycznym i nieskończonymi możliwościami korzystania z sieci Internet. W edukacji plastycznej, muzycznej, kulturalnej bardzo istotny jest bezpośredni kontakt ze sztuką poprzez oglądanie dzieł sztuki czy słuchanie utworów „na żywo” i kształtowanie umiejętności ich opisywania. W poradniku zachęcamy do takiej aktywności, wskazując możliwości realizacji zajęć w muzeum, w operze czy w sali koncertowej.

Niezależnie od etapu edukacyjnego, przedmiotu nauczania, czy nawet poziomu zdolności uczniowskich, autorki pragną szczególnie podkreślić wagę włączania aktywizujących strategii kształcenia do nauczycielskiego warsztatu. Wynika to bowiem z powszechnie znanych wyników badań, które wykazały, że zapamiętujemy¹⁰¹:

- 10% tego, co czytamy;
- 20% tego, co słyszymy;
- 30% tego, co widzimy;
- 50% tego, co słyszymy i widzimy;
- 70% tego, co sami mówimy;
- 90% tego, co sami robimy.

Zajęcia artystyczne charakteryzują się głównie działaniem warsztatowym, więc uczniowie wyjątkowo efektywnie nabywają wiedzę i rozwijają umiejętności.

Publikacja jest jedną z propozycji dla Państwa, którą można wykorzystać podczas pracy z uczniami uzdolnionymi plastycznie, muzycznie i kulturalnie. Zachęcamy do sięgnięcia po bogatą i różnorodną lekturę poradników przygotowanych przez ORE w ramach projektu *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym*.

Poradnik przygotowany został w ramach projektu *Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym*, który jest realizowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Ośrodek Rozwoju Edukacji.

---

¹⁰¹ G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu*, Zysk i S-ka, Poznań 2003.

Bibliografia

1. Adamowska L., *Pedagogika zabawy*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2005.
2. Baldwin A.Y., *Teachers of the Gifted*, [w:] K.A. Heller, F.J. Mönks, A.I. Passow (red.), *International handbook of research and development of giftedness and talent*, Pergamon Press, Oxford 1993.
3. Biernat S., *Czyszczenie uszu*, „Miasto i obywatele”, nr 13–14, 2009, <http://kulturaenter.pl/czyszczenie-uszu/2009/10/>, stan z dnia 15.12.2013.
4. Burowska Z., *Słuchanie i tworzenie muzyki w szkole*, WSiP, Warszawa 1980.
5. Chruszczewski M.H., *Profilę uzdolnień: intelektualne i osobowościowe składniki uzdolnień plastycznych i muzycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
6. Cybis N., Drop E., Rowiński T., Ciecuch J., *Uczeń zdolny – analiza dostępnych narzędzi diagnostycznych. Raport opracowany dla ORE w ramach projektu „Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym”*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012.
7. Ćwiok E., *Motywy uczenia się młodzieży wybitnie uzdolnionej i przeciętnie zdolnej*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 41, 1998, z.1–2, s.39–57.
8. Dryden G., Vos J., *Rewolucja w uczeniu*, Zysk i S-ka, Poznań 2003.
9. Dyrda B., *Najnowsze koncepcje zdolności i ich weryfikacja w badaniach naukowych. Materiały z międzynarodowej konferencji „Systemowe strategie kształcenia uczniów zdolnych drogą ku edukacji przyszłości”, Warszawa 19–20 października 2012*, http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=86%3Amateriaz-z-konferencji&Itemid=1355&limitstart=20, stan z dnia 15.12.2013.
10. Eby J.W., Smutny J.F., *Jak kształcić uzdolnienia dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1998.
11. Feldhusen J.F., *A conception of giftedness*, [w:] R.J. Sternberg, J.E. Davidson (red.), *Conception of giftedness*, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s.112–127.
12. Frołowicz E., *Aktywny uczeń w świecie muzyki*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2008.
13. Gardner H., *Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce*, MT Biznes, Warszawa 2009.
14. Gardner H., Kornhaber M., Wake W., *Inteligencja. Wielorakie perspektywy*, WSiP, Warszawa 2001.
15. Giza T., *Podstawy pracy z uczniem zdolnym*, Wydawnictwo Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce 2011.
16. Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, Media Rodzina, Poznań 1997.
17. Gordon E., *Umuzycznianie niemowląt i małych dzieci*, Zamiast Korepetycji, Kraków 1997.
18. Guilford J.P., *Natura inteligencji człowieka*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
19. Guziuk-Tkacz M., *Badania diagnostyczne w pedagogice i psychopedagogice*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2011.
20. Komisja Europejska, *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie. Europejskie Ramy Odniesienia*, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2007, http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_pl.pdf, stan z dnia 16.12.2013.
21. Krasoń K., Mirski A., Sigva R.M., *Skala Postaw Twórczych versus Odtwórczych (SPTO)*. Podręcznik testu, Wydawnictwo Ministerstwa Edukacji Narodowej, Kraków 2011.
22. Lewis D., *Jak wychować zdolne dziecko*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1988.
23. Lewis G., *Jak wychowywać utalentowane dziecko*, Rebis, Poznań 1998.
24. Limont W., *Osobowościowe i środowiskowe uwarunkowania rozwoju ucznia zdolnego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, t. 1–2, Toruń 2010.

25. Limont W., *Synektyka a zdolności twórcze. Eksperymentalne badania stymulowania rozwoju zdolności twórczych z wykorzystaniem aktywności plastycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1994.
26. Limont W. (red.), *Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych*, Impuls, Kraków 2004.
27. Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010.
28. Limont W., *Uzdolnienia plastyczne a inteligencja, zdolności twórcze a style poznawcze*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 41, 1998, z. 1/2, s.73–88.
29. Limont W., Cieślakowska J., Jastrzębska D. (red.), *Zdolni w szkole, czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, ORE, Warszawa 2012.
30. Lipska E., Przychodzińska M., *Metodyka wychowania muzycznego*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1975.
31. Lowenfeld V., Brittain W.L., *Twórczość a rozwój umysłowy dziecka*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977.
32. Margolin L., *Goodness personified. The emergence of gifted children*, Aldine De Gruyter, New York 1994.
33. Mönks F., Ypenburg I.H., *Jak rozpoznać uzdolnione dziecko? Poradnik dla rodziców*, WAM, Kraków 2007.
34. Nęcka E., *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.
35. Oleszkowicz A., Senejko A., *Dorastanie*, [w:] J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
36. Painter F., *Kim są wybitni? Charakterystyka, identyfikacja, kształcenie*, WSiP, Warszawa 1993.
37. Pasich L., *Koncepcja rozwoju zdolności Josepha Renzulliego jako podstawa programów edukacyjnych wspierania uczniów zdolnych*, [w:] T. Giza, I. Pałgan (red.), *Praca z uczniem zdolnym w środowisku lokalnym. Teoria i praktyka*, WSNSit, Radom 2011.
38. *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach*, t. 1, *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna*, http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/men_tom_1.pdf, stan z dnia 16.12.2013.
39. *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach*, t. 7, *Edukacja artystyczna w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/men_tomom_7.pdf, stan z dnia 16.12.2013.
40. Popek R., *Uzdolnienia plastyczne młodzieży. Analiza psychologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1988.
41. Popek S., *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1983.
42. Popek S., *Kwestionariusz Twórczego Zachowania – KANH*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
43. Popek S., *Rozwój twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1985.
44. Popek S. (red.), *Metodyka zajęć plastycznych w klasach początkowych*, WSiP, Warszawa 1984.
45. Popek S. (red.), *Metodyka plastyki w klasach IV–VIII*, WSiP, Warszawa 1989.
46. Przychodzińska-Kaciczak M., *Muzyka i wychowanie*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1969.
47. Schaffer H.R., *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
48. Seneka, *Listy moralne do Lucyliusza*, przekład W. Kornatowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961.
49. Smoczyńska-Nachtmann U., *Zabawy i ćwiczenia przy muzyce*, Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1978.

50. Sternberg R.S., *Wisdom, intelligence, and creativity synthesized*, op.cit.: idem, *The WICS model of giftedness*, w: *Conceptions of giftedness*, op.cit.; idem, *The theory of successful intelligence*, "Review of General Psychology" 1999, nr 3, s. 292-316; idem, *WICS: A Model of Leadership*, "The Psychologist-Manager Journal" 2005, t. 8, nr 1.
51. Suświłło M., *Inteligencje wielorakie w nowoczesnym kształceniu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2004.
52. Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, Gdańskie Towarzystwo Psychologiczne, Sopot 2005.
53. Szuman S., *Sztuka dziecka. Psychologia twórczości rysunkowej dziecka*, WSiP, Warszawa 1990.
54. Tarczyński J., *Aktywne słuchanie muzyki według Batii Strauss*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole”, nr 2/3, 2000.
55. Taylor C.W., *How many types of giftedness can your program tolerate? „The Journal of Creative Behavior”*, nr 12, 1978, z. 1, s. 39–51.
56. Weiner A., *Diagnoza umiejętności muzycznych dzieci w młodszym wieku szkolnym*, [w:] B. Niemierko, K. Szmigiel (red.), *Uczenie się i egzamin w oczach uczniów*, Grupa Tomami, Kraków 2007.
57. Zwolińska E., *Testy zdolności muzycznych Edwina E. Gordona stosowane w polskich badaniach*, Roczniki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, nr 2, 2004, s. 241–252.

Wykaz olimpiad i konkursów

1. Olimpiady i konkursy przedmiotowe:

http://edu.info.pl/olimpiady_przedmiotowe_i_konkursy_educacyjne

2. Olimpiada Artystyczna. Sekcja plastyki:

http://www.wilanowpalac.pl/przestrzen_educacyjna/konkursy/olimpiada_artystyczna

3. Olimpiada Artystyczna. Sekcja muzyki:

http://www.wilanowpalac.pl/przestrzen_educacyjna/konkursy/olimpiada_artystyczna

Wykaz stron internetowych

Historia sztuki

1. www.artrenewal.com

Anglojęzyczna strona zawierająca biografie i reprodukcje dzieł artystów.

2. www.cke.edu.pl

Centralna Komisja Egzaminacyjna.

3. www.culture.pl

Strona poświęcona bieżącym wydarzeniom kulturalnym.

4. www.historiasztuki.com.pl

Portal poświęcony sztuce i kulturze.

5. <http://library.thinkquest.org/20868/pol/aaa/text2.htm>

Strona zawierająca podstawowe informacje o dziele i jego formie.

6. www.mnw.art.pl

Muzeum Narodowe w Warszawie.

7. www.oke.gda.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Gdańsku.

8. www.pinakoteka.zascianek.pl
Galeria Malarstwa Polskiego.
9. www.scholaris.pl
Informacje na temat oświaty. Baza publikacji edukacyjnych.
10. www.zacheta.art.pl
Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki w Warszawie.

Wiedza o kulturze

1. www.csw.art.pl
2. www.zacheta.art.pl
Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki w Warszawie.
3. www.mnw.art.pl
Muzeum Narodowe w Warszawie.
4. www.scholaris.pl
Informacje na temat oświaty. Baza publikacji edukacyjnych.
5. www.pinakoteka.zascianek.pl
Galeria Malarstwa Polskiego.
6. www.historiasztuki.com.pl
Portal poświęcony sztuce i kulturze.
7. <http://library.thinkquest.org/20868/pol/aaa/text2.htm>
Strona zawierająca podstawowe informacje o dziele i jego formie.
8. www.culture.pl
Strona poświęcona bieżącym wydarzeniom kulturalnym.
9. <http://www.csw.torun.pl>
Centrum Sztuki Współczesnej w Toruniu.
10. www.filmotekaszkolna.pl
Program Edukacyjny Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej.

Plastyka i plastyczne zajęcia artystyczne

1. <http://ore.edu.pl>
Ośrodek Rozwoju Edukacji
2. <http://www.cke.edu.pl>
Centralna Komisja Egzaminacyjna
3. <http://www.csdpoznan.pl>
Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu
4. <http://www.zamek.poznan.pl>
Centrum Kultury Zamek w Poznaniu
5. <http://csw.art.pl>
Centrum Sztuki Współczesnej
Zamek Ujazdowski w Warszawie
6. http://www.galeriadziecka-edu.art.pl/_portal
Galeria i Ośrodek Plastycznej Twórczości Dziecka
7. <http://www.aoia.pl>
Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych w Łodzi

Historia muzyki, muzyka i muzyczne zajęcia artystyczne

1. <http://www.eduskrypt.pl/>
Strona edukacyjna z nagraniami mp3 dla muzyków.
2. <http://www.wychmuz.pl/>
Wychowanie Muzyczne w Szkole – od 2011 roku. *Wychowanie Muzyczne* jest jedynym ogólnopolskim periodykiem o problematyce powszechnej edukacji muzycznej. Jest przede wszystkim poradnikiem dla nauczycieli i instruktorów muzyki, ale i dla wszystkich zainteresowanych edukacją muzyczną i amatorskim uprawianiem muzyki.
3. <http://www.fundacjakreatywnejedukacji.org>
Informacje na temat teorii i praktyki uczenia się muzyki i jej wpływu na rozwój dzieci według prof. Edwina E. Gordona.
4. <http://www.nexto.pl/>
Możliwość zakupu czasopisma *Wychowanie muzyczne w szkole* w formie e-booka w niższej cenie.
5. <http://www.soundimage.pl/>
Bank muzyki – wszystkie utwory dostępne są on-line: można przeglądać cały katalog muzyki, odsłuchiwać utwory bezpośrednio na stronie, a nawet pobierać je za darmo w wersji demo.
6. <http://www.audycje-muzyczne.pl/>
Audycje muzyczne – koncerty dla dzieci i młodzieży.
7. <http://www.rdc.pl/audycje/muzyczne/>
Audycje muzyczne radiowe dla dzieci i dorosłych.
8. <http://tos.art.pl/>
Audycje muzyczne w województwie kujawsko-pomorskim.
9. <http://nuty.pl/>
Możliwość zakupu nut na różne instrumenty muzyczne.
10. <http://szkolymuzyczne.pl/>
Możliwość pobrania nut za darmo.
11. http://www.klipon.pl/o_nas.html
Klipon.pl to portal społecznościowy, na którym twórcy teledysków spotykają się z muzykami, zespołami muzycznymi i producentami muzyki, umieszczającymi na założonych na portalu profilach swoje nagrania muzyczne. Utwory te mogą być pobierane w celu wykonania teledysku, zarówno przez amatorów, jak i bardziej lub mniej profesjonalnych filmowców, animatorów bądź innych miłośników wizualizacji.
12. <https://www.facebook.com/szymonex>
Producent muzyczny, nagrywa i aranżuje podkłady muzyczne dla dzieci i dorosłych.
13. <http://www.spiewajcie.pl/>
Gotowe podkłady muzyczne.
14. <http://www.muzyczka.pl/>
Gotowe podkłady muzyczne.

„Poradnik zawiera zarówno rozdziały teoretyczne, jak i bogaty zasób materiałów praktycznych, co z punktu widzenia adresatów, czyli przede wszystkim nauczycieli przedmiotów z zakresu edukacji artystycznej i kulturalnej, jest szczególnie cenne. Istotne jest również zwrócenie uwagi na problemy pedagogiczne i wychowawcze jakie mogą sprawiać uczniowie zdolni.

Autorki podkreślają znaczenie doświadczania obcowania uczniów z kulturą poprzez oglądanie dzieł sztuki, słuchanie utworów muzycznych. Zachęcają do takiej aktywności wskazując możliwości realizacji zajęć praktycznych np.: w muzeum, w operze czy w sali koncertowej. Szczególnie podkreślają wagę i znaczenie włączania aktywizujących strategii kształcenia do nauczycielskiego warsztatu.

Mam nadzieję, że zawarte w poradniku materiały praktyczne, okażą się pomocne i przydatne w praktyce szkolnej oraz będą urozmaicać pracę nauczycieli i doskonalić jakość edukacji artystycznej i kulturalnej.

Poradnik polecamy szczególnie nauczycielom z mniejszym doświadczeniem zawodowym, także tym, którzy z racji zyskania dodatkowych kwalifikacji rozpoczynają nauczanie przedmiotów artystycznych i poszukują dodatkowych materiałów praktycznych oraz inspiracji.”

Zbigniew Żuchowski
fragment recenzji

OŚRODEK ROZWOJU EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

tel. 22 345 37 00, fax 22 345 37 70

mail: sekretariat@ore.edu.pl

www.ore.edu.pl

egzemplarz bezpłatny

